Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

1997
Gilleleje Museums Årbog

Årbog 97

for

Gilleleje og omegns museumsforening

samt

Helsinge Arkiv og museer

LOLLAND-FALSTERS
STIFTSMUSEUM

Redaktion:
journalist Lars Thomas Thomsen (ansvh.)
museumsinspektør Søren Frandsen
museumsinspektør Jens-Aage Pedersen
arkiv- og museumsleder Simon Steenfeldt Lauersen
museumsassistent Inge Margrethe Davidsen
formand f. Gilleleje museumsforening Dorthe Jensen
assistent Anita Olsen
forfatter Jørgen Brenting

Årbogens forfattere er alene ansvarlige for deres bidrag. Forfatternes mening dækker ikke nødvendigvis Gilleleje Museeums holdning. Aftryk i referat af årbogens artikler er tilladt, når årbogen angives som kilde, og et eksemplar af aftrykket sendes til Gilleleje Museum. Ved aftryk i større omfang må forfatterens samtykke indhentes gennem museet.

ISSN: 0109-6656

Tryk: A-Print, Espergærde

Indhold

Klassisk arkitektur i Gilleleje og Nordsjælland. 4

Byplanarkitekt Flemming Thornæs, M.A.A., FAB, ECTP skriver om arkitekt Carl Lundquist og dennes værker i Nordsjælland. Thornæs var ansat i Græsted-Gilleleje kommune fra 1992 til 95, og er nu ansat i Miljø- og Energiministeriets landsplanafdeling.

Toget der blev stærkt forsinket. 15

Museumsinspektør i Gilleleje Søren Frandsen skriver om Gribskovbanens vanskelige start.

Rejsen fra Lyngby til Tisvildeleje. 30

Dir. i Landbrugsministeriet Peter Baumann, der i mange år har haft sommerhus i Tisvildeleje, skriver om dengang, det var en hel rejse at komme med tog fra hovedstaden til sommerlandet.

Stod tiden stille på Fuglebjerggaard. 34

Museumsassistent og ansvarlig for Fuglebjerggaardsamlingen Inge-Margrethe Davidsen fortæller om det enestående indbo, som Helsinge Arkiv- og Museer købte sidste år.

Gilleleje Havn i 125 år. 46

Havnens udvikling beskrevet i maleri og fotografi.

Da "Vilhelm" kom hjem. 49

Gilleleje Museums regnskabsmedarbejder Vagn Hansen fortæller om Gilleleje Museums veteranskib.

Sommerliv blandt de første landliggere i Gilleleje. 56

Tidligere universitetslektor i sociologi Preben Wolf fortæller med udgangspunkt i sin mormors dagbog om familiens somre i Gilleleje omkring århundredeskiftet.

Runeindskrifter fra Søborg. 74

Museumsinspektør, arkæolog Jens-Aage Pedersen fortæller om nye og ældre runefund.

Black Prince. 82

Tidligere matros Per Christensen fra Strandborg på A.V. Holmsvej har forsket i luksuslineren, der pludselig dukkede op som skydemål på Gilleleje Flak under Anden Verdenskrig.

Gilleleje Museum. 92

Helsinge Arkiv og Museer. 94

Klassisk arkitektur i Gilleleje og Nordsjælland

Arkitekten Carl Lundquist skabte i 1920-erne og 30-erne, med sine nyklassisistiske huse nogle af Nordsjællands mest markante bygninger

Af Flemming Thornæs

Gilleleje museum er flyttet ind i nye omgivelser. Den nye adresse er det gamle plejehjem, som sammen med det tidligere rådhus ved siden af, blev bygget i 1938 af arkitekt m.a.a. Carl Lundquist.

Denne arkitekt Lundquist var en mand af sin tid og tilhørte tidligt, allerede under sine studier på kunstakademiet i København, de der skulle gå hen og blive talerør for en anden arkitekturstil. Ikke en ny stil, men en tilbagesøgen efter det oprindelige.

Når man taler om nyklassicisme, taler man reelt om 2 forskellige perioder i den danske bygningskunst.

Nyklassicismen

Den sande nyklassicisme var i 1700-tallet, hvor

Til venstre: Gillelejes gamle alderdomshjem og rådhus.
Med ny tilbygning fungerer alderdomshjemmet nu som bibliotek og museum, mens rådhuset evt. har en fremtid som Søren Kierkegaard refugium.

På denne side ses Marienlyst Slot i Helsingør, om- og udbygget til det nuværende udseende 1760-64 af N.H. Jardin.

franskmanden Nicolas Henri Jardin (1720-99) blev hentet til Danmark for at bygge Frederikskirken (marmorkirken ved Amalienborg). Han kendes også for bygninger som Marienlyst ved Helsingør, Bernstoff slot, og det gule palæ ved Amalienborg.

Han var formidleren af en stilart, der var "barok" i sin kerne, men i sit ydre hyldede Antikkens krav til "Simplicité" og ædel storhed. Nyklassicisme fik sin betegnelse, fordi den hentede sine idealer og sit form sprog i oldtidens Grækenland og hos arvtagerne i det gamle Rom. Arkitekterne C.F. Harsdorff (1735-99) (palæet ved siden af Charlottenborg, København - opført 1780) og C.F. Hansen (1756-1848) (Københavns Domhus - opført 1815) var nogle af de fineste fortolkere af stilen her til lands.

Den nyklassicisme, som vi hér taler om, hører

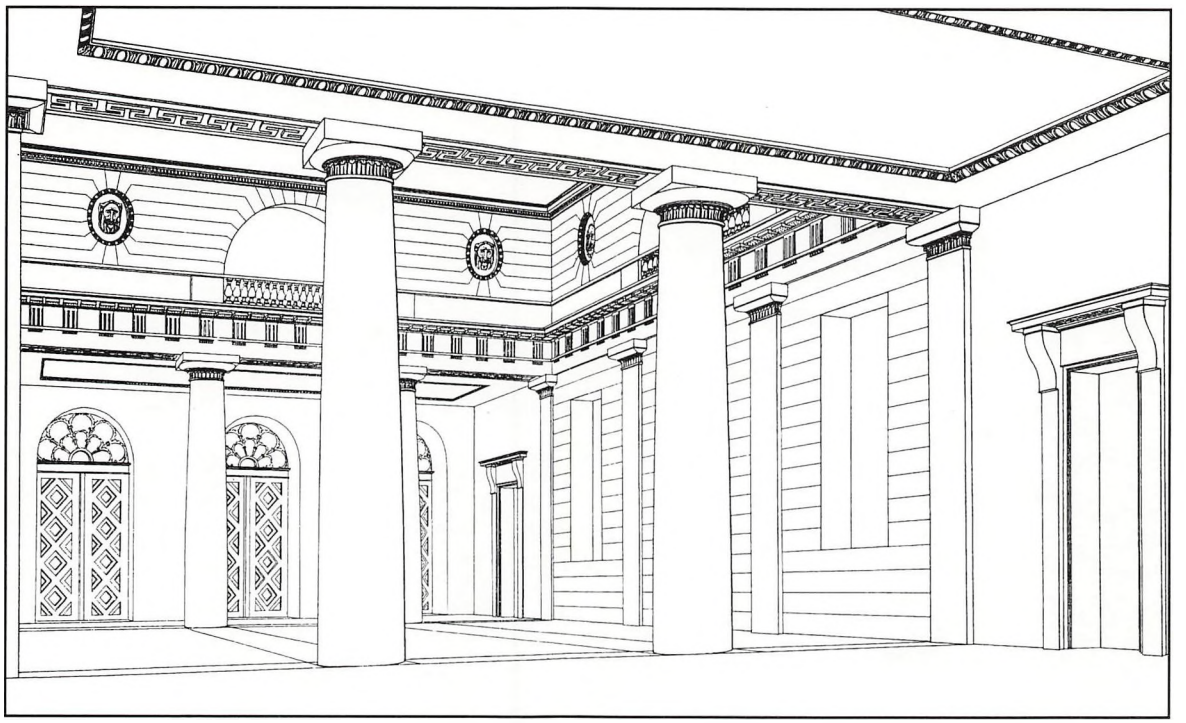

C.F. Hansen hvis tegninger og plancher
med detaljer
blev en billedbibel
for nyklassisismens arkitekter.
Kilde: H.E. Langkilde,
Nyklassisismen
i Købstæderne.

hjemme efter den første verdenskrig og frem til 1930erne. Byggestilen fik sin betegnelsen på baggrund af bl.a. studier af C.F.Hansens arkitekturidealer. Men baggrunden for byggestilens fremkomst var også en søgen mod det oprindelige som en reaktion imod den foregående stil, den romantiske og brogede, den alt for morsomme og usammenhængende, som prægede byggeriet frem til 1. verdenskrig. Det var den tids arkitekt studerende, der gjorde oprør imod en lærerstab, der selv var i vildrede om den herskende stilretning. Efter oprør - selvransagelse! Og i denne fandt man en mærkesag. Brygger Jacobsen ville gerne give C.F.Hansen´s domkirke i København et nyt spir. De studerende protesterede. Kirken var nyklassicisme og som sådan bygget uden et spir og sådan skulle det vedblive. I 1911 blev der ved en udstilling fremvist en enestående samling af C.F. Hansens tegninger, som viste de unge arkitekter alt det, de søgte om klare grundformer, typedannelser, dekorative led, kunstnerisk disciplin og sammenhæng.

1. Verdenskrig havde som sådan ikke noget at gøre med nyklassicisme, men stilen brød frem, som krigen brød ud. I kølvandet på krigen opstod bolignøden som et socialpolitisk problem og nyklassicismens arkitekterne angagerede sig. I købstæderne byggede man regulære, men spartanske, fint formede huse i nyklassicismens ånd til de boligløse. Og ydermere, man interesserede sig for bebyggelsesplanen, for samspillet mellem husene og man genskabte dermed nogle bymæssige kvaliteter, som den foregående individualisme havde set bort fra. Nyklassicisme blev vejen frem mod et bedre boligmønster.

Etagehuset fandt fornyelse i karréformen, med nye boligmæssige og arkitektoniske kvaliteter. Villabyggeriet gjorde sig fri af de viktorianske traditioner, det massive og tunge forsvandt og blev afløst af længehuset og en bedre sammenhæng med haven.

Der var masser af nye opgaver - og gamle, der trængte til fornyelse. Alderdomshjem, biblioteker, rådhuse o.s.v.. Tidligere søgte man forskel-

Opmåling af ældre huse i Kerteminde.
I 1911 stiftedes foeningen "Måleren",
som blandt andet udgav hæfter
med opmålinger
af købstædernes gamle kultur
af anonyme borgerhuse.
Kilde: H.E. Langkilde, Nyklassisismen i Købstederne.

ligheden i de enkelte projekter, men nu søgte man det grundlæggende, at udvikle og rendyrke det typiske.

Fra købstad til købstad kan man spore slægtskabet mellem rådhusene, alderdomshjemmene og skolerne. Dette slægtskab afspejler, at det var en hel generation af unge arkitekter med samme skoling og idealer, der i årene efter 1. verdenskrig bosatte sig i provinsen med egen praksis, oftest som den eneste akademiske arkitekt.

De var fagfolk, der søgte fornyelse og som satte sig kunstneriske mål. Det var ikke kun C.F.Hansen, man var inspireret af. Det var også den ældre danske bygningskultur, som den fandtes i købstædernes lave gadehuse og i landdistrikternes fagdelte længer.

Det er denne dobbelthed, der er særkendet ved nyklassicisme og som hver for sig er et udtryk for en vilje til at søge det oprindelige. Om det var en ny statsskole i Randers eller husvildeboliger betød mindre, det var den kunstneriske stregens, der var målet.

Småhusbyggeriet havde under den livlige byggeaktivitet forud for nyklassicisme sat megen gammel bygge lærdom over styr og resultatet var blevet grimme huse, der lå "spredt" rundt om de mange privatbaners stationer. "Stationsbyen" blev synonym med bygningskunstens forfald.

I 1909 opførte arkitekt P.V. Jensen Klint en "mønsterby" på landsudstillingen i Århus. Initiativet blev fuldt op af Akademisk Arkitektforening. Der skabtes en "tegne hjælp" til menigmand, vederlagsfrit og P.V. Jensen Klint rejste rundt og holdt foredrag. Landsforeningen "Bedre Byggeskik" blev startet og udbød kurser, skrifter, mønstertegninger og en ny tegnehjælp. Formålet var at medvirke til en forædling af det jævne byggeri især i landdistrikterne. Købstædernes traditioner og bondehusenes nedarvede byggesæt tilsat nødvendig nyklassicistisk disciplin, det var formlen.

Nyklassicisme var ikke et forsøg på at kopiere, men på at lære de arkitektoniske leveregler. Der

Carl Lundquist. Fru Simonsens hus. Villa på Holmegårdsvej, Hillerød, opført 1914. Foto: Flemming Thornæs.

var en overensstemmelse i den fordomsfrihed og nytænking, der herskede blandt de frie kunstnere, malere, billedhuggere, kunsthåndværkere, forfattere og altså arkitekter. Alle søgte de en nyt formsprog.

Der var ikke kun tale om samhørighed, der var også tale om samarbejde og 20érne var præget af mange angagerede arbejdsfællesskaber.

Nyklassicisme kendes i alle vore købstæder, hvor den har udfoldet sig særligt smukt. Den har sin historie, som bør værdsættes og bevares som vigtigt nationalt arvegods.

Carl Lundquist

Carl Lundquist (1883-1949) var en af disse unge arkitekter på kunstakademiet, som var med i oprøret imod de gamle forhold. Han var født i Mariager og blev tømrersvend i 1903, bestod adgangseksamen til Kunstakademiet i 1906, hvorfra han fik afgang i januar 1914.

Samme år fik han til opgave at bygge en villa i Hillerød og valgte at flytte til byen. Det var et travlt år, for samtidigt hermed udvidede han det gamle rådhus i sin fødeby Mariager og byggede sit eget hus i Hillerød. De 2 huse i Hillerød, som begge lå i byens udkant, er - som det skrives i medlemsbladet "Arkitekten" fra 1921 -gode typer på borgerhuse i overgangen mellem by og land.

Carl Lundquist's huse vil man måske snarer kalde for købstadspræget end rendyrket nyklassicistiske med få stilistiske elementer og planløsninger, og husformer mere sammensatte end foreskrevet af idealerne, men de gjorde sig smukt gældende og dannede mønster for udviklingen de første år.

Møbelarkitekturen

Nyklassicisme drejede sig ikke kun om huse. Det var også et nyt hverdagsmønster, nye behov, ny møblering og møbeltyper. Stilartens krav til samspil og konsekvens skulle også gælde indendørs. Selv kakkelovnen, den gamle viktorianske - ud! Nu skulle den ligne et konsolskab fra Frederik den 6´s tid. Den før nævnte dobbelthed omkring

Carl Lundquists hus, Københavnsvej 30, Hillerød, opført 1914. Original foto: arkitekt Carl Lundquists arkiv.

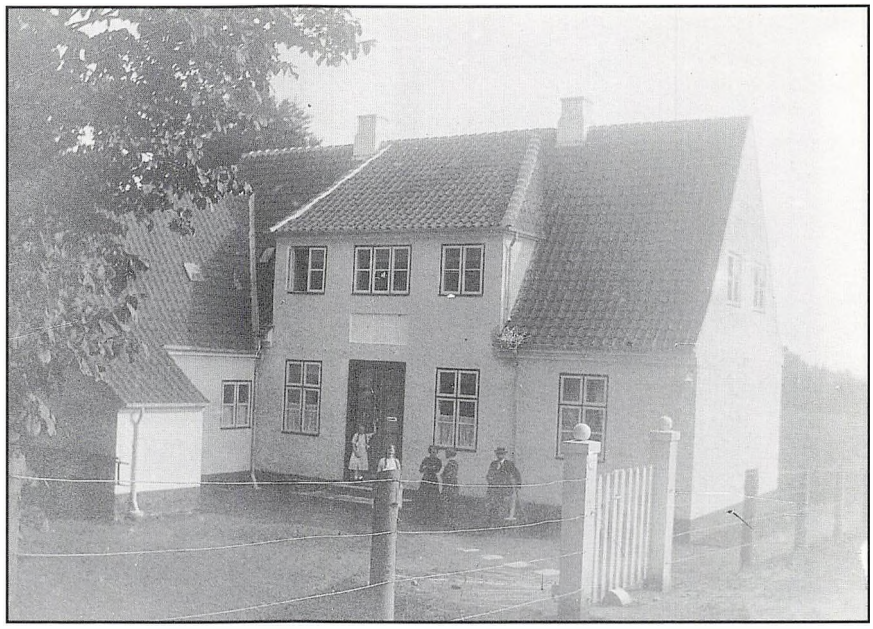

Carl Lundquists hus, plan og facadetegninger. Kilde: H.E. Langkilde.

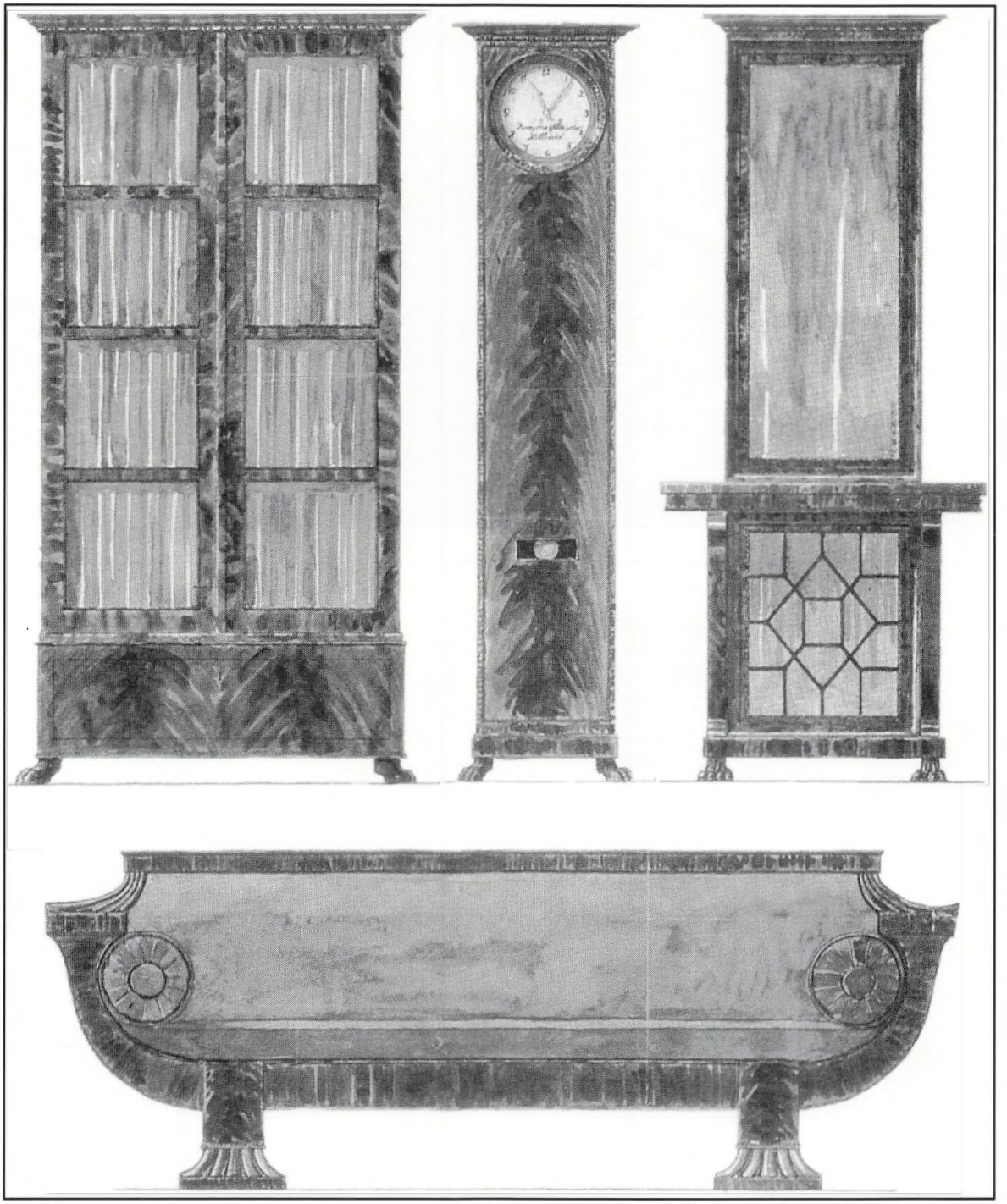

Carl Lundqiust, Møbler til borgmesterkontoret i Hillerød i 1919. Der var også skrivebord, stole, med mere samt møblement til et forkontor. Der er anvendt mørkt træ og stærkt grønt stof. Akvarel, kilde: H.E. Langkilde, Nyklassisismen i Købstæderne.

nyklassicisme gjaldt også møbelarkitekturen. Som man have taget udgangspunkt i den traditionelle hustyper, således tog man nu udgangspunkt i bondehusmøblerne, mens man i det officielle byggeri med den mere rendyrkede nyklassiscisme fandt sit modstykke i empiretidens interiør.

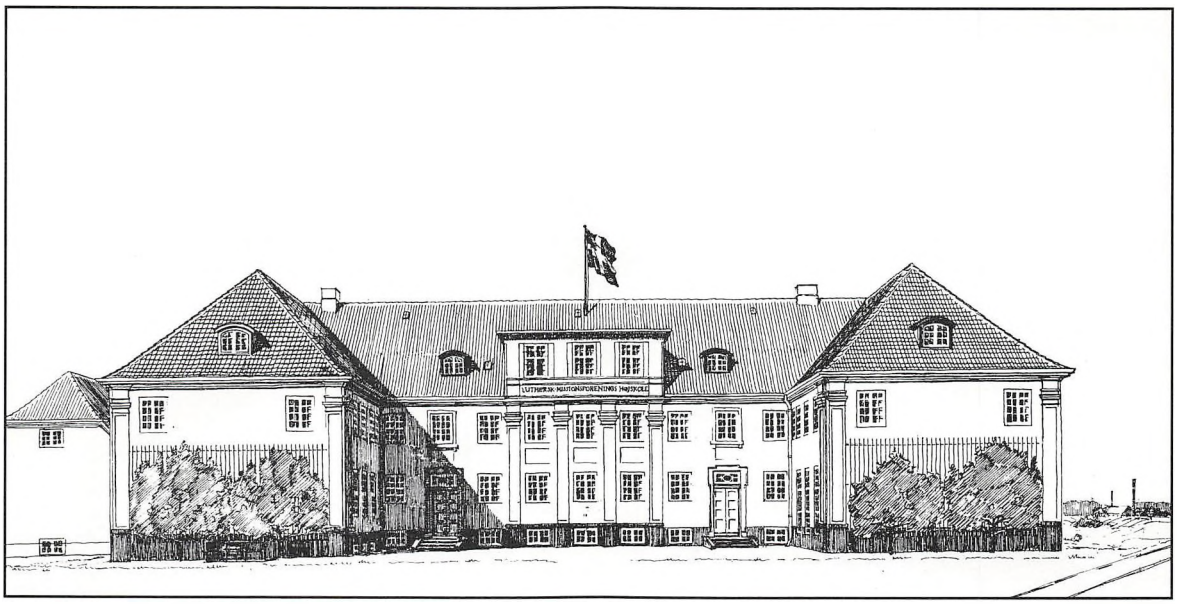

Luthersk Missionsforenings Højskole i Hillerød, opført 1922.
Originaltegning, arkitekt m.a.a. Carl Lundquists Arkiv.

Karlebogård ved Hillerød, opført 1924-25.
Originalfoto, Carl Lundquists Arkiv.

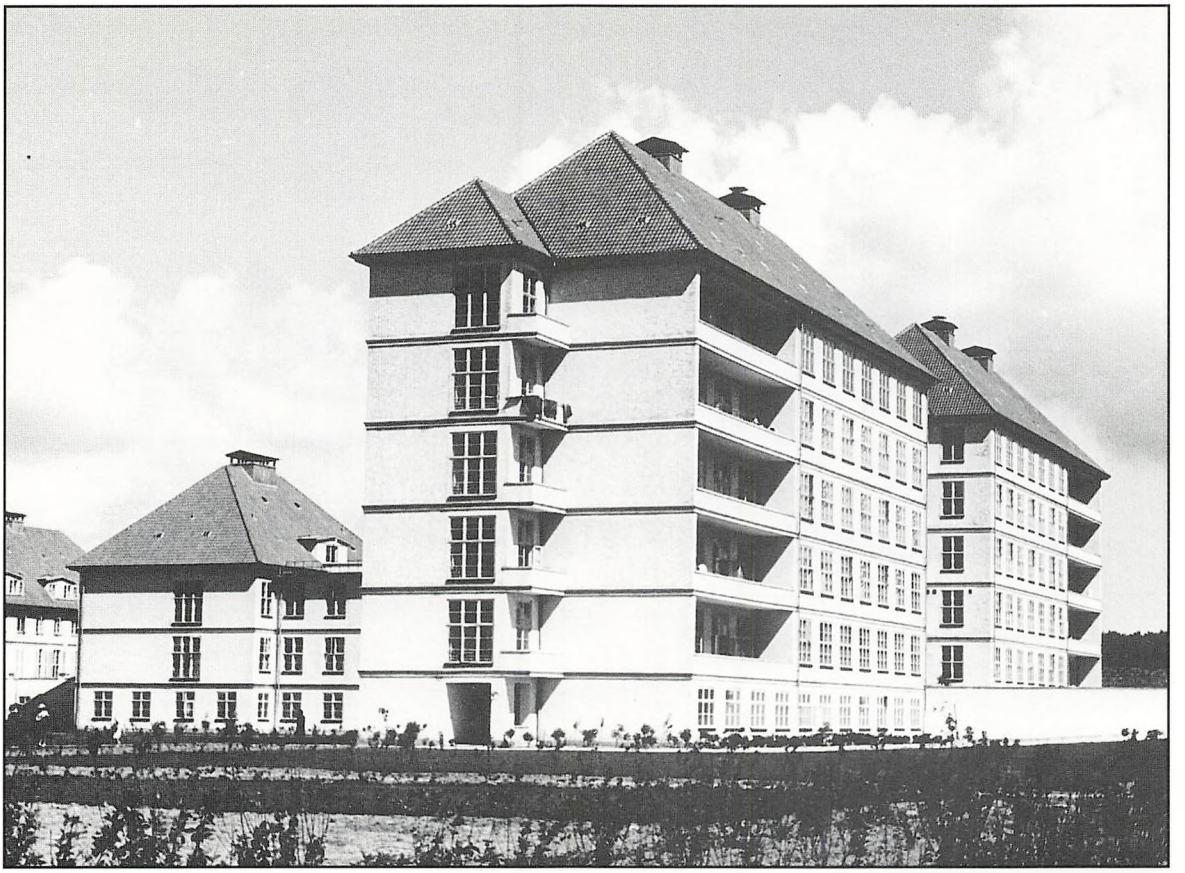

Frederiksborg Amts Hospital
opført 1938-43.
Originalfoto fra 1943,
Carl Lundquists arkiv.

Carl Lundquist tegnede i 1924 nogle møbler til borgmesterkontoret i Hillerød. Som hans huse er de mådeholdende i formen, men dog præget af empire og med en svaghed for små overdrivelser af stilpræget. Hans nyklassicisme fik lov at folde sig fuldt ud i forbindelse med byggeriet af en Luthersk Missionsforenings højskole i Hillerød (Fredensborgvej) i 1922. Det er en bygning med et præg af herregård over sig, med en kølig, ren holdning og en streng komposition, men også elegant og imødekommende. Uanset dens alder er bygningen stadig en af de mest betydningsfulde arkitektoniske bygninger i Hillerød. Et par år senere opførte han Karlebogård lidt udenfor Hillerød, hvor han påny viser sin nyklassicisme mere åbent end i sine villaer. Blandt de mange bygninger, store som små, som han fik opført i sin tid, bør nævnes aldersdomshjem i Hillerød (1919-34), flere stationsbygninger langs Helsinge-Tisvildeleje Jernbanen (1926), plejehjemmet Stenslettegård i Nødebo (1932), Hillerød og Omegns bank i Hillerød (1937) og Frederiksborg Amts Hospital i Hillerød (1938-43). Ydermere fik han guldmedalje for et monumentalt fyrtårnsprojekt i Kunst akademiets konkurrance i 1915.

Før, nu og aldrig

Alderdomshjemmet og rådhuset i Gilleleje opførte han i 1938. Bygningerne er fra hans senere perode, hvor han var gået mere over i en modernistisk romantiske stil. Men med dybe rødder til nyklassicismen, som viser sig i symmetrien i bygningerne, søjleloggiaen foran det gamle rådhus og haveanlægget (det tidligere). Bygningerne var fra start af bundet sammen af en pergula, men den blev taget ned for lang tid siden. Det tidligere rektangulære haveanlæg var anlagt i stram sammenhæng med symmetrien i plejehjemmet og den daværende stort anlagte trappe, som indbød

til ophold på den store sydvendte terrasse.

Haveanlæggets form gjorde det muligt at komme på afstand, hvorfra bygningens facader og sammenhæng kunne betragtes. På lignende vis var indgangspartiet på rådhuset afstemt efter bygningens funktion med en imponerende søjleloggia, som udstråler magt og betydningsfuldhed og som medvirker til at gøre indkørslen til en handling præget af respekt.

Det samlede bygningskompleks er eller rettere var i denne nyklassicistiske sammenhæng ganske interessant, idet plejehjemmet med sit store tag mere repræsenterede købstadstraditionerne end nyklassicismen, mens det modsatte kan siges om rådhuset, der med søjleloggia, trappe og balkon ovenover loggiaen har mere nyklassicisme over sig end "købstad".

Nu

Den historiske helhed, som jeg netop har beskrevet, eksisterer ikke længere med samme magt. Gilleleje byråd har her i 1995-96 opført en tilbygning, som efter min mening bryder med alle nyklassicismens spilleregler.

Jeg mener, der er tale om et postmodernistisk fremmedlegene, som skærer mere end halvdelen af den gamle facade væk, så det store tag visuelt truer med at knuse, hvad der er tilbage af det gamle plejehjem.

Denne tilbygning ligger ydermere netop så tæt på det gamle Rådhus, at det med sin fremtoning og formsprog fratager den gamle bygning dens tidligere storhed som enkeltstående bygningsværk.

Endelig er tilbygningen gravet halvt ned i jorden - nærmest i et ubehjælpeligt forsøg på at bevare visuel kontakt med det gamle plejehjem.

Jeg ville langt hellere have foretrukket et andet tilbygningsprojekt, som blev diskuteret for

Gilleleje Alderdomshjem og Rådhus
kort efter opførelsen
i 1938.
Gilleleje Museums
Lokalhistoriske Arkiv.

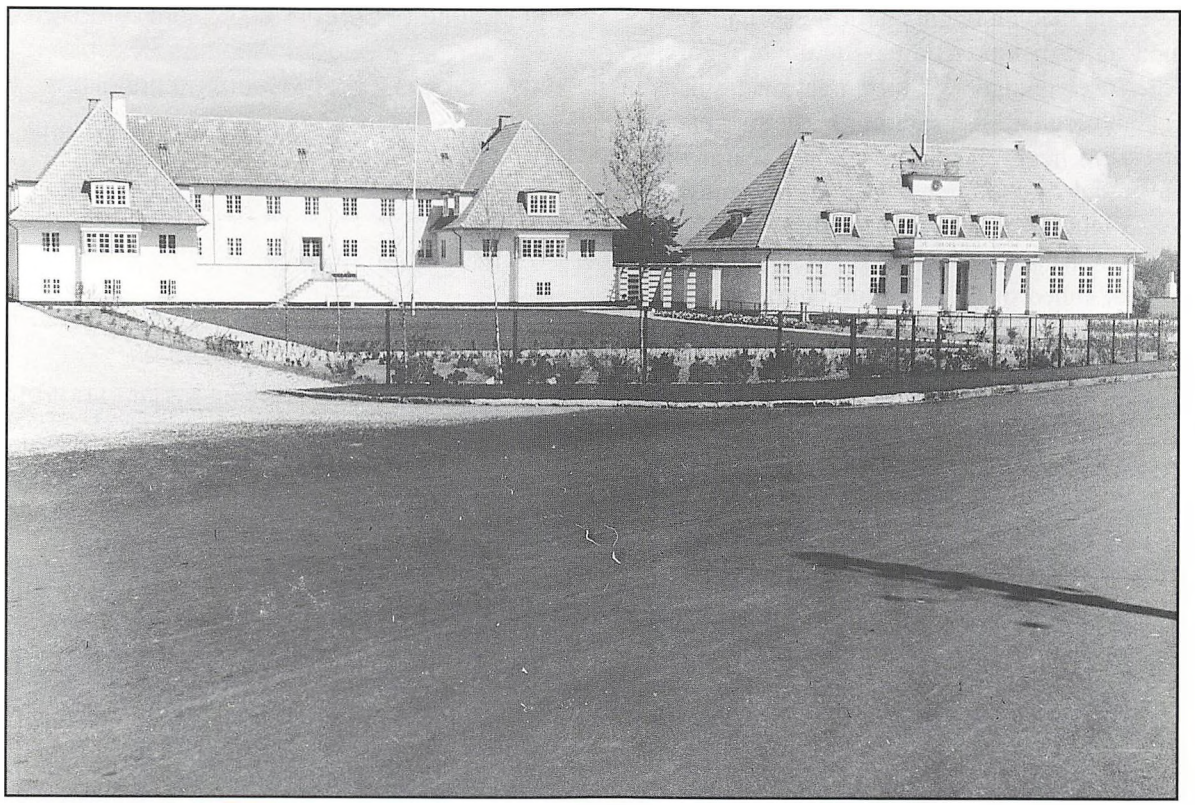

Gillelejes gamle kommunekontor,
som det ser ud i dag.
Her er der planer om
at indrette et Søren Kierkegaard refugium.
I baggrunden ses Pyramiden,
hvor bibliotek og museum nu har til huse.
Foto: Flemming Thornæs.

nogle år siden - i en helt anden sammenhæng. Dette forslag placerede en helt ny bygning ude ved Vesterbrogade, med stueetagen i niveau med vejen og med en bygningsform, der harmonerer med og respekterer de eksisterende bygninger. Alle tre bygninger var forbundet med hinanden ved en pergula, som samtidigt ville fungere som et østligt hegn eller skærm for et rektangulært haveareal., som kunne have været en ganske interessant biblioteks- og museumshave.

Glædeligvis er der i disse år en stigende opmærksomhed over for kulturarven, både på nationalt og internationalt niveau. Derfor er det meget trist hver gang en bygherre - offentlig som privat - tager beslutninger, der resulterer i tabet af kulturarv. Og nogle arkitekter er desværre ikke meget bedre, når hensynet til deres egen manifestation skal vægtes i forhold til den helhed, som de skal indgå i. Må vi dog blive klogere.

Det alternative forlag til en ny bygning udført
af arkitek m.a.a. Johan Düssel.
Kilde: Gilleleje Kommune.

En særlig tak skal rettes til arkitekt m.a.a. Søren Lundquist, sønnesøn af arkitekt m.a.a. Carl Lundquist, som venligt har udlånt originaltegninger og foto.

Øvrigt kildemateriale: Arkitekt m.a.a. Hans Erling Langkilde; Nyklassicismen i købstæderne 1986. Arkitekten, nr. 31-årgang 1911, nr. 24-årgang 1915, nr. 31-årgang 1917 og årgang 1921. Danmarks Arkitektur, Gyldendal

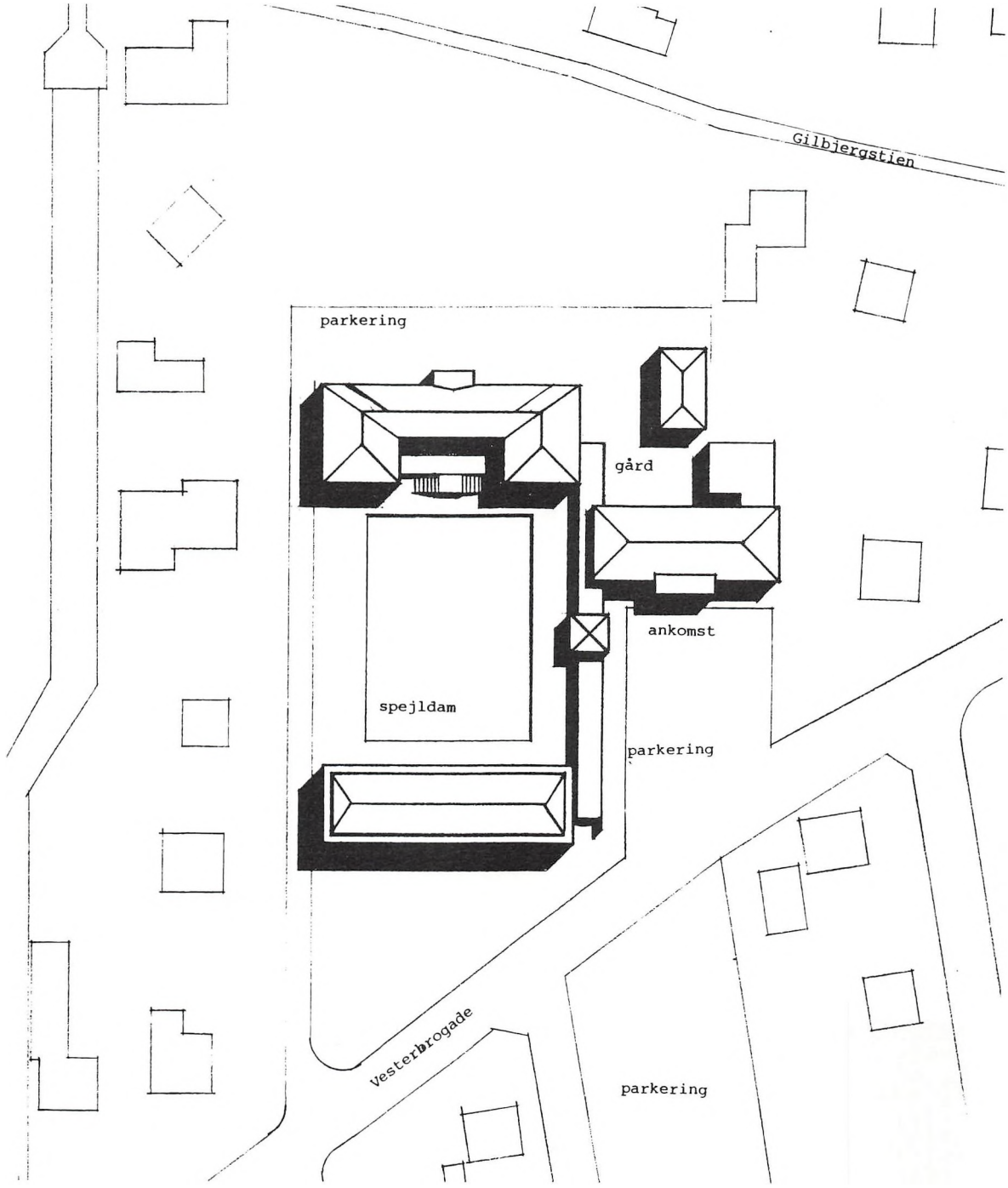

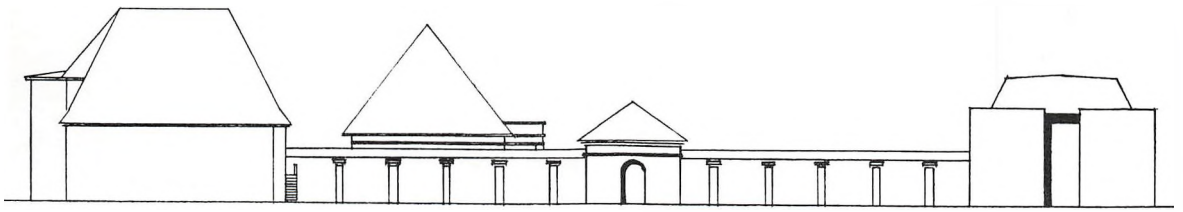

Facader mod vest

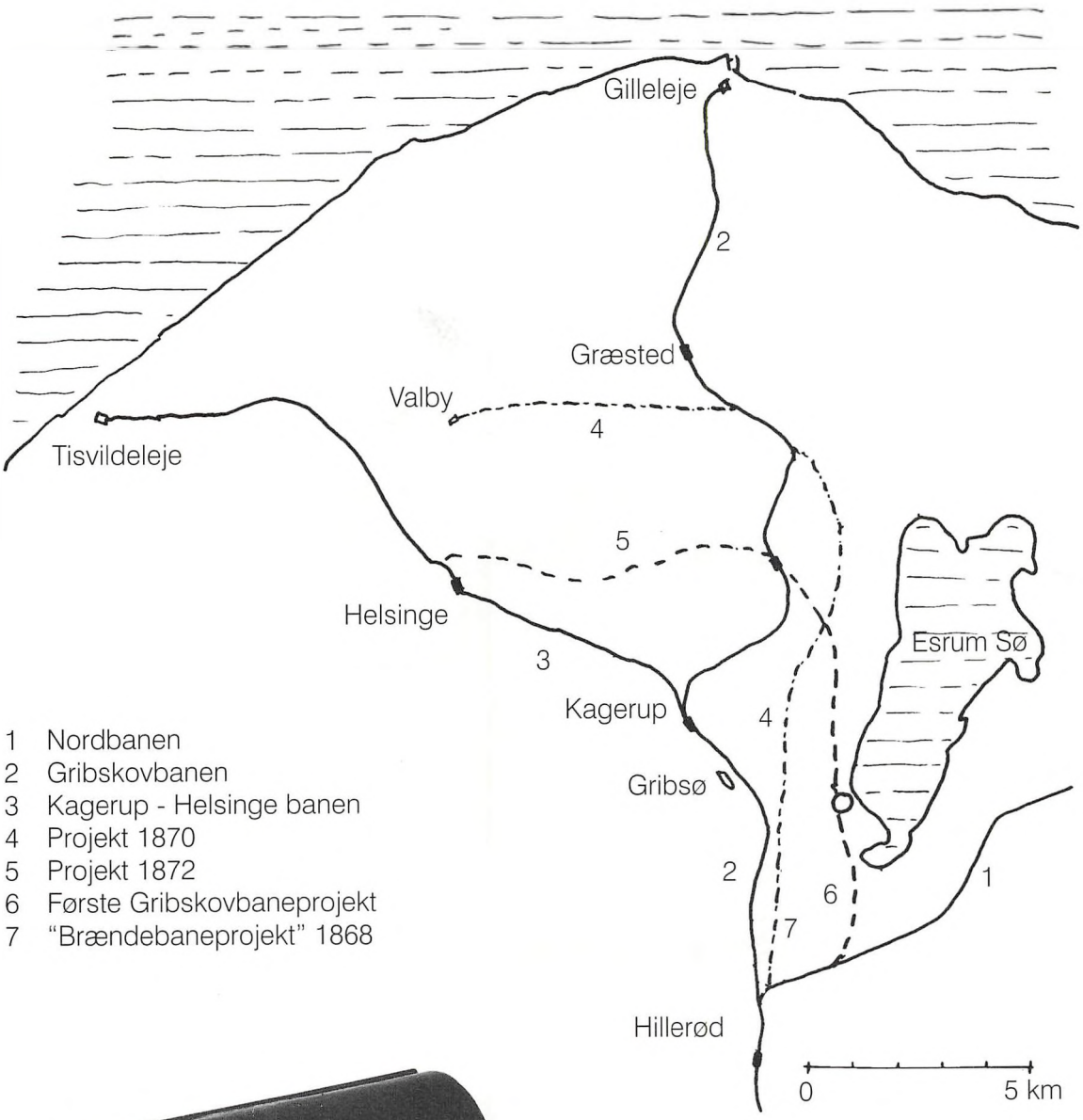

1 Nordbanen
2 Gribskovbanen
3 Kagerup - Helsinge banen
4 Projekt 1870
5 Projekt 1872
6 Første Gribskovbaneprojekt
7 "Brændebaneprojekt" 1868

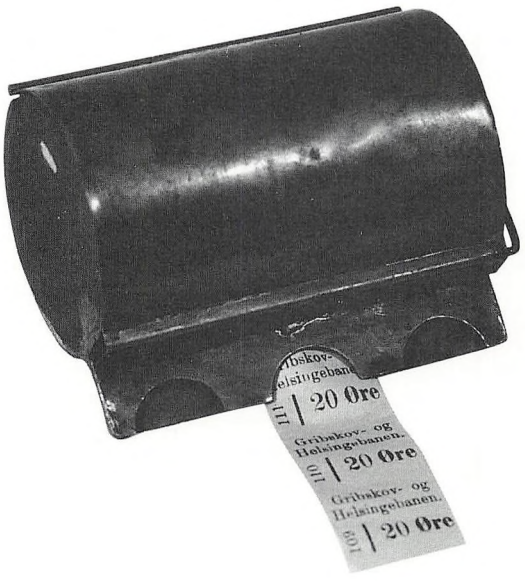

Rejsende ved Gribsø trinbræt i 1906

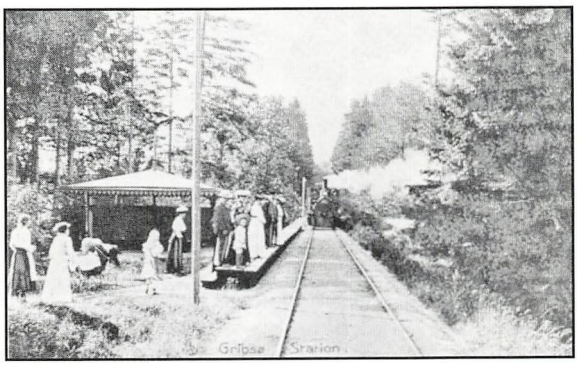

TOGET DER BLEV STÆRKT FORSINKET

Kagerup station 1920.

Historien om Gribskovbanens vanskelige start

Af Søren Frandsen

Den 15. juni 1897 blev festlig for Helsinge. Denne dag fik byen jernbaneforbindelse med omverdenen. Frederiksborg Amts Avis bragte den 16. juni en beskrivelse af den festklædte by: "Det var øjensynligt for enhver, der igår var i Helsinge, at en større landlig fest forberedtes, thi overalt, hvor man færdedes, var travle hænder i færd med at udsmykke ejendommene. Allerede den foregående aften havde dekoratør Christensen herfra byen udpyntet selve stationen, hvor flagstængerne vare rejste på perronen, hver især smykket med de forskellige nationers flag, ligesom der ovenover indgangen til vestibulen var anbragt et H.K.J. Lokomotivet og vognene vare heller ikke glemte, overalt var flag anbragt. Udfor flere ejendomme i byen blev rejst flagstænger, der pyntedes med flag og guirlander, ligesom facaderne på ejendommene bleve dækkede med grønt. Et enkelt sted i byen, udfor købmand Mørchs forretning, var rejst et stort transparent, der havde følgende inskription: 'Fremskridtets bærere yde vi vor taknemmelighed', ligesom garver Rodhs ejendom også bl. a. var pyntet med en dekoration med følgende inskription: 'H.K.J. tak for fremskridtet!' og overalt hvor man vendte øjet hen, var der travlhed,

Skovrider Holten

Kroejer J. Jeppesen

for at byen kunne tage sig så festlig ud som muligt, og de mest forskellige steder vare pyntede med flag, således blev man i lang afstand opmærksom på, at selve Helsinge mølles hat var prydet med flag" .

Beskrivelsen viser med al tydelighed, at Helsinge-Kagerup Jernbanens åbning var en stor begivenhed for handelsbyen, der siden 1870'erne havde været inde i en rivende udvikling. Landbrug, håndværk og handel var på vej frem. Banens etablering blev for Helsinge en understregning af den fremskridtets ånd, der i slutningen af forrige århundrede prægede flere og flere kredse i landdistrikterne ikke mindst erhvervslivet.

Den flagsmykkede og festklædte by var dog ikke kommet sovende til sin jernbaneforbindelse. I virkeligheden var det over 25 år siden, de første tanker om en bane til Helsinge havde været fremme.

BANEPLANER I NORDSJÆLLAND

Nordbanen fra København over Hillerød til Helsingør blev åbnet i 1865. Ganske kort tid efter begyndte talen om at føre en bane fra Hillerød til Gribskov. Baggrunden var, at den pramsejlads med brænde af Esrum Kanal til Dronningemøllen, som skovvæsenet benyttede sig af, var stødt på tekniske vanskeligheder. For at tilgodese pramdriften havde man været nødt til at holde kanalens vandstand i et niveau, der medførte oversvømmelse af de tilgrænsende jorder. Frederiksborg Amt foreslog derfor Indenrigsministeriet at kanalen og Dronningemøllen nedlagdes. Samtidig blev den tanke fremsat, at skovvæsenet fremover skulle benytte den nye nordbane til transport af brænde til København. Dette blev gennemført.

Efter aftale med Indenrigsministeriet foreslog skovrider Holten i 1868 anlægget af en let lokomotivbane fra den nordsjællandske bane gennem Gribskov til Mårum i et forløb, som passede bedst med terrænforholdene. En sådan ville ikke alene yde forstvæsenet væsentlige fordele med hensyn til transporten af skoveffekter, men det måtte også anses for sandsynligt, at anlægget, når det tillige overtog transporten af andet gods og af personer, ville kunne dække sine driftsomkostninger og renter af anlægskapitalen.

DET FØRSTE BANEUDVALG

Under forhandlingerne om bygningen af en jernbane, som foreslået af skovrider Holten, modtog Indenrigsministeriet en skrivelse dateret 30. april 1870 fra et udvalg nedsat af beboere i Kronborg vestre Birk, der den 3. april havde holdt møde om jernbanesagen. Brevet indeholdt en opfordring til ministeriet om at overveje "om en jernvej kunne anlægges fra Nordbanen ved Hillerød over Otteveje østlig om Multebjerg langs Ostrup Slette over Kællingebæksbro til Græsted Skovhuse og Valby". Henvendelsen var underskrevet af udvalgsmedlemmerne J. E. KROGH, ejer af Voxtrupgaard, P. HANSEN, gårdejer i Alme i Græsted Sogn, fmd. for sognerådet, H. BECK, ejer af Esrum Kro, J. JEPPESEN, teglværks-og gårdejer i Dønnevælde, PETER ANDERSEN, mølle- og gårdejer i Haagendrup, amtsrådsmed-

Gårdejer
Peter Andersen

Sognerådsformand
H.C. Holck

lem, LARS LARSEN, medlem af rigsdagens folketing, gårdejer i Vejby og A. CHRISTENSEN, medlem af rigsdagens folketing, gårdejer i Ørby.

Udvalgsmedlemmerne tilhørte de toneangivende kredse i området nord for Gribskov. De så med deres kendskab til udviklingen på egnen en fordel i at få ført en jernbane frem til området nord for skoven. Selvom skovrider Holten kun havde talt om en bane til Mårum, så nævnte brevet fra 1868 jo også persontransporten, som en af de måder driften kunne gøres rentabel på.

Den 10. december 1870 modtog folketingsmand Lars Larsen, Vejby svar fra Finansministeriet. Det var en afvisning, fordi Det sjællandske Jernbaneselskab, der var blevet hørt i sagen, ikke mente den foreslåede bane ville være rentabel.

Det lokale jernbaneudvalg opgav dog ikke sagen. Den 15. juni 1871 modtog Finansministeriet en skrivelse, hvor man anmoder om undersøgelse af en banestrækning med endepunkt ved Græsted Skovhuse. Udvalget mente, at udgifterne til denne linieføring ville være mindre end anlægget af banen til Mårum, som skovrider Holten i sin tid havde foreslået. Brevet gjorde indtryk i Finansministeriet. Man svarede derfor i diplomatiske vendinger, at i forhold til den store betydning, som en eventuel jernbane gennem Gribskov kan få for afsætningen af produkter fra det store skovkompleks, bør udvalgets nye forslag undersøges nærmere.

De sjællandske Jernbaner blev nu bedt om at udarbejde planer samt beregninger over udgifterne til anlægget af den foreslåede strækning.

Finansministeriets brev til det lokale baneudvalg sluttede med bemærkningen om, at projektet næppe ville blive til noget, hvis ikke egnens befolkning var villig til at støtte sagen med pengebidrag. Nu begyndte de lokale diskussioner for alvor. Det forslag, som havde fået en positiv behandling i Finansministeriet, havde endestation ved Græsted Skovhuse, d.v.s. at strækningen til Valby var taget ud af projektet. Helsinge by med nærmeste omegn havde derfor ikke længere interesse i at støtte planerne.

HELSINGE UDVALGET

I sommeren 1871 blev der talt meget om jernbaneplanerne i Helsinge og omegn. Der måtte gøres noget for, at området ikke blev koblet af i opløbet om den kommende bane. Et udvalg af beboere skrev derfor den 30. august 1871 til Indenrigsministeriet. Brevet indeholdt en opfordring til, at jernbanen gennem Gribskov til egnen nord for skoven skulle ende i Helsinge i stedet for Græsted. Det blev begrundet med Helsinges overlegenhed over Græsted som midtpunkt for egnen både i størrelse og betydning. Brevet var underskrevet af HOLCH, underretsprocurator, formand for Helsinge og Valby sogneråd, N.J. RUNDIN, proprietær, ANDERS CHRISTENSEN, formand i Vejby Sogneråd, folketingsmand, J. NIELSEN, ejer af Petershvile, amtsrådsmedlem og N. OLSEN, gårdejer og sognefoged i Tibirke.

Det var de toneangivende folk i den vestlige del af Holbo Herred, der havde taget initiativet. Som

Propriotær
A. Graae

Greve E. Frijs
Frijsenborg

et udslag af konflikten havde Anders Christensen, der var formand for sognerådet i Vejby, forladt det gamle baneudvalg fra 1870 og trådte i stedet ind i Helsinge udvalget. Gårdejer Lars Larsen, Vejby gik også ud af det oprindelige udvalg.

I henvendelsen af 30. august 1871 til Indenrigsministeriet blev to linieføringer foreslået. Den ene gik fra Hillerød over Otteveje, Gribsø, Duemosegaard og Højbjerg Hegn til Helsinge, mens den anden var en forlængelse af skovrider Holtens Maarum-bane til Helsinge.

ØKONOMISKE BEREGNINGER

Også Helsinge udvalgets forslag blev sendt til udtalelse i "Det sjællandske Jernbaneselskab". Den 20. januar 1872 fremlagde det resultatet af sine økonomiske undersøgelser over 5 forskellige linieføringer:

Hillerød-Nødebo-Græsted	470.000	Rdl.
Græsted-Gilleleje	170.000	Rdl.
Hillerød-Helsinge (direkte)	372.000	Rdl.
Hil.-Duemoseg.-Helsinge	412.000	Rdl.
Hillerød-Maarum-Helsinge	475.000	Rdl.

MINISTERIET TAGER STILLING

I juni 1872 tog Finansministeriet stilling til sagen. Man foretrak linieføringen Hillerød-Maarum-Helsinge. Med hensyn til anlægskapitalen blev det foreslået, at halvdelen skaffedes ved tegning af præferenceaktier blandt interesserede beboere, mens Finansministeriet og Det sjællandske Jernbabeselskab hver gik ind med en fjerdedel af beløbet.

En forudsætning for at gennemføre planen, ikke mindst aktietegningen, var enighed mellem de to jernbaneudvalg. Det måtte således anses for umuligt at fremskaffe næsten 240.000 Rdl. ved private indskud, hvis der ikke var bred opbakning bag projektet på egnen.

Græsted udvalget kunne ikke godkende linieføringen Hillerød-Maarum-Helsinge, men foreslog i stedet indtil videre at føre banen frem til Maarum.Denne løsning opnåede bred lokal tilslutning, men nu var det Finansministeriet der gik imod.

Selvom sagen i realiteten var fastlåst, henstillede Finansministeriet alligevel til begge udvalg om at iværksætte en prøveaktietegning blandt beboerne. Resultatet var nedslående. I Helsinge opnåedes tilsagn om en kapital på ca. 50.000 Rdl., mens tilslutningen på Græsted-egnen var meget ringe, sikkert fordi linieføringen ikke var til gunst for denne del af herredet.

BEHANDLINGEN I RIGSDAGEN

På Christiansborg måtte man konstatere, at sagen, som den stod, ikke kunne opnå fælles tilslutning blandt egnens beboere. I forslaget til koncessionsloven om jernbaneanlæg på Sjælland og Falster af 18. februar 1873 blev derfor under nr. 2 optaget følgende tekst:"En jernbane fra Hillerød gennem Gribskov til Helsinge eller Græsted". Dette var et udtryk for sagens reelle stade,

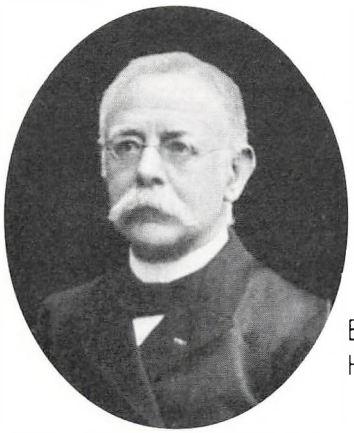

Birkedommer
Hammerich

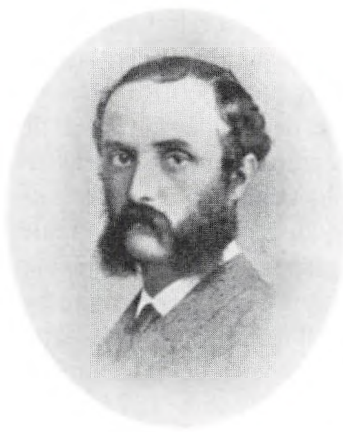

Ingeniør
W.A. Rowan

men i bemærkningerne til lovforslaget hed det, at banen til Græsted bedst ville stemme med skovvæsenets interesser. Da linieføringen til Helsinge derimod bedst ville tilfredsstille egnen nord for skoven, og planen om en lokomotivbane gennem skoven kun ville kunne realiseres, når den kunne samle interesse i de pågældende egne, ville ministeriet ubetinget foretrække Helsinge som endepunkt.

Under 1. behandlingen i folketinget den 22. februar uddybede gårdejer Lars Larsen, Vejby, der var udtrådt af Græsted udvalget, sit syn på jernbanesagen. Lars Larsen sagde, at selvom han af personlige grunde kunne ønske, at Helsinge blev banens endepunkt, måtte han dog foretrække Græsted, bl.a. med henblik på muligheden for en forlængelse af banen til Gilleleje og derfra etablering af en skibsforbindelse til Grenaa. Sagen blev dernæst henvist til behandling i et udvalg.

Lars Larsens udtalelse blev antagelig anledningen til, at gillelejerne skrev til det nedsatte folketingsudvalg, for at få banen ført helt op til fiskerlejet, der året før havde fået havn.

Folketingsudvalget kunne dog ikke nå til enighed om banens linieføring. Man overlod til regeringen at træffe den endelige afgørelse. Landstinget bestemte sig nu for følgende formulering i sagen om koncessionsloven for Gribskovbanen:"En jernbane fra Hillerød gennem Gribskov til et punkt nord eller nordvest for skoven". Loven blev underskrevet af Chr. d IX den 23. maj 1873. Tre års tovtrækkeri om banens linieføring var ikke kommet nærmere sin løsning.

Udover selve teksten om linieføringen indeholdt

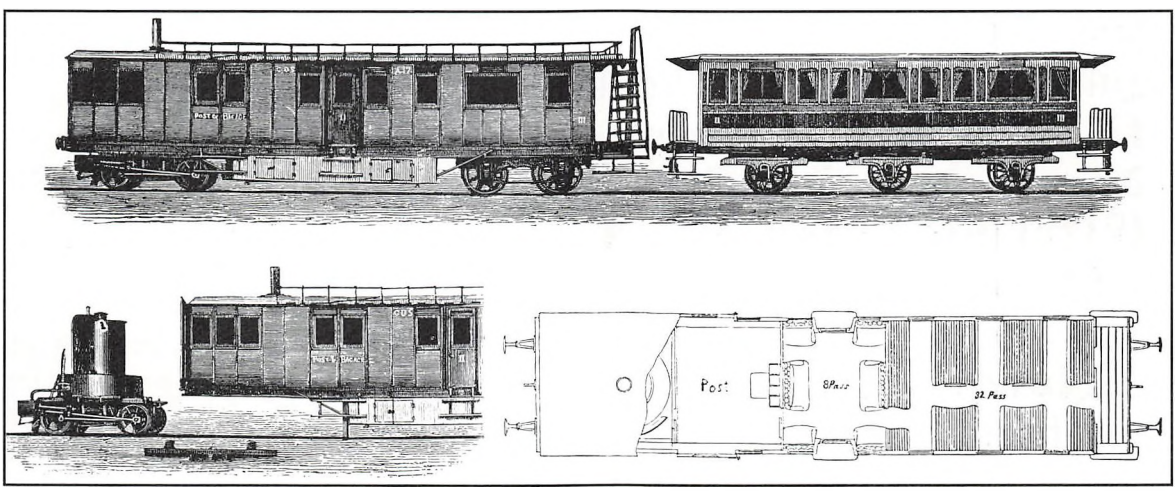

Dampvogn og reservepersonvogn 1880.
Illustreret Tidende.

jernbaneloven af 23. maj også retningslinier for anskaffelsen af den nødvendige anlægskapital, der ikke måtte overstige 500.000 Rdl. Det var stadig egnens beboere, der skulle skaffe halvdelen af beløbet ved tegning af præferanceaktier. Mens Helsinge udvalget hurtigt gav op, fortsatte man arbejdet i Græsted. Lovens bløde formulering betød jo, at den gruppe, der samlede den fornødne halvdel af anlægskapitalen, kunne bestemme, hvor endestationen skulle ligge. Trods ihærdige forsøg lykkedes det heller ikke for Græsted udvalget. Den 8. oktober 1874 kunne Frederikdborg Amts Avis derfor meddele, at banesagen var stillet i bero.

Mange steder rundt i landet var det et problem at skaffe den fornødne anlægskapital til de små lokalbaner. Derfor arbejdede tidens jernbanekonstruktører med udviklingen af nye bane og materieltyper, der kunne anlægges og drives for beløb, som selv i tyndt befolkede områder gav en rentabel drift. Bestræbelserne kulminerede med det såkaldte Rowanske Dampsporvejssystem i 1877, hvor den engelske ingeniør W.A. Rowan beskrev systemet. For at efterprøve om det var brugbart, nedsatte indenrigsministeriet en kommission, der skulle udtale sig om spørgsmålet. Dens betænkning var ikke særlig positiv. Man konkluderede, at Det rowanske System ikke egnede sig til forhold udenfor byerne. Begrundelsen var, at det ikke havde kapacitet til at klare den stigning i passager og godstrafik, som man måtte forvente på landet indenfor de næste 3 til 4 år. Kommissionen havde dog ikke noget imod, hvis systemet forsøgsvis blev anvendt ved anlægget af een lokalbane.

GRÆSTED UDVALGET IGEN

Folkene bag Græsted udvalget havde fulgt med i den tekniske udvikling og bemærket kommissionens rapport om brugen af Det rowanske System. Man henvendte sig straks til ingeniør Rowan og sikrede sig hans medvirken til etableringen af banen Hillerød-Nødebo-Græsted. Samtidig lovede ingeniøren at støtte projektet økonomisk.

Den 5. august 1877 indkaldte folkene bag det gamle Græsted udvalg til offentligt møde på Græsted Kro. Frederiksborg Amts Avis referent var tilstede og skrev den 7. august følgende i avisen: "Mødet åbnedes af mølleejer Andersen, Haagendrup, der mindede om sagens opkomst for en 3-4 år siden samt dens nuværende standpunkt,

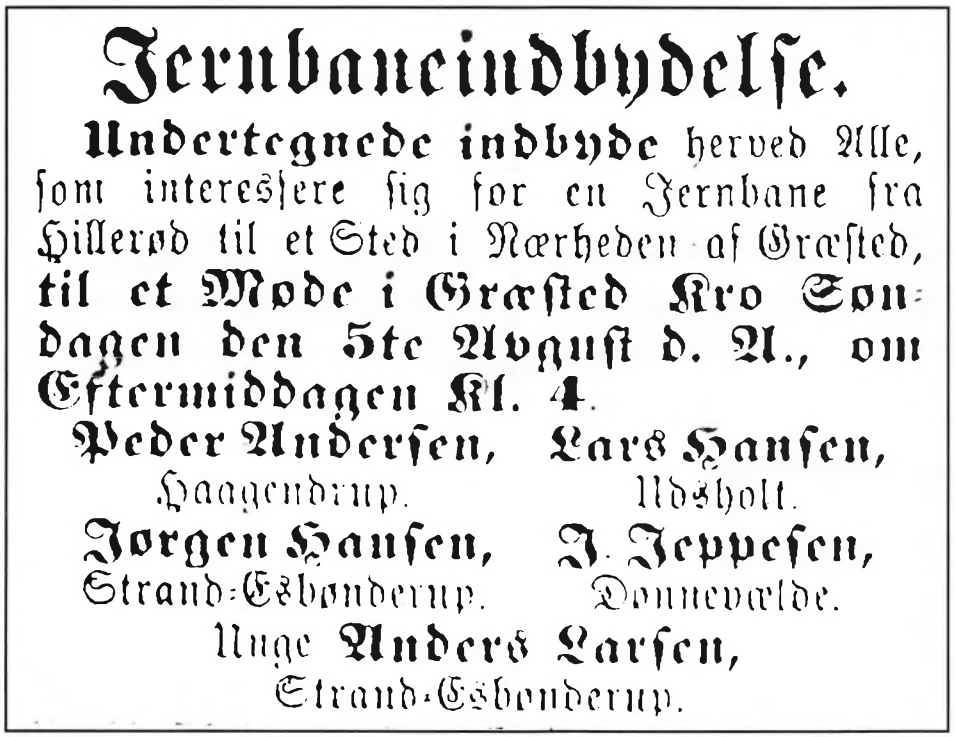

Jernbaneindbydelse.

Undertegnede indbyde herved Alle, som interessere sig for en Jernbane fra Hillerød til et Sted i Nærheden af Græsted, til et Møde i Græsted Kro Søndagen den 5te August d. A., om Eftermiddagen Kl. 4.

Peder Andersen, Haagendrup. Lars Hansen, Ødsholt.

Jørgen Hansen, Strand-Esbønderup. J. Jeppesen, Donnevælde.

Hugo Anders Larsen, Strand-Esbønderup.

Annonce i Frederiksborg amts Avis fra 3. august 1877. Interesserede indbydes til at deltage i et møde om en jernbane fra Hillerød til "et sted i nærheden af Græsted"

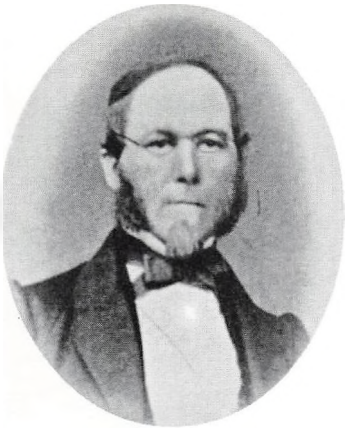

Kroejer H. Beck

Stationsforstander Jacobsen, Kagerup

idet han mente, at man måtte benytte sig af det, loven havde fastsat, nemlig et punkt nord for skoven, ligesom han mindede om, at den sum, der skulle tegnes i aktier, kun var en halv million kr., som måtte kunne tilvejebringes ved, at man tegnede sig for 200 kr. pr. Td. Hartkorn." På mødet blev tegnet aktier for over 20.000 kr og det blev besluttet, at det nedsatte udvalg på 16 medlemmer skulle fremme aktietegningen så meget som muligt.

Den 7. oktober 1877 skrev udvalget til indenrigsministeriet for at få tilladelse til anlægget af banen Hillerød-Græsted som en dampsporvej efter Rowans system. Samtidig redegjorde man for anlægsfinancieringen. Udover Staten og Det sjællandske Jernbaneselskab var det tanken, at den private aktietegning skulle suppleres ved medvirken fra Frederiksborg Amt samt sognekommunerne Græsted-Maarum, Søborg-Gilleleje, Esbønderup-Nødebo og Blistrup.

Den 18. januar 1878 nedsatte amtsrådet et udvalg, der skulle forhandle med det nye jernbaneudvalg i Græsted. Amtet så det bl.a. som sin opgave at skabe enighed mellem Helsinge og Græsted om den endelige linieføring. Sagen var imidlertid den, at indenrigsministeriet allerede havde givet Græsted udvalget tilladelse til fremføring af en baneforbindelse til Græsted efter Det rowanske System. Helsinge udvalget ved birkedommer Hammerich havde ganske vist i tolvte time forsøgt at få ministeriet til at gå med til anlægget af en gaffelbane, så både Græsted og Helsinge ville få togforbindelse, men dette kunne ikke lade sig gøre, fordi loven talte om "en jernbane ....til et punkt nord eller nordvest for skoven". "Toget" var således kørt for Helsinges vedkommende. Folkene i og omkring Græsted havde slået til på det helt rigtige tidspunkt.

Tilbage var nu muligheden for at få indflydelse på banens forløb på vejen til Græsted. Rowans projekt havde fra starten en linieføring over Nødebo, Kalvehavehuset, Gaasehuset og Saltrup til Græsted, d.v.s. en fremføring gennem den østlige del af skoven. Ved amtets medvirken blev denne ændret mere til gunst for Helsinge, idet banen blev lagt vestligere med station i Kagerup. Herfra blev den ført tilbage til den oprindelige linie ved Maarum.

Helsinge udvalget gik nu med til at skaffe et tilskud på 20.000 kr. til anlægsregnskabet ved tegning af privataktier. Samtidig erklærede Helsinge-Valby kommune sig villig til at deltage i en undergaranti overfor amtsrådet ved lånoptagningen til baneanlægget. De øvrige kommuner havde tidligere akcepteret denne forpligtigelse. Fordelingen af undergarantien viser noget om, hvor stor interesse kommunerne havde i projektet:

Græsted-Maarum	50.000 kr.
Esbønderup-Nødebo	25.000 kr.
Søborg-Gilleleje	25.000 kr.
Helsinge-Valby	10.000 kr.
Blistrup	15.000 kr.

Det var meget vanskeligt at få den private aktie-

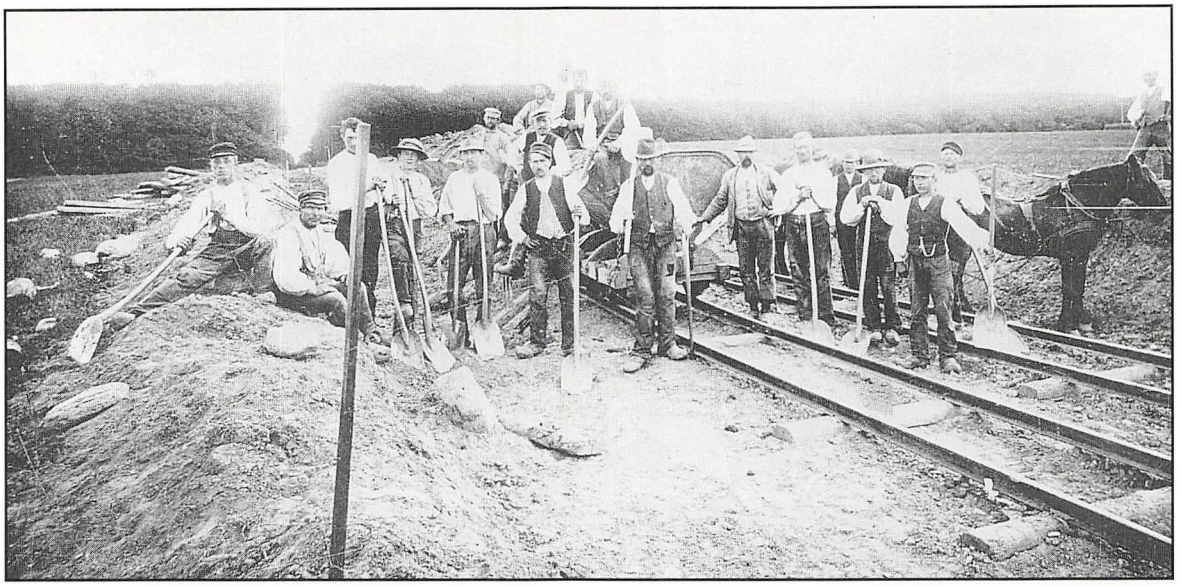

Banearbejdere på Helsingebanen ved Højberg Hegn 1896.

tegning op på en fjerdedel af anlægssummen på 778.950 kr. Det lykkedes først i slutningen af 1878, hvor grev Frijs til Frijsenborg, der netop havde afsluttet udtørringen af Søborg Sø, tegnede et beløb på 50.000 kr. Forhandlingerne med indenrigsministeriet om koncession på banens anlæg og drift kunne nu hurtigt afsluttes. Den 17. januar 1879 blev koncessionen udstedt. Allerede 10. marts blev underskrevet kontrakt med Scania i Randers om bygningen af banen og levering af materiel. I maj måned sluttedes overenskomst med Det sjællandske Jernbaneselskab om tilslutning til stationen i Hillerød. Kun syv måneder senere den 20. januar 1880 åbnedes banen for offentlig drift. Kort forinden havde koncessionshaverne overdraget den til et aktieselskab, der fik navnet Gribskovbanens Drift-Selskab.

De første gennemgående billetter fra 1897 samt rullebilletter, der solgtes i togene.

Til trods for den svære fødsel skete åbningen uden festligheder. Frederiksborg Amts Avis bragte blot følgende meddelelse:"Gribskovbanen åbnes i dag for færdselen med 3 tog daglig i hver retning, der står i forbindelse med togene til og fra København."

DEBATTEN FORTSÆTTER

Fem dage før Gribskovbanens åbning den 20. januar 1880 tog højres folketingsmand i Fredensborg kredsen godsjer Johannes Hage på Nivaagaard spørgsmålet om en forlængelse af banen til Gilleleje op. Oppositonens ordfører Rasmus Claussen var enig i, at der engang måtte komme en jernbane fra Græsted til Gilleleje, men mente ikke tiden var moden, fordi det nødvendige forarbejde med overenskomster mellem de implicerede parter ikke var gennemført.

Også lokalt blev der arbejdet videre med baneplanerne. I løbet af 1880 fik Gribskovbanen henvendelser fra to udvalg, der ønskede strækningerne Kagerup-Helsinge og Græsted-Gilleleje gennemført. Det var konkurrencen mellem de to

interessecentre Helsinge og Græsted, der fortsatte. Forbindelsen til Gilleleje ville betyde meget for fiskerlejets videre udvikling, men gav samtidig Græsted mulighed for godstransport via Gilleleje Havn. Den fremgang for erhvervslivet i Græsted, som i virkeligheden havde været igang siden 1870'erne, tog til efter banens fremføring i 1880; en forlængelse af banen til Gilleleje kunne medføre en yderligere vækst. Derfor var der i Helsinge stigende bekymring blandt erhvervslivets folk.

De lokale bestræbelser for at etablere de to banestrækninger blev imidlertid brikker i det landspolitiske spil. Da venstre især i perioden 1883-86 forsøgte at bekæmpe den siddende højreregering med den såkaldte "visnepolitik", blev lovgivningsarbejdet lammet. Man nægtede simpelthen at deltage i behandlingen af forslag, som Estrup og hans folk fremsatte indenfor en række områder.

Først i løbet af 1893 mildnedes forhandlingsklimaet på Christiansborg. Den 27. september 1894 fik Det gamle Gribskovbaneselskab koncession på strækningen Græsted-Gilleleje. Anlægget bled påbegyndt i efteråret 1895 og kunne allerede indvies 14. maj 1896.

HELSINGE ARBEJDER VIDERE

I Helsinge lod man sig ikke slå ud af modgangen. Selvom byen i første omgang havde tabt slaget om banen fra Hillerød til et sted nord eller nordvest for skoven, udarbejdede baneudvalget for Helsinge by og omegn med birkedommer Hammerich i spidsen i 1880 et projekt for strækningen Kagerup-Helsinge. Anlægsplanerne blev justeret i slutningen af firserne og kom uden vanskeligheder med i det lovforslag om privatbaner, som regeringen fremsatte i 1893. Behandlingen i rigsdagen gav ingen problemer, antagelig fordi de fleste var klar over, at Helsinge var blevet dårligt behandlet i 1880.

Det blev et nyt selskab KHB (Helsinge-Kagerup banen), der den 6. februar 1896 fik koncessionen på den nye strækning. Anlægssummen og dermed aktiekapitalen var 206.300 kr. Heraf betalte staten halvdelen, Frederikdborg Amtsråd en fjerdedel og de tre berørte sognekommuner og private resten.

Den 6. km. lange strækning mellem Kagerup og Helsinge betød, at de to baners samlede personale blev forøget med 10 mand. KHB fik eget materiel, der bestod af et damplokomotiv, 3 personvogne, en post-og rejsegodsvogn samt to lukkede godsvogne.

BANEN ÅBNES

Den energi, der kendetegnede udsmykningen af Helsinge by ved banens åbning den 15. juni 1897, var velbegrundet. De mange flag og grønne grene var et udtryk for den lettelse, som herskede blandt byens og egnens beboere: Endelig havde man fået den længe ventede jernbaneforbindelse.

Om selve dagens forløb skrev Frederiksborg Amts Avis den 16. juni: "Medens byens udsmykning var i fuld gang, rullede det første tog om morgenen hertil byen (Hillerød) for at afhente repræsentanter for pressen.

Dette tog returnerede til Helsinge om formiddagen kl. 10 og medbragte en større kreds af journalister, der på Helsinge station modtoges af

Kagerup-Helsingebanen

aabnes for Driften den 16de Juni d. A. og befordrer fra denne Dag Personer og Gods m. v. i Henhold til Banens Taxtbestemmelser.

Der afsendes daglig følgende Tog:
fra Helsinge Kl. 6^{25} Fmd. og Kl. 1^{45}, 9^{00} Eftmd.,
fra Hillerød Kl. 9^{10} Fmd. og Kl. 4^{00}, 10^{03} Eftm.

Direkte Befordring af Reisegods finder Sted mellem Statsbanernes Stationer i Kjøbenhavn og Nørrebro og Banens Station i Helsinge.

Frimærkepakkebefordring finder fra nævnte Tidspunkt Sted fra og til Helsinge i samme Omfang som fra og til Gribskovbanens Stationer.

Hillerød, den 11te Juni 1897.

Driftsbestyreren.

Køreplan

for

Gribskovbanen og Helsingebanen.

GRIBSKOVBANEN.

(Gyldig fra 1ste Juni og indtil videre).

Afstand i Mil.	STATIONER m. v.	TOG Nr. 1.	Nr. 3.	Nr. 5.	Afstand i Mil.	STATIONER m. v.	TOG Nr. 2.	Nr. 4.	Nr. 6.
0	Fra Gilleleie	5,50	1,05	8,25	—	Fra Helsingør	6,20	12,08	9,18
0,37	„ Paarup	5,55	1,11	8,30	—	I Hillerød	7,28	12,50	10,00
0,82	„ Græsted	6,11	1,25	8,44	—	Fra Københ.s Nordbaneg.	8,10	2,37	8,58
1,24	„ Saltrup	6,19	1,35	8,53	—	I Hillerød	9,08	3,45	9,56
1,63	„ Maarum	6,27	1,44	9,00	0	Fra Hillerød	9,20	4,00	10,05
1,83	„ Stoppeplads Storkevad	6,30	1,47	9,03	0,21	„ Stoppeplads Slotspavill.	9,26	4,06	10,11
2,30	„ Kagerup	6,45	2,03	9,18	0,55	„ — Kildeporthus	9,34	4,14	10,19
2,56	„ Stoppeplads Gribsø	6,40	2,08	9,23	0,88	„ — Gribsø	9,43	4,23	10,27
2,89	„ — Kildeporthus	6,36	2,16	9,31	1,14	„ Kagerup	9,47	4,27	10,33
3,23	„ — Slotspavillon	7,04	2,24	9,39	1,42	„ Stoppeplads Storkevad	10,03	4,43	10,47
3,44	I Hillerød	7,10	2,30	9,45	1,81	„ Maarum	10,06	4,46	10,50
—	Fra Hillerød	7,25	2,40	10,05	2,20	„ Saltrup	10,15	4,55	10,58
—	I Københavns Nordbaneg.	8,20	3,50	11,07	2,62	„ Græsted	10,25	5,05	11,06
—	Fra Hillerød	9,12	3,48	10,01	3,07	„ Paarup	10,39	5,19	11,20
—	I Helsingør	9,54	4,30	10,42	4,44	I Gilleleje	10,45	5,25	11,25

HELSINGEBANEN.

(Gyldig indtil videre).

Afstand i Mil.	STATIONER m. v.	TOG Nr. 1.	Nr. 3.	Nr. 5.	Afstand i Mil.	STATIONER m. v.	TOG Nr. 2.	Nr. 4.	Nr. 6.
0	Fra Helsinge	6,25	1,43	9,00	—	Fra Helsingør	6,20	12,08	9,18
0,53	„ Stoppeplads Duemose	6,35	1,54	9,00	—	I Hillerød	7,28	12,50	10,00
0,80	„ Kagerup	6,45	2,03	9,18	—	Fra Københ.s Nordbanegd.	8,10	2,37	8,58
1,06	„ Stoppeplads Gribsø	6,48	2,08	9,23	—	I Hillerød	9,08	3,45	9,56
1,39	„ — Kildeporthus	6,56	2,16	9,31	0	Fra Hillerød	9,20	4,00	10,05
1,73	„ — Slotspavillon	7,04	2,24	9,39	0,21	„ Stoppeplads Slotspavill.	9,26	4,06	10,11
1,94	I Hillerød	7,10	2,30	9,45	0,65	„ — Kildeporthus	9,34	4,14	10,19
—	Fra Hillerød	7,25	2,40	10,05	0,88	„ — Gribsø	9,43	4,23	10,27
—	I Københavns Nordbanegd.	8,20	3,50	11,07	1,14	„ Kagerup	9,47	4,27	10,33
—	Fra Hillerød	9,12	3,49	10,01	1,41	„ Stoppeplads Duemose	9,54	4,34	10,39
—	I Helsingør	9,51	4,30	10,49	1,94	I Helsinge	10,07	4,47	10,53

Samtlige Klokkeslet ere regnede efter mellemeuropæisk Tid; Klokkeslet mellem 6 Aften og Morgen ere understregede.

Ved Stoppepladserne ved Slotspavillonen, Kildeporthus, Gribsø. Storkevad og Duemose standses kun, naar der er Rejsende at optage eller afsætte.

De anførte Ankomst- og Afgangstider ville saavidt muligt blive overholdte, men Bestyrelsen paatager sig intet Ansvar for Følgerne af mulige Forsinkelser. Ved Mellemstationerne kunne Togene afgaa 5 Minutter før den anførte Tid.

Paa Markedsdage samt Søn- og Helligdage afgaa Ekstratog efter nærmere Bekendtgørelse.

København, i Maj 1897.

Bestyrelsen.

J. C. Hansens Officin i Frederiksborg.

Øverst ses det første passagertog ved Gribsø, som det blev bragt i Ill. Tidende i 1880. Skitse H. Fischer.

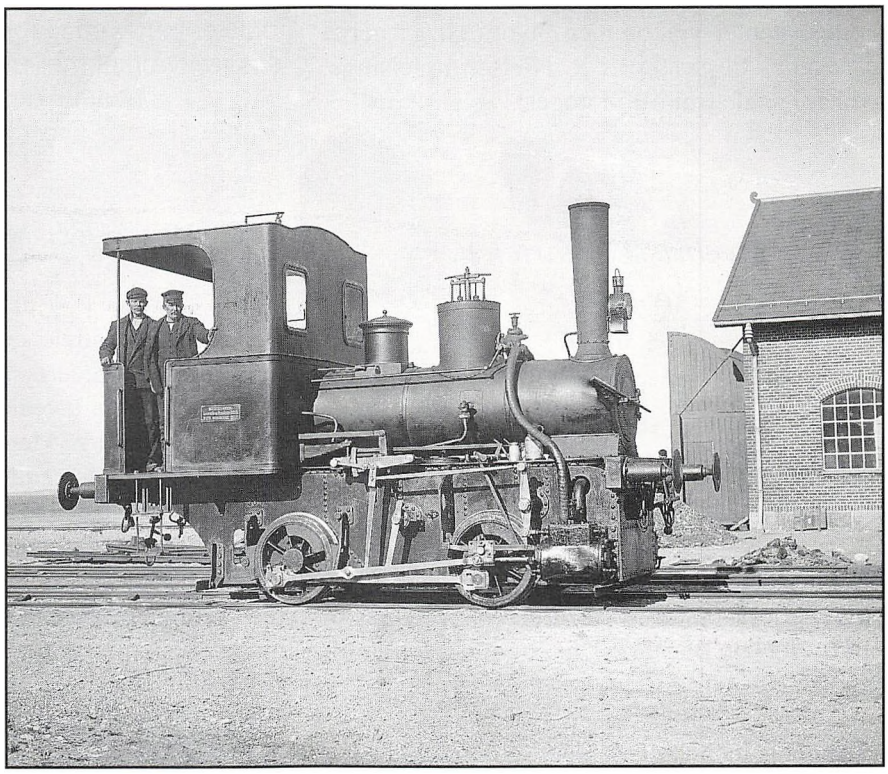

Billedet nederst til højre viser det første lokomotiv til godstransport på banen i 1879. Da banen gik over til bredere spor endte lokomotivet formentlig i Farum Kalkværk. Toget blev udrangeret ca. 1910.

Helsinge station omkr. 1897.
De ventende passagerer læner sig frem og kikker efter det lille damptog, der netop er dukket frem ved Højbjerg Hegn. I forgrunden ses rækværket mellem vejen og drejeskiven, hvor lokomotivet blev vendt inden tilbageturen til Hillerød.

jernbaneudvalgets formand, birkedommer Hammerich, som i hjertelige ord bød pressens repræsentanter velkommen, hvornæst gæsterne ledsagedes til gæstgiver R. Nielsen i Helsinge, hvor følgende frokost indtoges:

duer
kalvebrissel i tarteletter
asparges
- smør -
brød
dessert
kaffe

Efter frokosten holdt vognene parat og førte pressens repræsentanter til Tisvilde Hegn og derfra til Tisvildeleje Badehotel, hvor en splendid middag ventede gæsterne."

Også dengang benyttede man sig af muligheden for at reklamere for omegnens gode tur- og ferietilbud.

Den officielle indvielse af banen foregik om eftermiddagen. Frederiksborg Amts Avis dækning af begivenheden levede op til nutidens krav om nyhedsformidling. Mens avisens referent øjensynlig var tilstede ved første del af arrangementet, dækkedes resten af begivenheden gennem to telegrammer. Det første havde følgende ordlyd: "Banen indviedes med et ekstratog til Kagerup med aktionærer og banens venner, ca. 250, hvoriblandt mange landboere. Her modtoges de særligt indbudte gæster, bl.a. folketingsmand Hans Jørgensen, hvorefter birkedommer Hammerich gav en oversigt over banens åbning og erklærede

denne for åbnet. 3 dobbelt hurra. Megen begejstring og feststemning. Nu afholdes festmåltid. Sangforeningen afsang under togets kørsel sange."

Beskrivelsen fortsætter med teksten fra et senere modtaget telegram:"Ved festmåtidet på Helsinge Kro bemærkedes blandt deltagerne: Birkedommer Hammerich, postmester Dohn, amtsrådsmedlem A. Christensen, folketingsmand H. Jørgensen, sognerådsformændene A. Jensen og L. Pedersen, møller Grønbeck o. fl.

Der var ialt ca. 120 deltagere. Sognerådsformand A. Jensen bød velkommen, hvorefter birkedommeren udbragte Hs. Maj. Kongens Skål (9 dobbelte hurraråb). Distriktlæge Hansen talte for birkedommer Hammerich som formand for jernbanebestyrelsen(hurra)."

Jernbanens åbning blev fejret med maner, men det var også en skelsættende begivenhed for Helsinge og omegn. Den 15. juni 1897 blev afslutningen på en over 25 årig periode, hvor byens borgere havde kæmpet indædt for at få baneforbindelse til Helsinge. En af dem var birkedommer Hammerich, der siden slutningen af 1870'erne havde været en af hovedpersonerne i baneudvalget og dets formand i en længere periode. Man under ham gerne, at indvielsesdagen blev festlig. Efter 3 store spisearrangementer og talrige hurraråb har alle sikkert følt sig veltilpasse og overbeviste om, at det havde været værd at kæmpe for toget, der blev stærkt forsinket.

Kilder:
Gribskovbanen 1880-1905. Jubilæumsskrift.
Gribskovbanen 1880-1930. Jubilæumsskrift.
Birger Wilcke: Gribskovbanen 1880-1980.-
Dansk Jernbane-Klub 43.
Gribskovbanens Arkiv.

Helsinge Station. Arkitekt Carl Lundquist tegnede flere af Gribskovbanens stationsbygninger. (Se artiklen om Carl Lundquist forrest i Årbogen).

Rejsen fra Lyngby til Tisvildeleje

En beretning fra tiden uden de mange biler - en 'virkelig rejse' med S-tog og tre forskellige damptog

Af Peter Baumann

Min Barndoms ferier i Tisvildeleje i 1940erne var lange. Rigtig lange. Vi boede i et af husene nede på knolden lige før skoven. Vi var der ofte uden for "sæsonen". Vi var der fra tidlig sommer til begyndelsen af efteråret, i hvert fald indtil jeg kom i 4. klasse, hvor ræset for at komme i gymnasiet begyndte.

Grundig forberedelse

Ferierne blev forberedt godt og grundigt. Man smed ikke bare lidt bagage, nogle flasker vin og lignende i en bil og "tog til" Tisvildeleje. Nej, man "rejste" til Tisvildeleje. Mine ferier begyndte et helt andet sted. I hjemmet i Lyngby, Kongens Lyngby, som mine forældre insisterede på, at det hed. Der var nu ikke nogen konge, men prins Knud og hans familie på Sorgenfri Slot - med livgarden og hele musikken. Ferien begyndte med at den store kurvekuffet kom op fra kælderen og blev pakket med det i anledningen pudsede sølvtøj, farfars jubilæumspokaler fra Nordre Birks fængselsvæsen - og andre formodede værdigenstande. Når pakningen var overstået, blev trillebøren kørt frem og kurvekufferten læsset på. Og så gik det med far bag styrestængerne og mig i hastigt trav ved siden af afsted til Sparekassen for Lyngby og Omegn, hvor værdierne blev deponeret for sommeren. Tilbage i hjemmet blev de store kufferter pakket og påført addressesedler sammen med cyklerne. Det hele blev slæbt til Lyngby Station og indskrevet som banegods - sådan hed det vist. Når afrejsedagen oprandt, var hjemmet ikke til at kende igen: Rullegardinerne var nede overalt, og for det tilfælde, at en solstråle skulle driste sig til at trænge gennem denne lysafskærmning, var alle møbler dækket med lagener. Jeg tror, at et af trickene ved at holde ferie

dengang - og vi er tilbage i de første år efter Anden Verdenkrig, altså slutningen af 1940erne - var, at ferie ikke bare var noget, man tog på. Ferien blev grundigt forberedt; der blev bygget grundigt op til den.

Et S-tog og fire med damp

Næste fase var selve rejsen fra Kongens Lyngby til Tisvildeleje. Med fire forskellige tog. Fra Lyngby til Holte med S-tog, fra Holte til Hillerød med DSBs store damptog - og fra Hillerød til Tisvildeleje med Gribskovbanens damptog, hvor der var togskifte i Kagerup. Det tog alt sammen nogen tid. Jeg ved ikke i dag, hvor længe turen varede, men det oplevedes som en rejse. Rejsen havde naturligvis sine milestones - faste genoplevelser hvert år. Forventningerne på Lyngby Station, når S-toget kom til syne under broen før stationen.. Det var brunt og lugtede herligt af bremsende hjul og varme elektromotorer, når det kørte ind på stationen. Togskiftet i Holte, hvor DSBs store lokomotiv kom brusende ind. En ispind på Hillerød station - så var man så dejligt indsmurt inden den sidste del af rejsen. Så ombord i Gribskovbanen. Nye billetkontroller - biletterne fik nye klippehuller, og en hilsen med hånden til kasketten af kontrolløren. Kagerup ude i skoven. Råbet fra stationen: -Alle skifter! Virvaret af forældre og børn, der søgte det rigtige tog. Mor, der søgte at holde styr på hele ynglen. Lokomotiverne, der rangerede - en drejeskive var der, så vidt jeg husker. Bumpet gennem hele togstammen, når lokomotivet blev

Forrige side: Åbningen af Tisvildelejebanen den 18. juli 1924

De rejsende flokkes omkring damptoget på Tisvildeleje station, der er festligt udsmykket med flag og guirlander.

Afgang fra Hillerød til Tisvildeleje ved åbningen i 1924.

koblet på. Videre nordpå. Forbi trinbrættene med de rødmalede læ-bygninger, som oplyste om den gennemrejste afstand fra Hillerød og om den tilbageværende strækning til Tisvildeleje. De er der endnu. Helsinge, hvor vi kunne se storkereden fra toget - og på en god dag også storken.

Og så nåede vi frem til Tisvildeleje station, kunne komme ned på perronen og starte den sidste del af turen langs med togstammen og forbi lokomotivet til den ene side. Det stod og småpustede og stønnede efter anstrengelserne, og var man heldig, slap det store skyer af damp ud, og verden forsvandt et øjeblik i den hvide tåge. Stationsbygningen til den anden side. Den har mistet sin kiosk, den har fået nye døre, men lyden inde i ventesalen er stadig den samme sære, lidt rungende, kolde lyd. Turens sidste del gik gennem den støvede hovedgade i den første sommervarme – og forbi fristelserne, som vi dog den dag måtte passere. Der var Frydensbergs is. "I har jo lige fået," sagde de voksne. "Ja tak – for flere timer siden i Hillerød." Det var kort herefter, at vi fik det første kik ud over havet - det var før alle de forbandede træer og buske i haverne. Der var købmand Olsen med storfyrstinde Anastasia bag disken, der var Metz' slikbod, der var Joosts købmandshandel, og der var Landorff - hans butik røg ved hovedgadens udvidelse, og så er han i øvrigt blevet efterfølger nu. Og så var der alle de andre forretninger, men deres varesortiment, gjorde dem knapt så interessant for en 6-7 års knægt. Og så var vi fremme. Klar til at tage mod bagagen og begynde ferien.

Det var dengang, som jeg husker det. Hvor meget er rigtigt? - og hvor meget er noget, der kunne have været? I dag er det i hvert fald blevet noget nemmere -hvis man ikke har bagage med. S-tog til Hillerød – og derfra Gribskovbanen uden togskifte. Jeg må med skam bekende, at jeg forfalder til at bruge bilen, men er dog stadig ikke nogen sjælden rejsende med Gribskovbanen. Det er selvfølgelig ikke længere en rejse med samme dramatiske indhold som for 50 år siden, men oplevelsen er stadig god. Det er en smuk tur, med et, synes jeg, altid venligt og hjælpsomt togpersonale.

Fra anlæggelsen af Helsinge - Tisvilde banen 1922 - 24
Selv om beslutningtagernes indsats var afgørende for projektets gennemførelse, så var det mændene med skovlene, der i sidste ende realiserede drømmene.

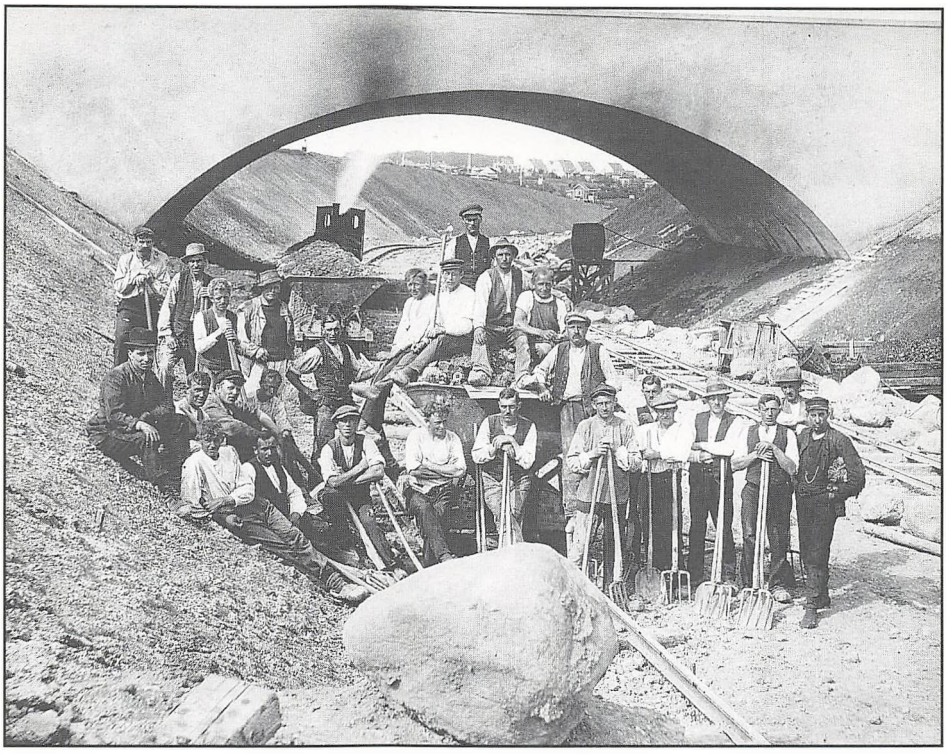

Det er ikke uproblematisk, at linjeføringen går gennem Gribskov. Billedet er fra den store storm i november 81. Foto: Gribskovbanens Arkiv.

Stod tiden stille på Fuglebjergaard

Nej, men det så sådan ud, da Helsinge Lokalhistoriske Arkiv overtog indboet til en gård, som giver enestående indblik i livet og udviklingen på landet siden 1880-erne

Af Inge-Margrethe Davidsen

Helsinge Kommune var straks villig til at hjælpe økonomisk, da Helsinge Lokalhistoriske Arkiv og Museum sidste år fik den enestående chance at købe inventaret fra en mellemstor familiegård, hvor tiden tilsyneladende havde stået stille siden 1880-erne – og samlingen er nu under arkivering og vil kunne danne baggrund for helt enestående udstillinger.

Fuglebjerggaard i Hemmingstrup mellem Græsted og Helsinge skulle sælges i foråret 1996, da de sidste ejere var døde eller blevet for gamle til at holde den alene. Den havde været i familiens

eje siden begyndelsen af 1880-erne.

Helsinge Lokalhistoriske Arkiv og Museum købte indboet – og gårdens indretning blev grundigt gennemfotograferet. Heldigvis fandt man en ny ejer, som vil forsøge at bevare de fineste af dekorationerne - og som oven i købet er interesseret i at drive gården som et gammeldags økologisk landbrug.

Mulige udstillinger

Fuglebjerggaard har været i samme families eje siden 1880-81, hvor bygherren flyttede ind i den nybyggede gård med sin unge brud. Parrets møbler stod stadig i stuerne, da Helsinge Lokalhistoriske Arkiv og Museum kom ind i billedet. I generationerne efter har parrets efterkommere ændret meget lidt. Hver generation har føjet lidt til, men ikke fjernet noget af det, der fandtes på stedet. Dette må nok siges at være sjældent, i disse "smidvæk" tider.

Gården rummede så utrolig megen dokumentation fra tiden omkring århundredeskiftet, at det vil være muligt at sætte flere udstillinger med forskellige interiører op.

Der kan for eksempel opbygges tro kopier af de forskellige rum med vægdekorationer på alle vægflader. Også andre rum kan opbygges i tro kopier, for eksempel kakkelovnspladsen med blomsterranker omgivet af ensfarvede vægge i stærke farver.

Det vil også være muligt at vise detaljer fra gårdens fadebur, bryggers og viktualiekælder, idet stentøjskrukkerne, emaljeformene og henkogningskeddelen med hele tilbehøret stadig stod på plads på hylderne.

Når der bliver mulighed for at lave udstillinger af alle disse spændende ting, kan det oven i købet blive et arbejdende museum, hvor der kan vises, hvordan man ved århundredskiftet henkogte frugter, lagde æg i vandglas, saltede sild og meget andet køkkenarbejde.

Æg i vandglas:

En måde at konservere æg på. Vandglas er et glasagtigt stof opfundet i 1823. Det opblandes

På foregående side ser vi Fuglebjerggård ca. 1895 med hele familien foran.

Herunder ses viktualiekælderen fotograferet i 1996.

med vand , hvorefter det bliver til en geléagtig substans, hvor æggene lægges i og konserveres i rå tilstand. De kan lægges i mange lag.

Det er også muligt at vise udviklingen i klædedragten, hvordan en familie gik klædt både til hverdag og til fest.

Der findes således enkelte effekter af tøj til piger i alderen fra to til 10 år - og bedstemoders sorte stadskjole med tilhørende sølvnakke var også på plads i klædeskabet ved købet.

Helt specielt er vedligeholdelsen af familiens tøj. Samlingen rummer lappetøj i en stor vidjekurv (gammeldags tøjkurv), hvor det var lagt sirligt ned til senere reperation. På en kommende udstilling vil det derfor være muligt at vise og dokumentere, hvordan man lappede og brugte tøjet indtil det næsten kun var lap på lap.

Fra den sidste ejer er der et godt eksempel på, hvordan arbejdstøjet og træskoene blev slidt helt op, før nyt blev taget i brug. De nye træsko var således købt ind, og stod klar, men var ikke taget i brug endnu.

Familien på gården

Historien om familien på Fuglebjerggaard begynder egentlig et helt andet sted - en fem otte kilometer længere mod nord - i Paarup, mellem Græsted og Gilleleje. Her fødtes Lars Nielsen den 28. juni 1851 - og han døbes den 3. august i Græsted kirke.

Forældrene - gårdejer Niels Larsen og Maria Katrine Wederkinch - var blevet gift året før. I løbet af de næste ti år får Lars Nielsen tre yngre søskende - to søstre og en broder.

Lars Nielsen gifter sig som 29-årig den 15. maj 1880 med den 25-årige Ane Margrethe Olsdatter. Det vides at Lars Nielsen har opholdt sig i Helsinge sogn siden han var 23, men man ved endnu ikke hvor han har tjent eller boet.

Ane Margrethe Olsdatter er næstældste barn af Ole Larsen og Margrethe Larsdatter, Skademosegård i Tulstrup lige vest for. Græsted. Hun er næstældste barn. Hendes storesøster Boline dør som ung. De tre yngste børn er Signe født i 1858, Lars født i 1862 og Karen Marie født i 1868.

Det kunne være morsomt at få en forklaring på, hvorfor det midterste barn, Signe, hedder Larsen til efternavn, mens de tre andre piger hedder Olsdatter.

Her skal vi lige møde familiestamtræet. Lars Nielsen og Ane Margrethe Olsdatterr fik et barn, Ole Theodor Nielsen, som overtog gården. Ole Theodor Nielsen giftede sig med Karen Mariane Jensen fra Ravnstrupgård ved Græsted. De fik fire børn, Alvine født 1913, Norlin født 1914, Walther født 1918 og Bodil født i 1925. Forældrene drev gården til 1953, hvor deres ældste søn Norlin Wederkind Nielsen og den yngste datter Bodil Wederkind Nielsen fortsatte driften sammen. De blev også familiens sidste led på gården.

Nygifte og gårdejere

Tilbage til brudeparret. Lige knapt et halvt år efter deres giftermål køber de en faldefærdig gård i Hemmingstrup - den senere Fuglebjerggaard for den formidable sum af 58 kroner og 59 øre. Det svarede dengang nogenlunde til en månedsløn for landbefolkningen.

I et gammelt dokument (se illustration side 37), som familien havde gemt, og som er en af de kilder, der danner baggrund for denne beretning, hedder det:

Kronborg vestre birk.
Helsinge den 5 November 1880.
Frederiksborg amt har den 2. juli meddelt mig indenrigsministeriet skrivelse af 30. juli således lydende:
I anledning af det med hr. amtmandens erklæring af den 2. juli hertil indkomne andragende
approberes herved i henhold til 3/12 1819. Udflytningen af fuldmægtig Jansens gaards jorde matr. nr. 1 og 3 af Hemmingstrup
samt matr.nr. 9 af Slettelt, Valby sogn.
Af hartkorn : 5td. 2sk. 13/4alb , ialt 59kr. 58øre. (gården er på 32 tønder land)

Herefter følger en opgørelse over prisen på forskellige matrikler, samt hvor meget kirke-tiende og præste-tiende udgør. Sidst en forklaring på at

Kronborg nordre Side.
Helsingør den 5te November 1880.

Frederiksborg Amt fører under 2den d. M. meddelt mig Indenrigsministeriets Skrivelse af 30te f. M. følgende Beslutning:

I Anledning af Andragende af Gaardmand Christian Christensen af 2den d. M. forelagt indkommen Andragende, hvorved Forandring af Fredlysningen af 3/12 1879 vedkommende Skydning af Vildmosegaardens Ejendom, Matr. No. 1 og 3 af Hemmingstrup Sand Matr. No. 9 af Skellerup Vandby Sogn, af Fællesnavn Gammelgaard, 5 Td. 1 Skp. 2 Fdk. 1¾ Alen. 59 Kv. 58 Fod.

Beslutning.

Matr. No. 1a	Gaardareal, klasse 1	2	3	3	1½	33 67
" 3	bebygget iberegnet Have	3	1	2¼		
" 1b		1	7	1¼	21	13
" 1c		2	3	2¼	4	12
" 9a				¾		13
" 9b				2 ¾		53

Kjøbene under Matr. No. 1a-c og 9a-b ere alle fredede og ved Tilladelse til Frederiksborg Amtsraad til Erstatning af Vildmosegaarden med 5 Kr.

matr. nr. 9a er fritaget for kirke-tiende.
Den eksisterende hovedbygning på jorden var så dårlig, at den blev revet ned, og det unge ægtepar lod bygge et nyt stuehus. Det fundament, som i dag findes under udlængerne, kan være rester fra sylden (det oprindelige fundament) på den tidligere gårdbygning. Men den nye hovedbygning blev opført på et støbt fundament. Gården er bygget i røde tegl med stråtag. Yderdørene var udført som lakerede fyldningsdøre. Yderdør-

ene er begge placeret, så de vender ind mod gårdspladsen, som det har været brugt langt tilbage i tiden. Køkkenindgangen i den østlige ende af bygningen har en normal dørbredde på 90cm. Hoveddøren i den vestlige ende derimod har en bredde på 1,30m med to fløje på 0,90m og en på 0,40m. Det er en flot dør, der når den åbnes helt gør det muligt at få store møbler eller lignende ind og ud af huset. Ved store sammenkomster har det også lettet adgangen til huset.

Udover de to døre mod gårdspladsen har der også været en ekstra bred dør i østgavlen ind til bryggerset. Det har været praktisk, når det slagtede dyr skulle ind eller vasketøjet ud.

De grønmalede vinduer er af en type, som har karm og rammer, alle vinduer kan lukkes op. Hvert vindue har 6 store ruder. Store skal måske i "gåseøjne", fordi det jo ikke er store ruder efter nutidens målestok. Men store for den tid. Helt op i midten af det 19. århundrede - altså 20-30 år før Fuglebjerggard blev opført - har det været mest almindeligt med vinduer, der var opdelt i 24 små ruder.

I 1830 kom der et påbud om at mindst et vindue skulle kunne lukkes op. Sådan et påbud krævede mere solide vinduer end man havde kendt tidligere, derfor begynder man at bruge Engelske vinduer (den type vi kender bedst som er hængslet i den ene side), og det er dem vi finder på Fuglebjerggaard.

Det var skik, at en firelænget gård fremstod som en lukket enhed, kun med adgang gennem porten. Helt sådan er Fuglebjerggaard ikke anlagt, idet der er en smal passage mellem stuehus og udlængerne.

Inden døre

Det unge par til Fuglebjerggaard vidste nok, hvad der hørte sig til. Ikke alene med hensyn til gårdens ydre - men også med den indvendige indretning. Stuehuset blev bygget med Herreværelse, og en Fin Stue, som formodentlig kun er blevet brugt, når der var gæster. Den har måske været anvendt som "Fruestue" – en pendent til Herreværelset. Huset har ialt 7 rum foruden køkken, bryggers, fadebur og viktualiekælder, samt et pigekammer med indgang fra bryggerset, beliggende over viktualiekælderen.

Indretningen af den Fine Stue viser tydeligt, at

dette var stedet, hvor man viste familiens status frem for omverdenen. Hvordan Herreværelset har været udsmykket, ved vi ikke, fordi rummet blev bygget om, da man lavede en tilbygning, som kom til at indeholde en aftægtsbolig.

Den Fine Stue blev fra starten meget flot bemalet. Noget der var på mode i slutningen af det 18. århundrede og frem til først i det 20. århundrede. Moden har bredt sig fra slotte og herregårde til borgerlige hjem og derfra videre til gårdene. Selve det at lave åringer eller marmorreringer var noget enhver malersvend lærte i sin læretid.

Vægfladerne var naturligt opdelt imellem døre og vinduer. Alle væggene var malet med en mørk mosgrøn farve, felterne var indrammet med en forgyldt bort på en dyb flaskegrøn farve (se modstående side). Uden for denne i tre centimeters afstand var der en tynd streg i okseblodsfarve. I det malede felt findes endnu en bort i samme farve, malet som et mønster af blade, sammensat i forskellige formationer.

De underste 70cm af væggene er delt fra det øvrige med en profil-liste. Nedenunder er væggen malet i felter så det ligner birketræ og der er lagt skygger på, så det fuldstændig ligner træpa-

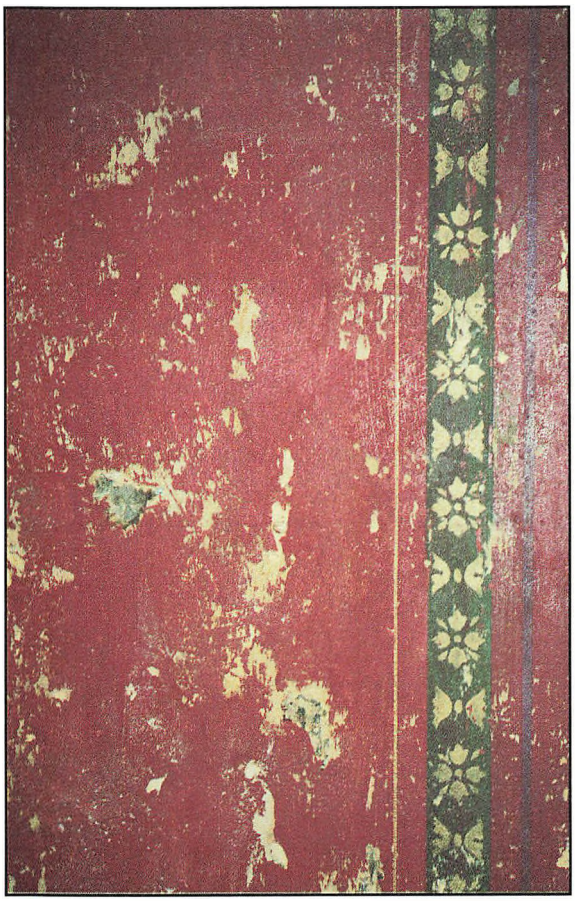

neler (se 39 øverst). Først når man har har rørt ved væggen, opdager man, at der er tale om en pudset væg.

Alle disse fine bemalinger kan give nutiden en ide om, hvordan rummet har set ud, da huset var nybygget. Man kan „læse" af de forskellige felters størrelse, hvordan væggene har været opdelt med vinduer og dører. Dette er med til, at vi kan lave en rekonstruktion af den første plan af hovedbygningen.

Den store spisestue har også været meget flot bemalet (se side 39). Dog ikke med malede paneler, men med hele vægge i okseblodsfarve med forgyldte borter med hjørnedekorationer - og uden for denne bort en mørk blålilla streg. Det kan næsten ikke beskrives!

En god arbejdsplads

Arbejdspladsen for husets kvinder ser ud til at have været godt gennemtænkt, inden den er blevet indrettet. Disse rum er placeret omkring køkken- og bryggers indgangen. I dette område findes et køkken til den finere madlavning, til anretning og servering. Desværre er dette køkken renoveret engang i slutningen af 1980'ne med alt, hvad der var moderne: Farvet komfur og lignende nye køkkenkomponenter. Derfor ved vi ikke rigtig noget om dekorationerne i dette rum.

Det grove køkkenarbejde foregår i bryggerset, som ligger i den østlige ende af huset. Ved det grovere køkkenarbejde forstås f.eks. slagtning samt saltning af fisk og kød, henkogning og syltning af frugt og bær. Dertil hørte også nedlægning af æg i vandglas, så man havde æg til bagning og madlavning hele vinterhalvåret, den mørke og kolde tid hvor hønsene ikke lagde ret mange æg. Man kan næsten sige at hønsene var sæsonarbejdere.

Bryggerset var også stedet, hvor man vaskede - både sig selv og familiens tøj. Det er derfor her, man finder den store grukeddel, der blev brugt til at varme vand til familiens bad og koge alt sengelinned og kropstøjet, som det hed. Den stod naturligvis ved den ene af husets skorstene, som også betjente det store komfur, hvor der blev bagt brød, kogt sulemad og meget andet.

Bryggerset er lagt sådan, at der er nem adgang til den lille gårdsplads bag huset mod øst. Midt på denne plads findes en håndpumpe, hvor alt vand til husholdningen hentedes. Pladsen afgrænses mod øst af en ekstra lille længe (se senere).

Haven

På den modsatte side af pladsen kommer man til en mindre bygning med hønsehuset, grisestien og en vognport - og bagved igen ligger køkken- og frugthaven. Man kan næsten kalde det en mindre frugtplantage. Det har været her æblerne blev plukket og sendt til Græsted mosteri. På loftet stod både æblekasserne og flasker med gamle etiketter.

Der findes naturligvis også en prydhave. Den ligger foran huset og er symmetrisk indrettet omkring flagstangen som det centrale punkt. Foran flagstangen er der et halvmåneformet rosenbed og bagved er der en stenhøj . Planterne på stenhøjen har været bregner, primulaer, narcis-

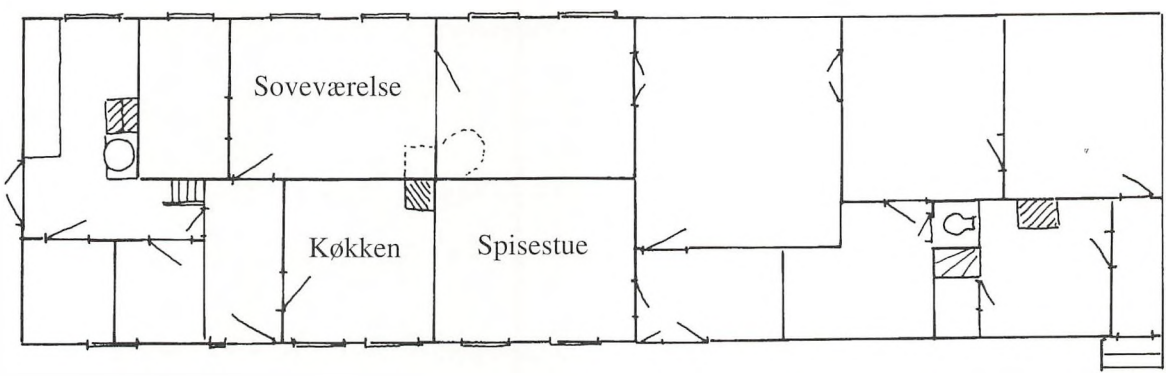

Fuglebjerggårds grundplan efter at aftægtsboligen er bygget til i højre side. Haven er opad i billedet og gårdspladsen nedad.

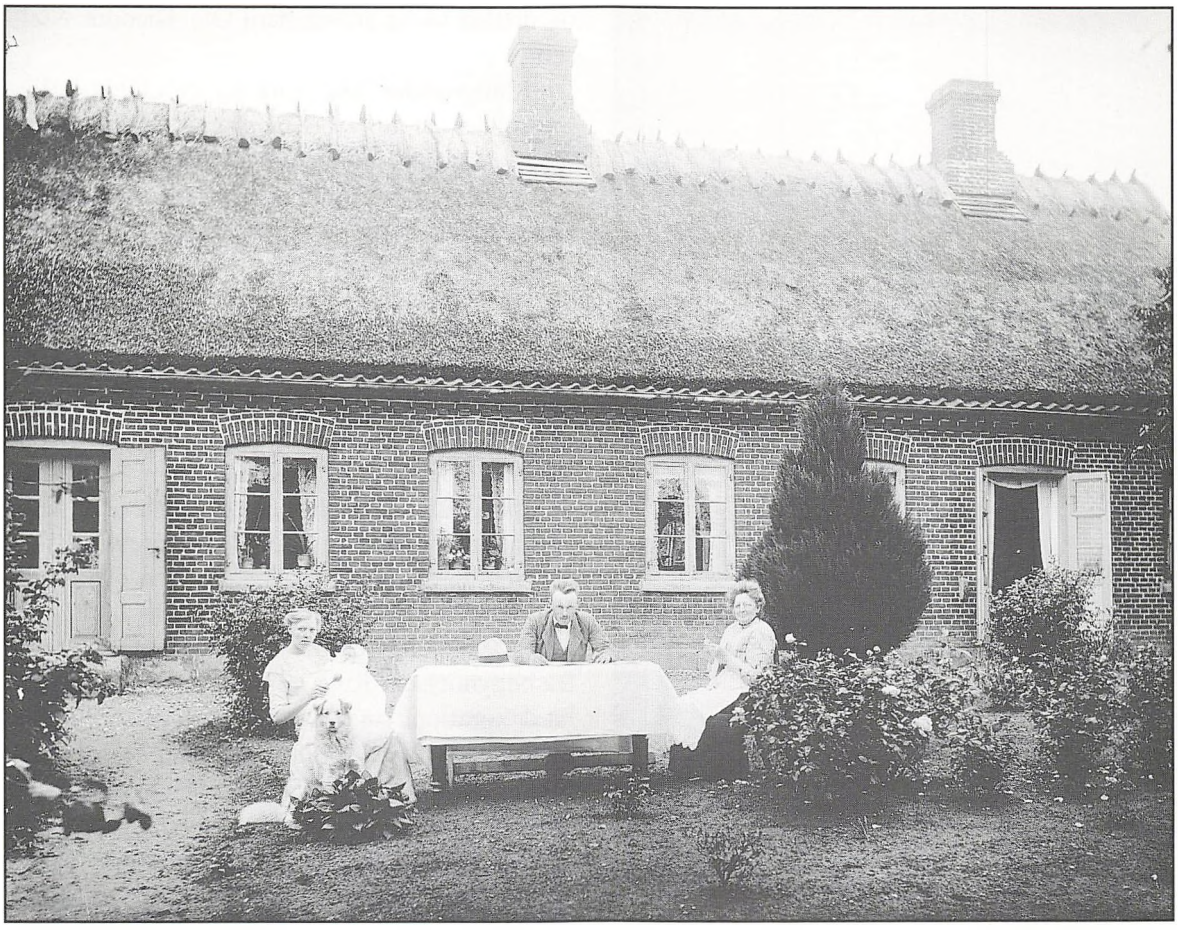

I haven 1914. Fra venstre Karen Mariane Nielsen med datteren, Alvine. I midten hendes mand Ole Theodor Nielsen.

sis og mange flere af de gamle haveplanter. Haven er opdelt i mindre afsnit, der er indrammet med lave buskbomhække. Indenfor hækkene har der vokset stauder eller roser. I det øverste midterparti var der sået græs. I det sydligste stykke af haven - væk fra huset - findes et stykke med frugtbuske, hindbær, rabarber og jordbær.

Først blev stuehuset bygget - og så blev udlængerne opført. Det har nok taget et år eller to før hele gården stod færdig: En firelænget gård, med fine gesimsudsmykninger på alle bygninger.

Længerne indeholdt stalde til heste, køer og grise. Et stort areal, næsten hele den ene længe, har været brugt til kornopbevaring. Der er en vognport, tydeligvis til landbrugsmaskiner. Der stod stadig en stor hestetrukken ladvogn parkeret.

Omkring 1950, hvor sønnesønnen Norlin Wederkind overtager gården, er der blevet indrettet et rum til malkemaskiner med renseanlæg, og hvad dertil hører.

Det ser ud til at man i landbrugsdriften har fulgt med tiden. Her har tiden i hvert fald ikke stået stille.

Går vi ind ad porten til ejendommen fra Hemmingstrupvej, kommer vi til et værksted med et for-rum, hvor der stod en gammel blå Ferguson traktor. Den nyere traktor var henvist til gårdspladsen eller selve porten.

Der var endnu en vognport på Fuglebjerggaard. Her stod statusymbolet. En Chevrolet model Master1934.

Aftægtsboligen bygges til

Da gårdens bygherre og ejer Lars Nielsen nærmer sig sin 60 års fødselsdag vil han på aftægt. Det er omkring 1910-12. Han overgiver gården

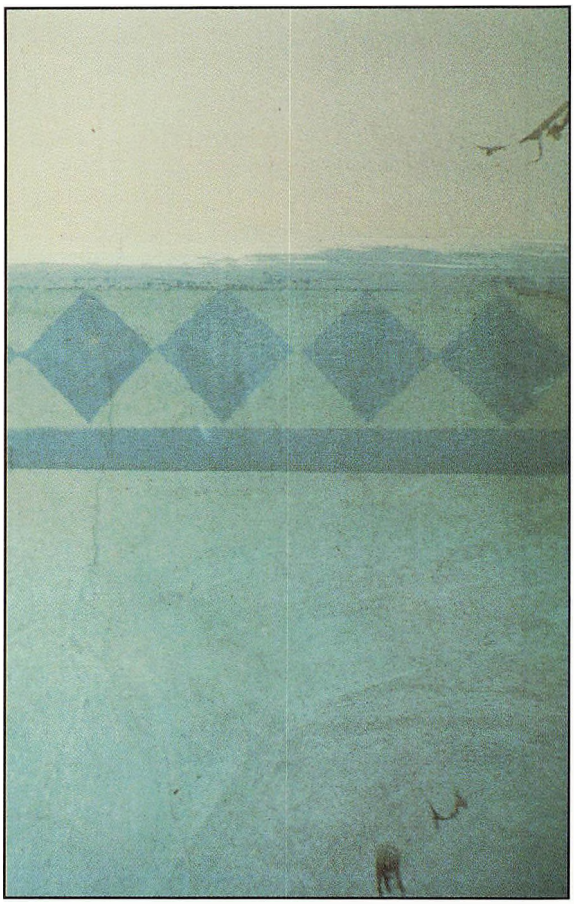

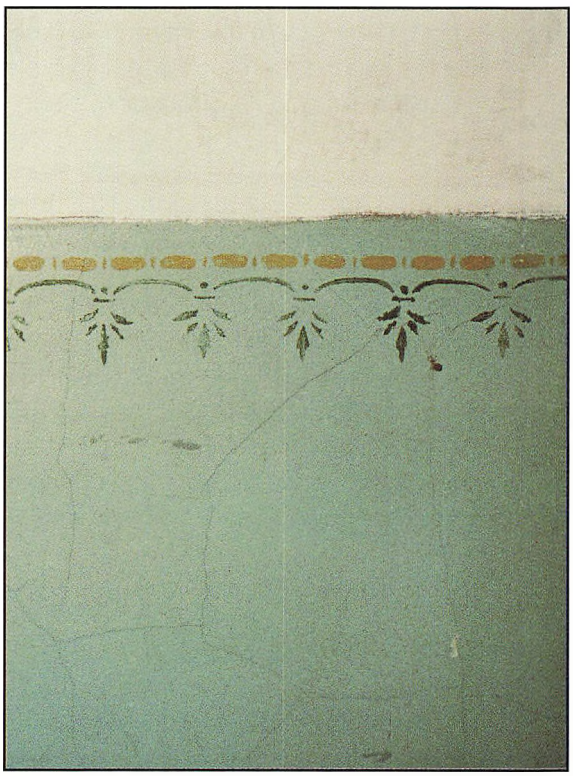

og driften til sit eneste barn Ole Theodor Nielsen.

I 1880 var der ikke brug for en aftægtsbolig, men det er der nu - og den opføres som en tilbygning ved den vestlige gavl af stuehuset.

Aftægtsboligen indrettes med tre rum, entre og køkken. Her installeres også en nymodens ting, et vandkloset. Der bliver gravet en brønd i gården, og der sættes en mekanisk pumpe i, som skal sørge for vand i hanerne i stuehuset.

Stuehusets vestgavl bliver aftægtsboligens østvæg. Vinduerne i den gamle bygning mures til, og i stedet bliver der sat en dobbeltdør i, som forbinder de to boliger gennem den Fine Stue. Samtidig bliver der lavet en udvidelse af entreen ved hovedindgangen, idet Herreværelset bliver delt mellem entreen og en stue i den nye bolig. Fra entreen bliver der på den måde adgang til aftægtsboligen. Her har stuerne været tapetseret fra begyndelsen. Kun køkkenet har haft en malet dekoration. Undervæggen var malet lyseblå mens den øverste del af væggen var kalket hvid. Mellem de to farver var der en mørkeblå bort (nederst).

Senere, hvor meget senere vides ikke, males undervæggen dueblå med en okker overvæg og en rød skillestreg. Og herunder igen males en bort i okker og grønt (øverst). Farverne er meget falmede og nogen steder næsten forsvundet. Andre steder er farverne forsøgt opmalet.

Samtidig med at der bygges til, laves der en række forandringer i hovedhuset. Der slås hul i væggen mellem den Fine Stue og den lidt mindre stue ud mod haven, og der laves også to havedøre, dels fra den Fine Stue og dels fra det lille værelse op mod bryggerset. På den måde får havefacaden et symmetrisk udtryk, og man får mulighed for at benytte haven lidt mere.

Det er jo først i dette århundrede så småt ved at komme på mode at opholde sig i solen, dog stadig med hat og handsker, for det er ikke "in" at være brun: Det kunne jo se ud, som om man havde udendørs arbejde. Dette gælder naturligvis kun for spindesiden.

Driften

Det er ikke meget vi ved om driften i de første år, men det ser ud til, på de første arkivalier, at der

Fadeburet med diverse forme hængt på plads på væggen. Fyldte syltetøjskrukker i række - med saftflaskerne på bordet. De større knive og økser til slagtning under bordet.

er blevet holdt kvæg, grise og høns på gården. Samtidigt er markerne blevet dyrket med forskellige afgrøder, altså et blandet landbrug, som det brugtes på den tid. Først omkring 1980 går man over til udelukkende at dyrke jorden.

Ud over regnskab fra en mælkeproduktion, er der blandt gårdens papirer også regnskab for salg af æg, frugt og honning. Derfor ved vi, at der på gården har været en meget bred produktion.

Hønseholdet har været stort og har taget meget tid. Det har været et stort arbejde at passe de mange dyr, og at holde hønsehuset i ordentlig stand, så dyrene ikke blev syge. Det har været almindeligt, at man havde hønsehus og grisesti ved siden af hinanden, som det også var tilfældet her. På Fuglebjerggaard havde man ovenikøbet to stalde til begge slags dyr. I den lille østligste længe ud for den lille plads med vandpumpen har der både været vognport, grisesti og hønsehus. Det var der også i den østlige del af det samlede gårdanlæg. Dobbeltanlæggene er formentlig lavet for at man for eksempel har kunnet holde søer og smågrise adskilt fra de øvrige svin. Der kan opstå mange forskellige sygdomme hos høns og svin, og de fleste kan begge racer få, så det er vigtigt at holde rent disse steder.

I sammenhæng med bygningen af aftægtsboligen, blev der også bygget et fritstående udhus til brændeskur og hønsehus for aftægtsfolkene. Det gjorde det muligt for dem at tjene lidt til livets opretholdelse ved salg af æg.

På dette tidspunkt er der også taget et stykke jord ind til køkken- og frugthave til aftægtsfolkene. Tiden stod ikke stille.

Aktive folk

Folkene på Fuglebjerggård har været en aktiv og flittig familie. Så tidligt som i 1898 fik Lars Nielsen et sølvbæger, som tak for arbejdet som vurderingsmand. Desværre siger inskriptionen ikke om der er tale om en jubilæumsgave eller en tak i forbindelse med afslutningen på stillingen. I 1899 er der et diplom for 1. præmie for honning,

Fuglebjerggård i fugleperspektiv.

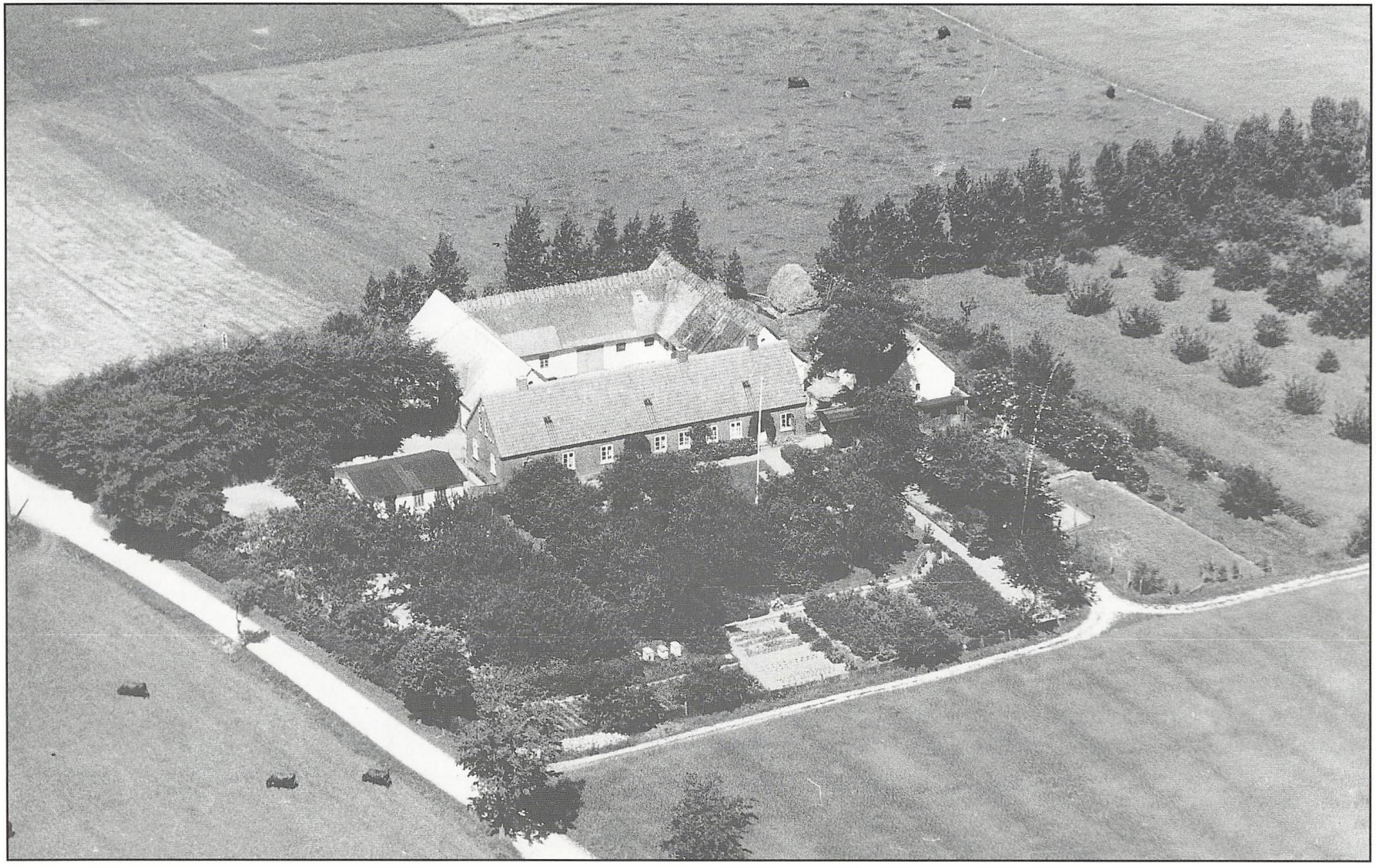

Interiørbilleder 1996.
Kakkelovnskrogen øverst.
Nederst ses et hjørne af stadsstuen.

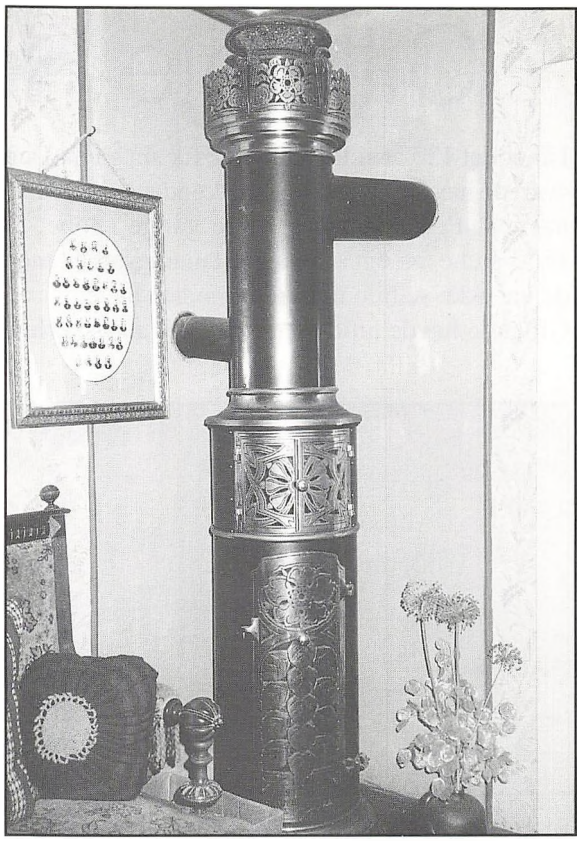

og 3.præmie for syltetøj. Det er Lars Nielsens navn, der står på diplomet, men mon ikke Ane Margrethe Nielsen skulle have stået som modtager af den sidste præmie?

Familien har været aktiv i højskole- og foreningslivet. Vi ved at især anden generation på gården var på flere højskoleophold.

Ole Theodor Nielsen var landburgsskole i Karise og Karen Mariane Nielsen var på Husholdningsskole i Haslev. Det må have været en god oplevelse for dem begge, da der findes utrolig mange billeder af veninder og venner fra de to steder. Desværre står der kun Karise eller Haslev på billederne, men ihverken navne eller årstal.

Den 3 juli 1907 modtog Karen Mariane Nielsen som 16-årig en 1.præmie fra Husflidsforeningen. I sit voksenliv var hun meget aktiv i Husmoderforeningen, hvor hun på et tidspunkt er formand. Ole Theodor Nielsen deltager i landboforeninger, og bliver valgt ind i sogneråd og menighedsråd. Ud over at passe landbruget, holder han bier. Han deltager i biavlerforeningen lige som sin far. I 1928 bliver Ole Theodor Nielsen vurderingsmand – og det er han i mere end 25 år: Den 26 juni 1953 får han ved 25-års jubilæet et sølvbæger med indskription.

Samtidig med det meget aktive foreningsliv, får man en fornemmelse af en familie, der er tæt knyttet til hinanden. Der er mange breve og postkort med hilsner fra en gren i familien til en anden.

Ofte er det billeder af familiemedlemmer eller deres gårde, der er blevet brugt som kort. Slægtningene, f.eks en plejebroder til Ole Theodor Nielsen, som rejste U.S.A. først i århundredet, har været flittige til at skrive. Hans efterkommere holdt stadig forbindelsen vedlige så sent som i julen 1995.

Gilleleje Havn i 125 år

I år er det 125 år siden Gilleleje fik sin havn. Den svarede næsten til det, vi i dag kender som Inderhavnen. Fiskerne havde flere gange i løbet af 1800-årene forsøgt at anlægge landingsbroer, men de var ikke stabile nok til at modstå havet.
Gilleleje havde altid været det største fiskerleje på nordkysten.Den nye havn var en følge af en stigende aktivitet, behovet for større både, som kunne fiske længere væk ved bl.a.Anholt, et godt fiskeri og en øget befolkning. I 1870 boede der 569 i Gilleleje.10 år senere var befolkningstallet steget med 143 og i 1890 var der 1000 beboere.

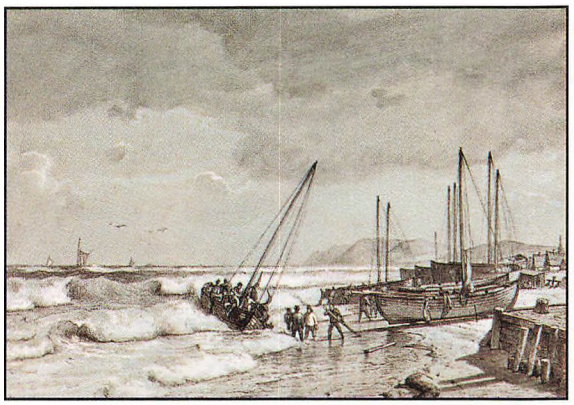

Et stik fra 1867, som viser hvor svært det var at lande i Gilleleje. Det er svenske fiskere, som søger ly. Tegning af Carl Neumann.

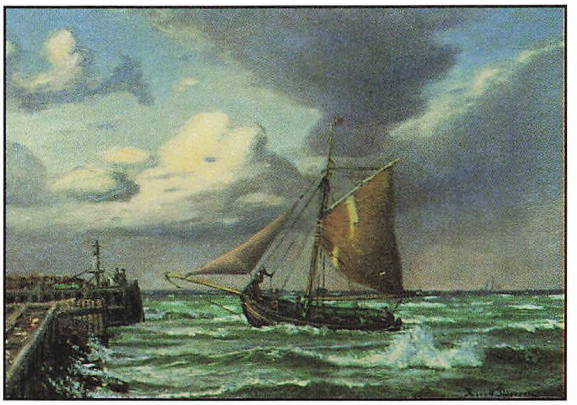

Kvase søger havn i Gilleleje. Maleri af Thorolf Pedersen. Et lignende maleri solgtes ved Bakkefesten i 1887 til fordel for nyt orgel i Gilleleje Kirke. Se i øvrigt side 71.

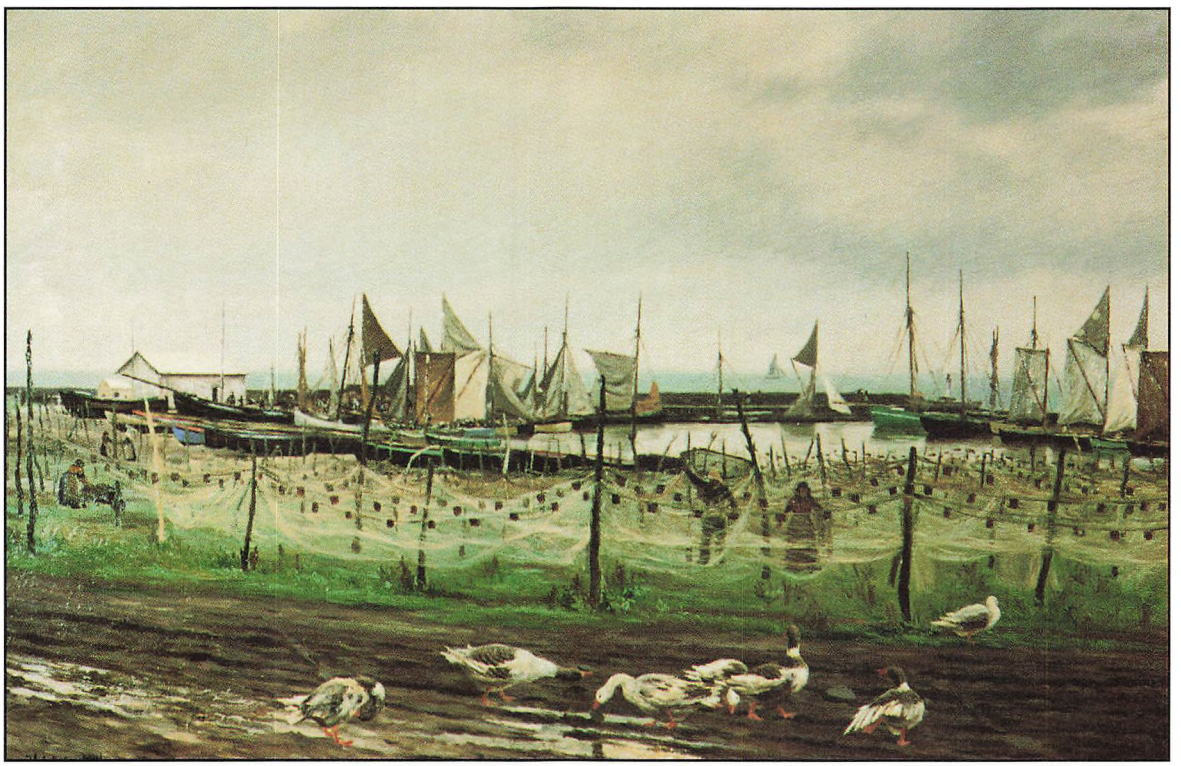

På de tre store billeder ses havnen fra samme sted på Havnevej ved St. Strandstræde. Maleriet er af Viggo Helsted, 1891. Gæssene løb frit, men havde en kraftig smag af fisk. Billedet herover er taget af amtsvandinspektør Asger Hansen i 1967. Fotoet nederst er fra april 1997 af Lars Thomsen, Gilleleje.

Gilleleje havn i 1967 i efteråret, hvor sildefiskeriet var på sit højeste . I visse perioder kunne man næsten gå tværs over havnen fra båd til båd. Foto af Asger Hansen.

Et af de tidligste billeder af Vilhelm, der sejler ind i Gilleleje Havn omkr. 1900

Gilleleje Havn og det gamle Gilleleje på et postkort fra tiden kort efter Anden Verdenskrig. Yderst på den gamle østmole ses en tysk vragfisker.

Da "Vilhelm" kom hjem

Efter 29 års fravær vendte den 100-årige isefjordsbåd tilbage til Gilleleje for at blive et stykke levende historie

Af Vagn Hansen

Der var mange, der lyttede interesseret, da den vidende og ihærdige formand for Træskibssammenslutningen, Arne Gotved, i 1987 kontaktede Gilleleje Museum og fortalte, at der i Nyhavn lå en fiskebåd, som i mange år havde været hjemmehørende i Gilleleje. Det drejede sig om *Vilhelm*, bygget i Lynæs i 1888 af den berømte bådebygger Peter Madsen. Nu var *Vilhelm* til salg.

I 58 år, fra 1900 til marts 1959, var *Vilhelm* hjemmehørende i Gilleleje. Gennem årene havde den været anvendt dels til fiskeri, dels til kartoffelsejlads. Af toldbøgerne, som findes på museet, fremgår det, at en last kartofler normalt var på 12.000 kg, hvilket har fyldt såvel lastrum med påsatte "begærlighedsbrædder" for oven og selve dækket. Når kartoflerne var solgt i Nyhavn kunne det også ske, at man var heldig at få en last med tilbage, f.eks. Superfosfat fra Det danske Gødningskompagni til Søborg Brugsforening ved Gilleleje. I de første 17 år, hvor der ikke var motor i båden, var man afhængig af vejrets luner. Ingen vidste om en fisketur til Anholt varede dage eller uger, og den stærke strøm i Øresund var ofte et problem. Besætningen var på 3 til 5 mand, og der medbragtes en jolle, når garnene skulle sættes på lavt vand. Det var almindeligt, at flere sam-

men ejede både af *Vilhelms* type; fire til seks eller endnu flere kunne have part i båden, og det var ikke usædvanligt, at købmænd, trælasthandlere og andre handlende var parthavere for på den måde at sikre sig transport af egne varer. For *Vilhelms* vedkommende forblev ejerskabet altid inden for samme familie, og der var aldrig mere end 2 af gangen.

Museet træder til

Det var så heldigt, at museets bestyrelse i forvejen var indkaldt til ordinært møde et par dage efter den første kontakt. Derfor blev det aftalt, at Arne Gotved skulle komme og give en orientering. Af Arne Gotveds eget referat fra bestyrelsesmødet fremgår det, " ... at der var stor interesse for sagen, og der blev nedsat et - forhåbentlig hurtigarbejdende - udvalg til at se på skibet og finde nogle penge". Der skulle med andre ord tages en rask beslutning, hvis ikke den ekstraordinære mulighed hurtigt skulle glide Gilleleje Museum af hænde igen. Men der var jo lige det med pengene - de lå ikke just klar i kassen. Og naturligvis skulle *Vilhelm* også ses grundigt efter i sømmene inden et eventuelt køb. Det hurtigt nedsatte Vilhelm-udvalg måtte nogle gange til København for at forhandle med ejerne og besigtige båden, som kom på land i Skudehavnen. Imens blev der arbejdet ihærdigt på at finde sponsorer, som i første omgang ville hjælpe museet med selve anskaffelsen Heldigvis har Gilleleje Museum altid haft stor opbakning fra både private og fonde, og de svigtede heller ikke denne gang. Alt lod til at falde på plads, og selv om museet ikke på det tidspunkt kunne overskue alle økonomiske konsekvenser, besluttede bestyrelsen at sikre sig båden. Så måtte man bagefter prøve

Vilhelm i tiden som lystfartøj i 1980-erne.
Foto: Kaj Lund

at finde de penge, der på længere sigt kunne sikre *Vilhelms* bevarelse.

Den 6. februar 1988, sent om eftermiddagen, lagde den 100-årige *Vilhelm* til kaj i Gilleleje efter en stormfuld bugsering op gennem Sundet. Købesummen, der i forvejen var forhandlet på god kræmmermaner og blandt andet omfattede en flaske Gammel Dansk, blev betalt, og Gilleleje Museum var blevet skibsejer. 1988 var også året, hvor Gilleleje kunne fejre sit 500 års jubilæum, og i pinsen holdt Træskibssammenslutningen sit stævne i byen. Der var ingen tvivl om, at *Vilhelm* hørte til i flåden af smukke gamle træskibe, så det kunne ikke gå hurtigt nok med restaureringen. Men selv om museets synsmænd havde været omhyggelige før købet, måtte man snart konstatere, at det var lidt af et under, at *Vilhelm* i det hele taget havde holdt til den hårde bugsering fra København. Restaureringen blev meget omfattende. Fem år kom den til at vare, og kun stærk tro på sagen og en stor frivillig arbejdsindsats af blandt andre Poul Erik Clausen samt store tilskud fra såvel fonde som private gjorde resultatet muligt. *Vilhelm* blev genindviet den 22. Maj 1993 med en reception på havnen. Netop som arrangementet skulle starte brød et meget voldsomt men kortvarigt tordenvejr løs over havneområdet - ja, det føltes næsten som en speciel hilsen fra vejrguderne til det nye mandskab og den gode gamle båd, som nu var klar til at stikke til søs igen. Efter de officielle taler kunne *Vilhelm* sejle nogle ture med interesserede gæster - på et helt stille vand. Det var en dejlig dag på mere end én måde!

Nye tanker

En af ideerne med købet af *Vilhelm* var, at den skulle være et supplement til undervisningen på

H 458 Vilhelm lastet med kartofler ved kajen i Nyhavn. Billedet er taget kort efter Anden Verdenskrigs slutning. Kartofflerne ligger pakket under presenninger, klar til salg fra kajkanten.

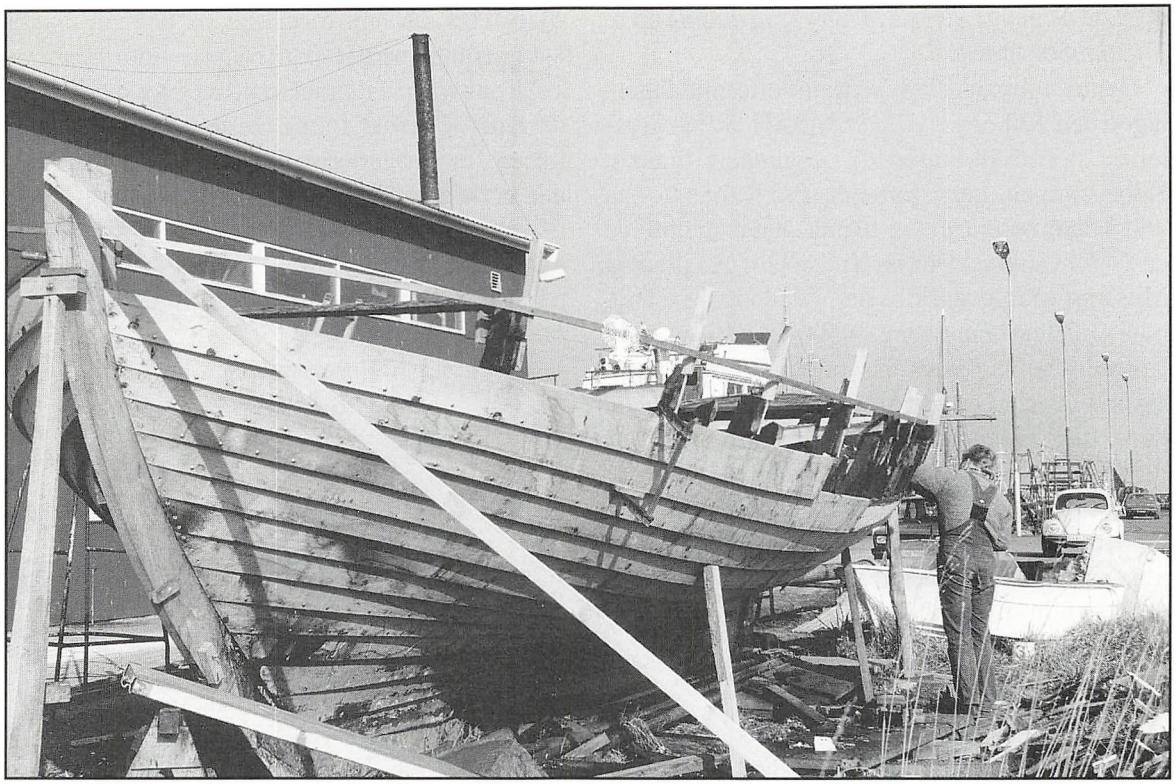

Vilhelm under restaureringen
i 1989 hos E.M. Mortensens Bådbyggeri,
Gilleleje. Man kan se, at næsten
alle bord er skiftet ud.
Foto: E. Mortensen

Vilhelm på land i Gilleleje i foråret 1988
lige inden restaureringen begyndte.
Det viste sig hurtigt, at den var
i dårligere stand end ventet.
Foto: Julius Jørgensen

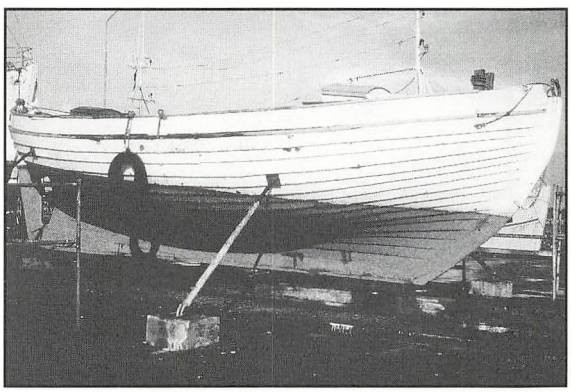

Gilleleje Museums udstillinger i Skibshallen. Museet modtager mange skoleklasser i Skibshallen, og tanken var, at det kunne være flot også at vise, hvordan fiskeriet foregik på de gamle både ude på Kattegat og i Øresund. Men bl.a. på grund af nogle tragiske færgeulykker netop i den tid, blev reglerne for sejlads med passagerer skærpet voldsomt. Disse regler ville -hvis de skulle efterleves - betyde så store fysiske ændringer på *Vilhelm*, at båden ikke mere ville være den samme, og slet ikke fremstå som det autentiske og levende museumsstykke, den først og fremmest er. Men en anden idé var, at *Vilhelm* skulle deltage i træskibsstævner og lignende rundt om i landet for at erindre om sin egen fortid, og som en hilsen fra fiskerbyen Gilleleje. For at dette skulle lykkes måtte der findes nogle folk, som dels kunne passe, dels kunne sejle båden.

Skibslauget dannes

Den 2. Marts 1994 var der indkaldt til møde på Gilleleje Skole med henblik på at stifte *Vilhelms Skibslaug*. Da dagen oprandt drillede vejrguderne endnu en gang idet det dagen forinden havde sneet så meget, at vejene var næsten ufremkommelige.

Alligevel mødte 35 interesserede op og meldte sig ind i lauget. I løbet af kort tid øgedes medlemstallet til 57, og mens dette skrives er der omkring 70 interesserede medlemmer af lauget, heraf tilstrækkelig mange aktive og dygtige mennesker til at *Vilhelm* hele tiden kan holdes i tiptop stand.

Allerede ved indvielsen i 93 var det lykkedes at samle et mandskab på 6 personer, som drog til Træskibssammenslutningens pinsestævne i Nyborg for at præsentere resultatet af fem års anstrengelser, og siden har *Vilhelm* vist flaget hver eneste gang sammenslutningen kaldte til stævne. I 94 gik turen til Rudkøbing, herefter var det Horsens og i 96 holdt sammenslutningen sit 25 års jubilæum i Dragør, hvor *Vilhelm* smukt repræsenterede Gilleleje Museum.

På den anden side af Øresund er interessen for *Vilhelm* - måske til nogen overraskelse - også meget stor. Mange svenske venner har fulgt båden under restaureringen og senere taget godt imod den, når den lægger til i de dejlige svenske havne på den skånske vestkyst. I 1994 fik *Vilhelm* en officiel indbydelse til at deltage i Torekovs 650 års jubilæum, og denne første, meget vellykkede tur, er siden blevet fulgt op af flere besøg og genbesøg, således at den lille svenske havn bag Hallands Väderø har fået en helt speciel plads i Skibslaugets historie.

Med denne lykkelige start har vi lov at tro på, at *Vilhelm* kommer til at sejle i mange år endnu til glæde for både sejlere og bolværksmatroser rundt om i Danmark og Skåne, hvor båden og de skiftende besætninger allerede har mange venner.

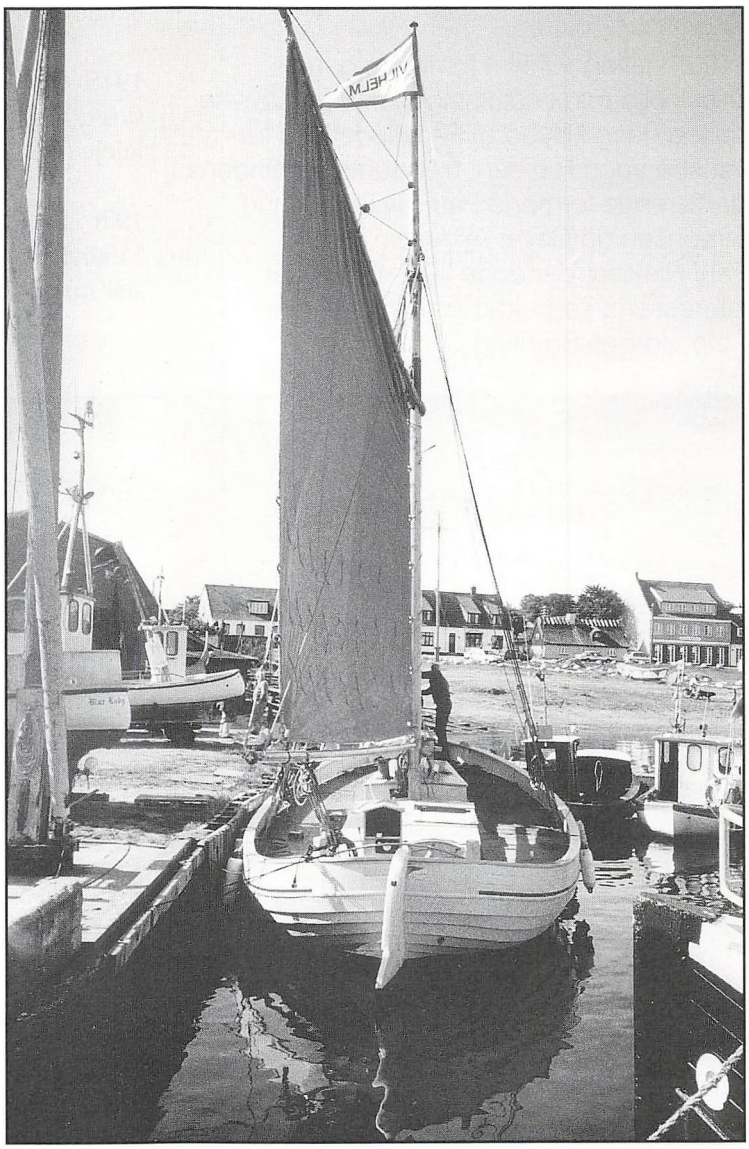

Gilleleje Havn 5.9. 1992. Vilhelms nye sejl sættes for første gang. I stævnen anes Vilhelms Skibslaugs utrættelige primus motor, havnefoged Poul Erik Clausen. Foto: Julius Jørgensen.

Vigtige årstal i "Vilhelms" historie

1888 Vilhelm Hansen, Atterup, bagermester, lader båden bygge til lystsejlads, men stiller den om vinteren til rådighed for fiskerne Lars Peter Olsen (Lynæs) og sønnen Niels Peter Hansen (Atterup), kaldet Niels Peter Atrup.

1889 Under forårsfiskeri ved Anholdt, hvor garnene bliver draget fra jolle, brækkes jollen ned af en sø. De to tilbageværende mænd på *Vilhelm* kan ikke alene manøvrere hen til jollen, og de 3 mænd i jollen drukner. De omkomne, heriblandt Lars Peter Olsen, er alle fra Lynæs.

1892 Den 21. april får fisker Niels Peter Hansen, Atterup (Vilhelm Hansens søn) båden overdraget.

1900 18. december overtager fisker Lars Svendsen, Gilleleje, båden.

1905 Den første motor lægges i. Det er en 4 HK petroleumsmotor fra fabrikken DAN, P. Jørgensen i København. Pris: 1000 kroner.

1914 En 12 HK Neptun fra A/S Vølund i København afløser den lille motor.

1918 Fisker Lars Svendsen, Gilleleje og svigersønnen, fisker Oskar Poul Svendsen, Gilleleje overtager hver en halvpart i båden.

1926 En 16 HK motor fra Hein og Sønners Motorfabrik i Randers lægges i. (Denne motor står nu på Gilleleje Museum.)

I 1993 deltog Vilhelm for første gang i Træskibssammenslutningens årlige stævne, denne gang i Nyborg. På billedet ses fra venstre Vagn Hansen, museumsforeningens daværende formand Paul Nielsen, Knud Simonsen og Cevat Akduvar.
Paul Nielsen, der døde i 97, var meget interesseret i arbejdet omkring Vilhelm.
Foto: Jørgen Brenting

1931 Fisker Oskar Svendsen, Gilleleje bliver eneejer efter Lars Svendsens død.

1931 Oskar Svendsen tager fisker Louis Svendsen med i båden på en halvpart.

1950 2. februar Overtages Vilhelm af fisker Louis Svendsen og Kaj Poulsen, hver med en halvpart.

1957 I dagene 5.12. til 12.12. foretager *Vilhelm* sin sidste kartoffelsejlads fra Gilleleje til Nyhavn.

1958 *Vilhelm* anvendes for sidste gang til erhvervsfiskeri.

1959 Den 31. marts køber frømandsklubben "København" båden, der nu får hjemhavn i København efter 59 år i Gilleleje.

1972 *Vilhelm* erhverves 22. juli af Flemming Seifert, Hvalsø ved Holbæk.

1974 *Vilhelm* erhverves 23. maj af Tonny Hildebrandt, Ballerup.

1976 *Vilhelm* erhverves 25. maj af Ingvar og Christen Navntoft, København og forsynes med en 30 HK Marna dieselmotor årgang 1958.

1988 Den 6. februar erhverver Gilleleje Museum båden.

1993 *Vilhelm* genindvies efter 5 års gennemgribende restaurering. Af sikkerhedsgrunde er den nu forsynet med en 48 HK Perkins dielselmotor. Den fungerer som sejlende museumsskib og vedligeholdes af "Vilhelms Skibslaug" og ligger, når isen tillader det, i vandet året rundt, klar til sejlads.

PS: Interesserede kan blive medlem af skibslauget ved at henvende sig til Gilleleje Museum.

1995. Vilhelm ligger inderst i Torekovs havn under byens 650 års jubilæum, hvor båd og besætning var specielt indbudt. Man ser tydeligt den brede form, der giver isefjordsbådene deres store stabilitet på Kattegats urolige vand.
Foto: Kjell Holmberg

Sommerliv blandt de første landliggere i Gilleleje

Olga Lendorfs barnebarn har læst mormors dagbog

Den unge Olga Lendorf fotograferet i midten af 1880-erne

Af Preben Wolf

I det følgende vil jeg forsøge at give glimt af landliggerlivet i Gilleleje i slutningen af det sidste århundrede, som det levedes af en af de først etablerede og længe bevarede familier på stedet, familien Lendorf.

Beskrivelsen bygger på dagbogsnotater fra familiens yngste datter, Olga, fra hun var 15, til hun var 40 år. Altså omkring 25 år. Der er enkelte huller i notaterne. De opstod når sommeren eller en del af den blev tilbragt andetsteds, eller når notaterne ikke er fuldstændige.

Lendorf-familien var blandt de første landliggere. I Thora Lytthans fornøjelige og oplysende "Erindringer fra Tiaaret 1886-1896" i Gilleleje Museums Årbog fra 1955 omtaler hun to herrer ved navn Lendorf.

Det drejer sig først og fremmest om arkitekt Carl William Frederik Lendorf (død 1918), der blandt andet gennem sin bror, fhv. proprietær Alfred P. H. Lendorf, blev så interesseret i Gilleleje, at de sammen i 1883/1884, som Thora Lytthans skriver ".....erhvervede Fyrbakkerne med Stranden nedenfor og den lille Granlund - nu løvskov - i Lejets østlige Udkant".

Carl Lendorf byggede familien det lille hus med tårnet på vejen, der i dag hedder Carl Lendorf Vej nr. 5, og forbinder Østergade med Strandbakkerne.

Olga Lendorfs dagbog er selvfølgelig subjektiv - og fremstillingen prætenderer ikke at være repræsentativ for andre landliggerfamilier, men med hensyn til aktiviteter, er den næppe meget ved siden af. De dyrkedes jo ofte sammen med andre landliggere eller efter deres mønster, og de holdt sig vel stabile eller forandrede sig måske nogenlunde parallelt i takt med udviklingen gennem de 25 år, det drejer sig om.

Landliggerlivets elementer

Forandring er et af tilværelsens grundvilkår. At vi kalder noget stabilt, er ofte kun udtryk for, at forandringen foregår langsomt, eller at vi bare ikke har bemærket den. I løbet af den periode fra

1883 til og med 1908, der med enkelte afbrydelser beskrives i Olga Lendorf's dagbogsnotater fra Gilleleje, er der sket store forandringer i det danske samfund og da også i det lokale samfund i og omkring Gilleleje; men disse forandringer afspejler sig kun sporadisk og indirekte i Olgas dagbog. Nogle af ferieaktiviteterne påvirkes vel af, at de er blevet mere almindelige eller moderne i samfundet som sådan, f. eks. når arkitekt Lendorf i 1887 anskaffede sig et "Lawn-tennis" og i 1891 et fotografiapparat. Det samme gælder, når Olga efter sit giftermål anskaffer cykel og kører ture i omegnen sammen med sin mand, der selv var ivrig cyklist.

Dagbogen går iøvrigt let henover nogle begivenheder i lokalsamfundet, selvom de må siges, at have ændret forholdene for Gillelejes beboere - derunder også for landliggerne - i væsentlig grad. Det gælder for eksempel videreførelsen i foråret 1896 af Gribskovbanen fra Græsted til Gilleleje. Olga, hendes mand og 3-årige datter Else, kom ellers selv for første gang helt til Gilleleje med toget allerede d. 2. juni det år. De blev hentet med vogn af Olgas mor ved ankomsten, "da Stationen", som Olga nærmest lidt irriteret skriver, "ligger helt ude bag ved Kroen". Det var hendes eneste kommentar til det store trafikmæssige fremskridt for det Gilleleje, hun iøvrigt følte sig så stærkt knyttet til.

De forandringer i landliggerlivet i Gilleleje, som særligt afspejler sig i Olgas dagbogsnotater, knytter sig til begivenheder i personkredsen omkring hende selv og hendes nærmeste familie og til de spor, som udviklingen over tid afsætter i de involverede personers og deres sociale omgivelsers indre og ydre tilværelse. Her spiller skiftende interesser og naturlige forandringer i familie- og vennekredsens sammensætning, blandt naboer og bekendte iøvrigt samt rejser og flytninger og ferieopholdenes varighed samt deres placering i eller uden for sæsonen også en rolle.

Medens familien Lendorfs første nordsjællandske ferieophold i lejet bolig i Hornbæk, var indskrænket til juli måned 1883, varede det første sommerophold i eget hus i Gilleleje (1885) knapt to måneder fra d. 14. juli til d. 8. september. 1886 varede opholdet ca. 2 1/2 måned fra 27. maj til 7. august og 1887 godt 3 måneder fra 3.juni til 15. september. Fra 1888 til 1890 har dagbogen ingen eller helt utilstrækkelige oplysninger om familiens ferieophold. I 1891 holdt familien ferie i sommerhuset (Granly) fra d. 3. juni til d. 1. august. Det var den sommer Olga blev forlovet, og den følgende sommer blev hun gift i Gilleleje d. 15. juli 1892 og drog derfra på bryllupsrejse med sin mand. Hun havde da boet i Granly med forældrene fra d. 31. maj. Den 1. september kom hun og Bøgebjerg igen til Gilleleje for at bo i Granly til deres lejlighed i København var helt færdig til indflytning. De blev i Gilleleje helt til d. 29. oktober. For Olgas ferier i Gilleleje bliver bryllupsåret på flere måder et skelsættende år. Hun og hendes mand tilbringer herefter kortere tid hos

Stranden neden for "Granly", som den har set ud få år efter familien Lendorf havde købt området og opført det første sommerhus. I baggrunden skimtes havnen. Postkort.

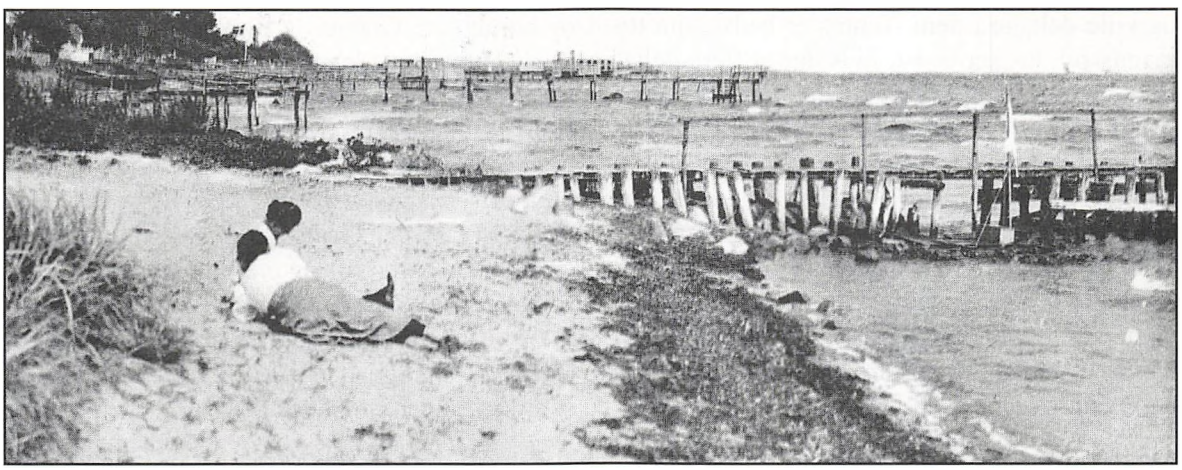

familien i Gilleleje. Sommetider er hun der alene med børnene og en enkelt sommer må de leje sig ind i et hus "oven for Skoven" (1897), da deres ferie faldt sammen med søsterens og svogerens (Glahns), og så var der ikke plads i Granly. I januar 1901 døde moderen Sophie Lendorf, og det år tog Carl ikke til Gilleleje før i august måned, samtidig med de unge Bøgebjergs. De følgende år kom Olga enten slet ikke eller kun i kortere perioder til Gilleleje sammen med børnene, ligesom hendes mand ikke var med hver gang. Det betyder imidlertid ikke, at sommerhuset stod tomt i længere tid, eller at det blev lejet ud til fremmede. Både arkitekt Lendorf selv, datteren Emmy Glahn og den øvrige familie var der stadig det meste af sommeren; men Olga var der mindre og hendes notater bliver alene af den grund sparsommere.

Ændringer i de daglige aktiviteter

De foretrukne ferieaktiviteter forblev i væsentlig grad de samme hele perioden igennem, badning, spadsere- og køreture, længere udflugter i Nordsjælland, visitter og sammenkomster, kroketspil o.lign., lawn-tennis, roture og afslappende sysler som læsning, brevskrivning, syning og strikning. Man tog også stadig del i de større fællesarrangementer, som koncerter, møder, fællesudflugter, Bakkefester etc. Karakteren og hyppigheden af ferieaktiviteterne forblev ret stabile, men kunne dog variere noget fra år til år, når nye aktiviteter kom på mode. Olgas spadsereture afløstes efterhånden i nogen grad af cykleture; men sådanne variationer i de daglige aktiviteter var også afhængige af den personkreds, som kunne og ville deltage i dem. Tennis er bedst som tomandsspil, kroket bedst, hvis der er flere deltagere. Også opholdets længde og placering i eller udenfor sæsonen betyder noget, for ikke at tale om landliggernes alder, helbredstilstand, økonomi, civilstand og familiesammensætning, herunder om der er små børn. En egentlig optælling af de aktiviteter, som omtales i dagbogen, vil næppe være særlig nyttig. Vi ville kun få de aktiviteter frem, som Olga selv har deltaget i. Hun har selv gennem et par år optalt de gange, hun har været i vandet i Gilleleje.

Arkitekt Carl Lendorf og hustru Sophie med døtrene Emmy og Olga (tv). Billedet er fra tiden i Odense.

Forandringer i omgangskredsen

Kernen i kredsen omkring ægteparret Lendorf og deres to døtre i Granly fra 1885 og fremefter er Sophie Lendorfs stedmor, Emilie Anchersen, Sophies ældre, ugifte helsørster, Emmi, og de to yngre, ligeledes ugifte halvsøstre. Dertil kommer Lendorfs stedmor, hans brødre og deres børn og svigerbørn. Desuden familiens egne svigerbørn og børnebørn, Glahns og Bøgebjergs. En videre kreds af beslægtede og besvogrede følger med i kølvandet. Da Lendorfs venner Margrethe og Emil Lytthans-Petersen fra 1886 bliver deres naboer i sommerhuset, og da hun er søster til Lendorfs svigersøn Johan Glahn, kan det ikke undre, at familien Glahn efterhånden kommer til at spille en større rolle i kredsen omkring husene neden for "Granskoven". Nogle optræder som mere eller mindre faste liggende gæster hos Lendorfs og Lytthans-Petersens, andre lejer sommerboliger i nærheden eller bor på kroen eller i pensionat. Gamle fru Lendorf har eget hus

oven for skoven. I årene op til brylluppet i 1892 har Olga ofte besøg af veninder, der så bor hos familien i Granly. Også andre venner og bekendte lader sig inspirere af Lendorferne og slår sig ned i Gilleleje for sommeren. Selv om Olga og hendes mand efter 1893 kom mindre til Gilleleje end før, drager de dog i perioder egne venner og hans familie til. Om pladserne i forældrenes sommerhus må de konkurrere med Emmy og Johan Glahn og disses tre børn. Til gengæld kom Bøgebjergs mere sammen med de fastboende naboer og nogle kunstnerbekendte såsom billedhuggeren August Saabye og hans børn og børnebørn samt skuespilleren og instruktøren Emil Poulsen og fru Anna samt deres datter Astrid Behrens med børnene Johan og Clara, hvoraf Johan, den senere kendte Gillelejemaler, var lidt yngre end Olgas yngste søn Erik. Olga skriver i sin dagbog d. 14. august 1906, at Johan (2 år gammel) ligner sin grandonkel, skuespilleren Olaf Poulsen. Derefter bliver Gillelejenotaterne færre og mindre oplysende. De handler om børnene og den nærmeste familie, kun lidt om aktiviteterne og de særlige arrangementer, der som noget nyt i august 1908 omfattede en Børnehjælpsdag med kapsejlads, musik, optog, boder, raslebøsser, og hvad ellers hører til. Og dermed slutter Olgas notater om Gilleleje, som hun indledte i Hornbæk i 1883.

Familien

Arkitekt Carl Lendorf fødtes i København i 1839 som søn af den tyskfødte, københavnske tømrermester Christian Gottfried L. (død 1885).

Carl uddannede sig som tømrer hos faderen, kom på Kunstakademiet 1855-63, hvor han var elev af Meldahl, hos hvem han flere gange arbejdede som konduktør bl.a. ved genopførelsen af

Familie og venner foran "Granly" i år 1900. Olgas søster Emmy, sidder med et barn på skødet. Bag hende står hendes mand, Johan Glahn. Barnet er formentlig den yngste datter Kate, der var født samme år.

Her kan man tydeligt se, at "Granskoven" som i dag består af bøge, ved århundredeskiftet virkelig var en granskov. Billedet er taget oven for Bakken og ud mod Strandbakkerne.

Frederiksborg slot. I 1863 giftede han sig med den 19-årige Ida Sophie Christiane Anchersen (død 1901), datter af justitsråd, prokurator Martin Anchersen i Vejle. I 1864 nedsatte han sig i Odense, hvor begge døtrene Emmy og Olga blev født. I 1883 trak han sig tilbage fra forretningen og slog sig med hele sin familie ned i København i Sortedamsgade nr. 1 (hjørnet af Nørrebrogade ved Dr. Louises Bro) i en ejendom, som faderen, den gamle tømrermester Lendorf, havde bygget og stadig ejede. Carl Lendorfs bror Alfred, der havde trukket sig tilbage fra sit midtsjællandske landbrug, boede i samme ejendom i opgangen ved siden af (Sortedamsgade nr. 3).

Det begyndte i Hornbæk

Carl Lendorf med hustru og to unge døtre (Emmy 19 år og Olga 15) flyttede til København i april 1883, og allerede i maj drog hele familien til Hornbæk og lejede sommerlejlighed til indflytning i juli. Under dette sommerophold i Hornbæk besøgte familien og navnlig familiefaderen, Carl Lendorf ofte Gilleleje, hvor broren Alfred og familie havde lejet sommerbolig. Det var utvivlsomt på den måde arkitekten fik uddybet sin interesse for Gilleleje og stedets muligheder Rejsen fra København til Hornbæk var foregået med dampskib fra København til Helsingør og i charabanc fra Helsingør til Hornbæk. Turene mellem Hornbæk og Gilleleje foregik til fods og til vogns eller med onkel Alfred i sejlbåd. De fleste ture var familieudflugter kombineret med besøg på Nakkehoved og en enkelt gang Gilbjerghoved sommetider som skovtur, men som regel med frokost eller eftermiddagskaffe eller aftensmad hos Alfreds eller sammen med dem hos fælles venner f.eks. fyrinspektør Rydahls på Nakkehoved. I regelen fandt brødrene Carl og Alfred sammen i relativ afsondrethed for at tale fortroligt sammen.

På sommerferiens sidste dage 30-31. juli var Carl Lendorf alene i Gilleleje, hentet af broren, Alfred. Han nåede lige tilbage til Hornbæk i tide til at kunne følges med sin familie hele vejen over Helsingør til København.

Som det i dag ser ud. Billedet er taget i april 97 ret mod nord oven for Bakken. Man ser "Marthahjemmet" nu "Villa Martha" og diakonissernes "Elim", "Granly" ligger uden for billedet til venstre og "Kignæs" til højre.

Køb af arealerne i Gilleleje

Næsten alt hvad vi ved herom, ved vi fra den yngste datter Olga Lendorfs dagbog fra sommeren 1883. Dagbogens 1. hefte slutter d. 31 juli 1883, der findes ikke noget 2. hefte, og dagbogen genoptages først d. 24. august 1884, da Olga er på besøg hos gamle venner i fødebyen Odense. Det ser imidlertid ud til, at Lendorf i løbet af 1883 og 1884 har været aktiv m. h. t. erhvervelse af arealer i Gilleleje. Gilleleje Museum er besiddelse af "Afskrift af Slutseddel" dateret netop 30. juli 1883, hvorved to repræsentanter skomager A. Christensen og murer N. Christiansen for "Interessentskabet 'Fabers Minde' til „Arkitekt C. F. Lendorf.... og fhvde Proprietair A. H. Lendorf.. (har solgt) .. det... .'Fabers Minde' ifølge Skjøde af 23. Juni 1881 tilhørende Jordareal...". Dermed er sagen imidlertid ikke nødvendigvis afgjort. Carl Lendorf har i hvert fald ikke sit sommerhus på den nuværende Carl Lendorf Vej klar til indflytning før sommeren 1885.

Den første sommerrejse til Gilleleje

Det af Carl Lendorf erhvervede areal i den yderste østlige del af Gilleleje omfattede Fyrbakkerne og Granskoven, der nu er løvskov, den nuværende Carl Lendorf Vej og stranden neden for det hele. Gilleleje nævnes første gang i Olgas dagbog den 24. april 1885, hvor hun blot skriver: "Fader og Onkel Alfred rejst til Gilleleje". Det fremgår af de efterfølgende notater, at Carl Lendorf i løbet af månederne fra april til juli er et par gange alene i Gilleleje, sidste gang søndag d. 5/7; men denne gang sammen med sin kone, Sophie Lendorf. De kom tilbage til København samme aften. Endelig mandag d. 13. juli 1885 pakkede Olga sine ting og sagde farvel til familien i København, herunder også til "Onkel Alfred". Næste morgen rejste fru Lendorf med den unge pige i huset, Kirstine, til Gilleleje kl. 7,30. Resten af familien (Carl Lendorf med døtrene Emmy og Olga) rejste kl. 11. De fulgtes med nogle venner fra København, familien Skaarup (eller Schaarup), der havde lejet sommerbolig i Gilleleje. Rejsen fore-

Tidstypisk badebillede taget neden for Strandbakkerne anno 1899

gik med tog til "Frederiksborg", derfra med Gribskovbanen til Græsted og "Vogn" derfra til Gilleleje. Olga sammenligner Gribskovbanen med dampsporvognen i København og oplyser, at de sad "ovenpaa". Ankomst til Gilleleje kl. 15,30.

Sommerhuset tages i brug

Dagbogen fortæller, at familien Schaarup skal bo hos mureren (Niels Jespersen), "hvorfra der kun er et lille Stykke hen til vor Skov, hvor vort Hus ligger i Udkanten lige ved Havet; det er et yndigt lille Hus, vi har 3 Værelser underneden og 3 oven paa; fra vor Stue gaar en Dør ligeud; der skal være Veranda; men den er endnu ikke i Stand". Det er tydeligt, at Olga ikke har set huset før. Der skal også være eget badehus; men det er ikke blevet sat op endnu. Olga syntes at huset var hyggeligt. Det blev senere kaldt "Granly". Der var hængekøje i skoven og glimrende udsigt fra alle husets vinduer bl. a. til en "dejlig Solnedgang".

Ferieaktiviteter i det daglige

Torsdag d. 16/7 blev badehuset sat op. Det blev sat op med "Stolper" på Stranden, der var god med lavt vand og sandbund. Olga var straks i vandet. Bagefter spillede hun, som hun skriver: "Croquet med Drengene" (formentlig Schaarups sønner). Kroketspillet var ligesom boccia et yndet tidsfordriv for familien Lendorf og deres venner. Det var iøvrigt Olgas første strandbad i Gilleleje. Det fremgår af dagbogsnotaterne, at Olga var en ivrig bader. Hele familien gik i vandet en gang imellem, når vejret var godt; men Olga badede næsten hver dag og næsten uanset vejret. Det ved vi, fordi hun nummererede sine strandbade i dagbogen, og nummeret på hendes sidste bad i en sæson afveg ikke meget fra det antal dage, opholdet i Gilleleje den sommer havde varet. Dengang lå man jo ikke på stranden og dasede eller tog solbad. Man dasede ofte efter badet, fuldt påklædt i en hængekøje eller på et tæppe i skovbunden og snakkede og strikkede, syede, læste, eller skrev breve. Man gik ture til Nakkehoved, til havnen, kroen med købmandsforretning, Gilbjerg, Nellerupgaard (for at købe mælk og smør), roede langs stranden og på kanalen, eller man tog på udflugter til Hornbæk, Hellebæk, Søborg, Esrum eller længere væk. Man aflagde

og modtog visitter og besøgte eller havde besøg af venner og bekendte til middag (midt på dagen), til aftensmad, til te eller toddy. Efter et par somre i Gilleleje anskaffede Lendorf i 1887 et "Lawn-tennis" spil, som navnlig de yngre i familien og blandt vennerne dyrkede. Olga fik i den anledning en syjomfru til at sy en "Lawn-tennis-dragt", udstyret måtte jo være i orden.

Aktiviteter udover de daglige

Familien Lendorf var flittige kirkegængere både i København og, når de var i Gilleleje. Præstefamilierne Garde og Andersen hørte til vennekredsen i Gilleleje. Det gjaldt især familien Andersen, medens kapellanen, pastor Lembcke var et mere formelt bekendtskab, der kom på visit i Granly enkelte gange i løbet af sommeren. Den senere pastor Krag, havde man ikke megen forbindelse med udover, at man hørte ham prædike om søndagen. Af og til tog man som nævnt også på større ag længere udflugter eller deltog i bazarer og mere omfattende festligheder af familiemæssig art eller med velgørende og forskellige lokale formål.

Under familiens andet sommerophold i Gilleleje i 1886 tog Olga den 2. juli med sin far på en længere udflugt. De startede kl. 14 med dagvogn fra Græsted og videre med jernbanen til Gribsø (kl. 16), kl. 16,30 gik de gennem Gribskov til Nødebo hvorfra de ca. kl. 17,30 sejlede til Fredensborg (ankomst kl. 18,00). Efter at have beset slottet (udefra), parken og byen spiste de middag og overnattede på Store Kro. Næste morgen kl. 9,30 gik de til Frederiksborg, beså parken, Badstuen, museet på slottet, aflagde visit hos en gammel bekendt, spiste bøf og jordbær på Hotel Leidersdorf, gik lidt rundt i Hillerød og købte kager til at tage med hjem. Tog eftermiddagstoget til Græsted og traf en del bekendte, der var på vej hjem fra København til Gilleleje.

Det følgende år (1887) var der missionsmøde i Skoven d. 5. juli, hvor pastorerne Garde og Andersen samt missionær "Blombærd" (Blomberg) talte. Alle familierne fra vejen var med.

Senere på måneden indledte man forberedelserne til Bakkefesten, som Thora Lytthans i sin artikel om "Det gamle Gilleleje" omtaler som sommerens største begivenhed. Olga L. skriver i sin dagbog herom: "Lørdag d. 30. Juli. Vi Damer til Møde oppe i Skoven med alle Kroens Damer, Graaes og flere, nogle og tyve; vi skal staa for Beværtningen til Festen næste Søndag. Viggo Helsted hernede, han skal lave Dekorationer, Far giver Tegning til Telte m. m."

Den følgende fredag/lørdag lægger man sidste hånd på det praktiske arrangement. Olga beskriver det således: "Fre. 5. A(ugust) ..... Der er rejst Æresporten, og indhegnet Festplads, lavet Teltorv. Efter The vare vi en Tur deroppe: saa Hel-

Standen mellem havnen og fyret, som den tog sig ud på Olga Lendorfs tid. Postkort.

Den første landliggerbolig var Carl Lendorfs "Granly" på den nuværende Carl Lendorf Vej nummer 5.
På billedet til venstre ses "Granly" nogle år efter opførelsen. Huset ses fra havsiden.
På billedet nedenunder ses "Granly" fra den modsatte side, som det ser ud i dag efter en større ombygning i første halvdel af 1980-erne.
Der kom hurtigt flere landliggere til, og snart var der bygget fire huse på Carl Lendorf Vej.
Øverst på næste side kan de fire huse anes som den første del af Gilleleje. Billedet er fra århundredets begyndelse, mens Granskoven stadig var en rigtig gransskov og ikke som i dag en bøgeskov.
Det forreste hus er "Kignæs", hvor enkefru Kvist boede. Huset er næsten bevaret i sin oprindelige skikkelse.

steds Malerier, som der skal dekoreres med. Talte med ham. Lørd. 6. Aug. Oppe og hjælpe med at binde Guirlander og dekorere til Festen i Morgen. Helsted her til The. Søn. 7. Aug. Kl. 2 Kapsejlads Kl. 5 begyndte Festen; jeg stod i Rødgrødstelt med Frk. Graae's, til Kl. 10, Kl. 6 var der Aftenunderholdning, vi skiftedes til at gaa derhen. Kl. 8 begyndte Dansen, var der et Par Gange, dansede med Helsted, nogle fremmede Herrer og en Fiskergut. Vi saa ogsaa Varietételtet. Kl. 12 saa vi Fyrværkeri og gik hjem".

Næste aften var alle - hele bestyrelsen og hvem, der ville - oppe i "Salonen", hvor der først var auktion over Helsteds malerier af "Kvaserne (11 hvoraf Thorolf Pedersen har malet 2)" (se side 46). Lendorf købte et af dem hver. Så dansede man, Olga L. førte op med Helsted, dansede også med "den unge Graae, Hr. Jensen, Friis, Murer Christiansen, Træskomanden og flere...". Der holdtes et par taler, og man gik hjem kl. 1. En anden af de store begivenheder i Gillelejes sommerliv var den store fællestur til Kullen, som bl. a. har været beskrevet af komponisten og musikkritikeren Charles Kjerulf i hans erindringsbog "Gift og Hjemfaren" . København 1917. Lendorfs var med på sådan en tur fredag d. 17/7 1891. Det var den sommer, at Olga L. blev forlovet med billedhugger Rasmus Bøgebjerg, der dog ikke var med på turen. Ellers var hele familien og mange af deres venner og bekendte med foruden en masse, som de ikke kendte, i alt 80 mennesker deltog. De blev "baadet" ud til damperen "Myren" i to hold. De sejlede først forbi Kullen, for at se den nordfra og derpå ind i Mölle kl. 10. Kullen blev grundigt beset og man roede mellem skærene på nordsiden. Frokosten spistes i Mölle og middagen på "Kullegården" og med afgang fra Mölle kl. 19 var man hjemme igen i Gilleleje kl. 22.

Til landliggerbryllup i Gilleleje kirke

Brylluppet er beskrevet i den 24-årige Olga Lendorfs dagbog for 1892. Hun er selv bruden og brudgommen den 33-årige billedhugger Rasmus Sørensen Bøgebjerg, som hun og hendes forældre havde mødt på en rejse til Rom i 1890, og som hun forlovede sig officielt med i Gilleleje sommeren 1841.

De bryllupsgæster, der ikke allerede opholdt sig i Gilleleje, ankom i løbet af onsdagen og torsdagen. De blev indkvarteret rundt omkring, damerne hos den gamle enkefru Lendorf (arkitektens stedmor) i huset oven for Skoven, hos de

nærmeste naboer Lytthans-Petersens og diakonisserne i ferie- og rekreationshjemmet "Elim". Brudgommen ankom til Gilleleje torsdag aften kl. 21 sammen med ungdomsvennerne, pastor Viggo Moltke, der skulle forrette vielsen, og assistent i Finansministeriet cand. jur. Johan Grove, der var forlover. De blev alle tre indkvarteret på Kroen. Bryllupsdagen oprandt i strålende sol, og da Olga stod op ved 8-tiden, var huset fuldt af blomster. Om havedøren var en guirlande, bundet af kusinen Betty (Alfred Lendorfs datter) og en yngre slægtning, Kai Hilmer. Ved havelågen var der to æresporte, den ene bundet og rejst af Margrethe Lytthans-Petersen, den anden af "Anders og Petræa", der boede i nærheden. Anders arbejdede lidt for Carl Lendorf og holdt opsyn med Skoven og formentlig også med hus og have uden for sæsonen. Der kom flere blomster op ad dagen fra omkringboende gillelejere: "Marie", kaldet "Faster", der havde ko på græs i Fyrbakkerne, "Rebslageren" og hans gamle mor, skolelærer Jensens og familien Cordua fra Nellerupgaard. Der var derefter frokost for alle damerne hos Lendorfs i Granly. Herrerne spiste på Kroen. Vielsen skulle være kl. 15. Fru Lendorfs yngste halvsøster, Deodata Anchersen, der var jævnaldrende med bruden, en kusine, Ellen Kønicke og veninden "Lisbeth" (Elisabeth Gradman) hjalp med at pynte bruden med krone, slør og myrter (en stump af sløret med myrterne og et silkebånd fra brudebuketten er bevaret). Kjolen var af hvid silke. Brudgommen havde sørget for en stor brudebuket; men det er ikke oplyst, hvilke blomster den bestod af.

Undervejs til kirken så Olga, at der var opstillet endnu en æresport på vejen, og at mange mennesker var samlet langs ruten og foran kirken, der også var helt fyldt op. Dette landliggerbryllup har uden tvivl været betraget som en begivenhed i byen. Pastor Moltkes tale gik ud fra teksten om "Brylluppet i Kana" og man sang de traditionelle bryllupssalmer. Familie og nærmeste venner sad i koret og brudeparret "knælede paa et Tæppe, Emmy (brudens søster, gift Glahn) har syet til os.... og stode paa et , Frøken Benzon (ven af familien) har syet til os. Et stort Tæppe, Fru Andersen (gift med sognepræsten i Søborg/Gilleleje) og Ellen-Charlotte (deres datter) har syet til os, laa inde foran Alteret".

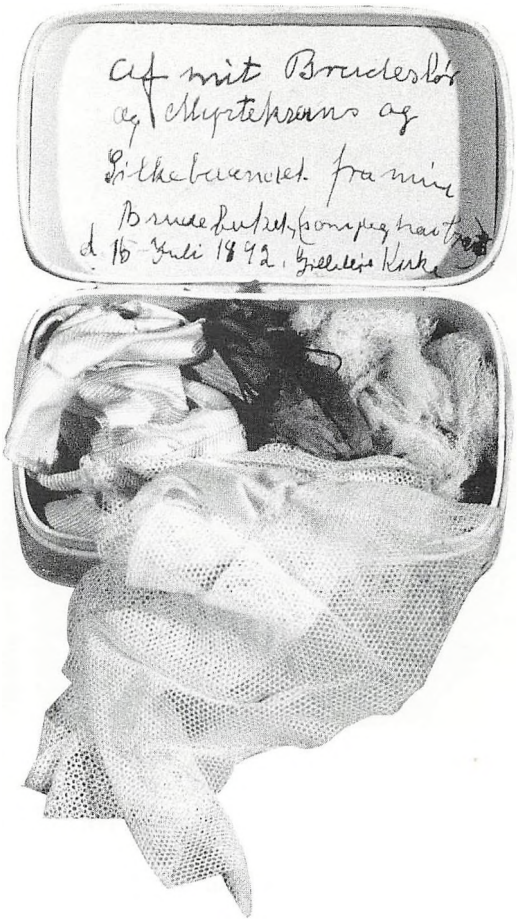

Bagefter var der middag for 20 på Kroen. Fru Hansen tog imod i Kroens gård og kromand Hansen selv indenfor. Man disponerede over begge havesalene, salonen og spisesalen. Menuen er ikke bevaret; men middagen forløb med taler og sange, hvoraf flere er bevaret. Kaffen blev serveret i "det lukkede Lysthus" i krohaven.

Ved 20-tiden tog de nygifte afsted med vogn til Gurre, hvor de tilbragte den første nat på Marianelund Kro. Næste dag påbegyndtes den korte bryllupsrejse, der gik til Båstad over Helsingør/Helsingborg og varede en uge. Lørdag d. 23. juli var de nygifte tilbage i København, hvor de lånte Lendorfs lejlighed i Sortedamdsgade 1, indtil deres egen lejlighed i samme ejendom blev færdig, og medens forældrene endnu var i Gilleleje.

Omgangskreds og forbindelser

Sommerlivet i Gilleleje for 100 år siden betød, som tidligere nævnt, for landliggere som fami-

lien Lendorf og deres nærmeste en aktiv tilværelse med mange gøremål og deltagelse i forskellige arrangementer af privat og offentlig karakter inden for lokalsamfundets rammer. Det betød samtidig kontakt med mange forskellige mennesker fra de nærmeststående slægtninge og venner til naboer og handlende og helt eller delvis ukendte, fastboende og landliggere, der deltog i de samme arrangementer og kom de samme steder. Olga Lendorfs dagbogsoptegnelser fra Hornbæk og Gilleleje, som er hovedkilden til denne artikels oplysninger, har en del herom, men naturligvis ikke alt - kun det, som Olga selv har haft direkte kendskab til. Det er derfor rimeligt at antage, at der vil forekomme ændringer i omgangskredsens sammensætning med forandringer i dagbogsforfatterens alder og civilstatus, ferieopholdets længde og årstid og de naturlige ændringer i omgangskredsens sammensætning, der følger af dødsfald, flytninger og andre forskydninger i såvel de fastboendes som landliggernes befolkningssammensætning.

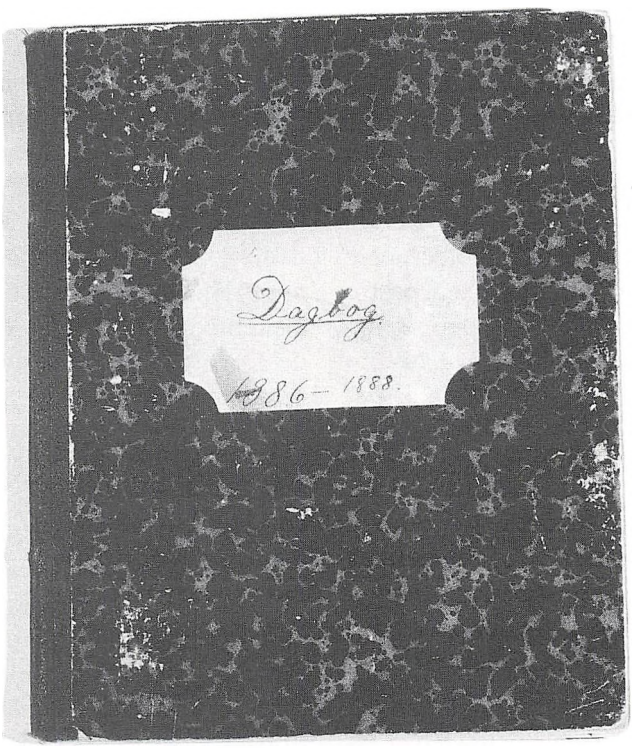

Efter de første landliggere fulgte hurtigt flere. Da familien Lendorf i 1885 flyttede ind i "Granly", var huset bygget af den københavnske murermester Emil Lytthans-Petersen (far til den tidligere citerede Thora Lytthans). Han byggede selv året efter et sommerhus på nabogrunden lige øst for Lendorfs, der hvor nu "Marthahjemmet" ligger (Lendorfsvej nr. 7-9). Samme år byggede de for Diakonissestiftelsen diakonissesøstrenes hvile og rekreationshjem "Elim" (Lendorfsvej nr. 11). Nogle år senere kom enkefru Kvists hus "Kignæs" til (Lendorfsvej nr. 13). Det er det sidste hus på vejen neden for Skoven lige ud til Fyrbakkerne. Dette hus er så vidt vides bevaret stort set, som det oprindeligt var opført. Der forlyder ikke noget om, at fru Kvist skulle være kommet til Gilleleje på grund af familierne Lendorf eller Lytthans-Petersen; men Thora Lytthans oplyser i sin artikel fra 1955, at fru Kvist var svigermoder "til Ingeniørkaptajn Reck (Opvarmningskompagniet); de boede dengang hos Tømrer Jacob Peter Christiansen oppe paa Bakken, men overtog senere Huset". Til gengæld fandt en af husets senere ejere, læge Einar Bøcher utvivisomt frem til det og til Gilleleje på grund af sit bekendtskab med Olgas ægtemand, billedhugger Bøgebjerg. Det siger sig selv, at sommerhusejere med god plads ofte havde (liggende) gæster, hvoraf nogle senere selv slog sig ned i Gilleleje for egen regning i kortere eller længere tid og for flere eller færre sæsoner i træk. På den måde trak de gamle landliggere familie og venner til stedet som nye landliggere. De første sommerbeboere kom ikke nødvendigvis fra de samme kredse i København eller andre hjembyer, derfor dannede der sig i årenes løb flere landliggercirkler, som kun havde periferisk eller indirekte berøring med hinanden i det daglige; men som ikke desto mindre kunne have delvis overlappende medlemsskab. Et eksempel er måske kredsen omkring komponisten Charles Kjerulf, der ikke havde ret meget forbindelse med kredsen om familien Lendorf i "Granly"; men enkelte venner eller slægtninge af den ene eller den anden kreds kom dog begge steder.

Det har naturligvis interesse at vide, om landliggerne havde andre relationer til lokalbefolkningen end de rent praktiske i forbindelse med indkøb af dagligvarer, krobesøg, håndværkerassistance, hyrevognskørsel o. lign.. Var der nogen, de kom formelt selskabeligt sammen med, aflagde gensidige høflighedsvisitter hos eller omgikkes uformelt og venskabeligt uden, at der behøvede at være nogen særlig anledning? Her er der helt afgjort forskel på, om der er tale om fastboende tilflyttere til Gilleleje og nærmeste omegn eller de egentlige gillelejere, der var født og opvokset i eller omkring lejet. Tilflytterne tilhørte som regel ligesom landliggerne det mere velhavende og/eller højtuddannede borgerskab eller det større landbrug. Det kunne være embedsfolk som kirkens præster, fyrinspektøren (fyrmesteren) og skolelæreren, kunstnere og intellektuelle, rentierer og pensionister eller proprietærer fra andre dele af landet, som overtog nogle af de store gårde i og omkring Gilleleje og Søborg. Landliggerfamilien Lendorf omgikkes relativt formelt ejerne af Nellerupgaard, Graaes og Corduas, både under opholdene i Gilleleje om sommeren og lejlighedsvis i København om vinteren, men de lærte hinanden at kende i Gilleleje. Det samme gjaldt kirkens præster og deres familier; men her blev venskabsforholdet mere uformelt, langvarigt og hjerteligt med pastor Andersen og hans familie end med de øvrige præster og deres familier. Fyrinspektrør Rydahls traf familien Carl Lendorf første gang, da de på udflugt fra Hornbæk allerede i 1883 var på Nakkehoved sammen med Carl Lendorfs bror Alfred. De oplevede ved den lejlighed et dramatisk overfald på fyrinspektøren og hans ældste søn, da faderen og den yngste søn løb op for at hjælpe den ældste, der i fyrassistentens fravær var gået op for at tænde det fjerneste af de to fyr, medens resten af selskabet sad og drak toddyer i "Pavillonen" ved det andet fyr. Overfaldsmanden var en forpagter Jensen, der boede i nærheden af fyret, og som netop samme dag var blevet idømt en bøde for tidligere at have forulempet Rydahl. Nu ville han formentlig hævne sig. Brødrene Lendorf løb Rydahls til hjælp. Overfaldsmanden, der havde bidt den unge Rydahl i en finger (helt ind til benet) og slået fyrinspektøren slemt i hovedet, blev lagt ned på græsset og fastholdt af Rydahls to sønner, medens man ventede på, at herredsfogeden, som man havde sendt bud efter, skulle komme fra Helsinge. Det var imidlertid herredsfogedens søn, som selv boede i Søborg, der kom til vogns med en karl til hjælp for at hente synderen. For en sikkerheds skyld tog den yngste Rydahl, der ikke var blevet bidt, med vognen mod Helsinge. Man fik at vide, at sognefogeden ville køre dem i møde, og så skulle fangen overgives i hans hænder til videre foranstaltning. Lendorfs tog derefter afsked med onkel Alfred og Rydahl, hvis ældste søn havde det temmelig dårligt efter det kraftige bid i fingeren. Noget rystede drog familien Lendorf tilbage til Hornbæk. Den kun 15-årige Olga med "saadan en Hjertebanken", og hun tilføjer: "vi bleve alle saa uhyggelige tilmode". Således grundlagdes med virkning for fremtiden i Gilleleje et venskabeligt forhold til fyrinspektøren på Nakkehoved og senere også til hans daværende assistent, Wieland. Samtidig giver historien et vist indtryk af den tids retsforhold i landdistrikterne. Familierne på Nellerupgaard lærte navnlig Lendorfs kvindelige familiemedlemmer at kende gennem deres små ture op til gården for at købe mælk og smør, og hvor Olga gerne faldt i snak med den ene af Graaes døtre; den nogenlunde jævnaldrende Frederikke. Senere fik Olga jævnligt blomster af "den unge Hr. Graae", når hun hentede mælk på Nellerupgaard. Det blev dog aldrig til mere end det, og i 1889 overdrog enkefru Graae gården til proprietær Cordua.

Kontakten med gillelejerne

Den egentlige lokale befolkning med rod i Gilleleje og omegn, fiskerne, de mindre landbrugere, håndværkere og forretningsdrivende i byen og deres familier havde landliggerne i det daglige fortrinsvis praktiske og/eller forretningsmæssige relationer til. Selskabeligt mødtes de normalt kun til bakkefester, missionsmøder o. lign. med kaffebord og andre offentlige arrangementer af interesse for såvel landliggere som fastboende. Enkelte personer og familier som f.eks naboer eller bygningshåndværkere som samarbejdede med eller blot havde professionelle fælles interesser med arkitekten er de gillelejere, der i Olga Lendorfs dagbog omtales som nogle af dem, man

af og til aflagde visit hos eller iøvrigt besøgte, og som man selv lejlighedsvis modtog besøg af, traf ved større arrangementer i byen og eventuelt dansede med ved bakkefesterne og de få store fælles udflugter o.lign.

Man kan dog ikke sige, at de hørte til den egentlige omgangskreds i sommerlandet. Sommetider gik navnlig de landliggende damer på visit hos mennesker, ofte ældre, der i byen var kendte som særlig interessante eller vidende, som kunne fortælle om "gamle dage", og som var værd at lytte til. Olga skriver f.eks. i dagbogen for onsdag d. 30. juni 1887, at hun sammen med sin mor og en moster besøgte først "Madam Bjørnsen" og derefter "gamle Faster"., byens "ældste Kone, hvor vi sad og passiarede noget". Hvis den dame, der her kaldes "Faster" er identisk med den "Faster Marie", der har ko på græs i Fyrbakkerne, så er det ikke den eneste gang familien Lendorf besøger hende i de år, de lå på landet i Gilleleje. De taler også engang imellem med skipper Bjørnsen, når de går tur på havnen. Senere får familien Lendorf og navnlig Olga mere kontakt med de fastboende i byen udover embedsmændene og proprietærerne. Købmand Hansen, kroejeren og hans forlovede frk. Sødring kom efterhånden hyppigere på besøg i Granly og i 1891 begyndte frk. Sødring og Olga at spille tennis sammen regelmæssigt. Efter Olgas forlovelse med Bøgebjerg blev også han inddraget og de to unge familier så en del til hinanden om sommeren også i årene efter, at begge par var blevet gift i henholdsvis 1891 og 92, og de to unge damer fortsatte med at spille tennis, når der var lejlighed til det. Også andre af de omboende, fastboende og landliggere ser de unge Bøgebjergs og navnlig Olga mere til, som tiden går. Allerede i september/oktober 1892 , altså uden for sæsonen, tager de nygifte efter afsluttet bryllupsrejse og et kortere besøg hos de ældre Lendorfs i København ophold i Granly, medens de venter på, at deres lejlighed i København skal blive færdig til indflytning. Det er på den tid Lendorf-familien og de øvrige landliggere var begyndt at rejse hjem. Snart forsvandt de sidste og de unge fik mere tid til at dyrke de omboende. De aflagde visitter i Søborg præstegård hos pastor Andersens, hos fru Kvist (en af de få sommerbeboere, der endnu var tilbage) i det yderste østlige hus neden for Skoven. De besøgte også en ung fiskerfamilie, der boede i nærheden, og hvor konen, Frederikke havde sendt blomster til brylluppet i juli. Olga inviterede hende og den tidligere omtalte "Faster Marie" samt en anden fastboende ved navn Caroline til kaffe søndag d. 25. september. Den ligeledes tidligere omtalte Petræa (gift med Anders) havde fået en søn. Olga lavede havresuppe til Petræa og "var ovre at se til hende og Drengen". Præstefruen (fru Andersen), krofamilien Hansen, flere af de nærmest omboende og de nygifte Bøgebjergs kom jævnligt sammen hos hinanden. De badede så sent som d. 5.oktober og spillede tennis helt til d. 16. Derefter gjorde

Silhuetklip fra Tivoli 1888

de klar til hjemrejse og aflagde afskedsvisit hos Hansens i Kroen, hos „Faster Maries" og Frederikkes, fru Kvist, skolelærer Jensens og "Rebslagerens gamle Mor". Onsdag d. 20. oktober gik turen tilbage til København og den nyindrettede lejlighed i Sortedamsgade. De kom først til Gilleleje igen i juni 1893.

Andre kontakter: Gillelejemalerne

En betydningsfuld befolkningskategori i Gilleleje, som ikke nødvendigvis er hverken landliggere eller fastboende; men som kan være en af delene eller ikke rigtigt nogen af delene, er billedkunstnerne, malerne. De var på den tid, vi taler om her, sjældent fastboende i Gilleleje, og de adskilte sig fra landliggerne og de andre sommergæster ved, at de arbejdede under opholdet. De var der ikke for at holde ferie. Som arkitekt havde Lendorf både fra akademitiden og fra sin virksomhed med nybyggeri og med restaurering af kirker og andre ældre bygningsværker god kontakt med danske kunstnere i København og andre steder; men Gillelejemalerne kendte han ikke personligt i forvejen. Dem lærte familien først at kende under sommeropholdene i Gilleleje fra 1885 og fremefter. Det drejede sig først og fremmest om malerne Thorolf Pedersen, Viggo Helsted og Elias Petersen. Navnlig Thorolf Pedersen og hans første hustru Karen Margrethe f. Janssen blev meget gode og varige venner af familien Lendorf. De lærte hinanden at kende ved en episode, som Olga beskriver i sin dagbog. Det var den 25. juli 1885 kl. 11 om formiddagen. Det stormede; men Olga og hendes storesøster Emmy var alligevel gået ud at bade, da de så nogle herrer og damer stå inde på stranden og betragte dem. De så også, at deres far kom ned på stranden og talte med de fremmede. Da de to unge piger igen kom fuldt påklædte ind fra badehuset, fandt de

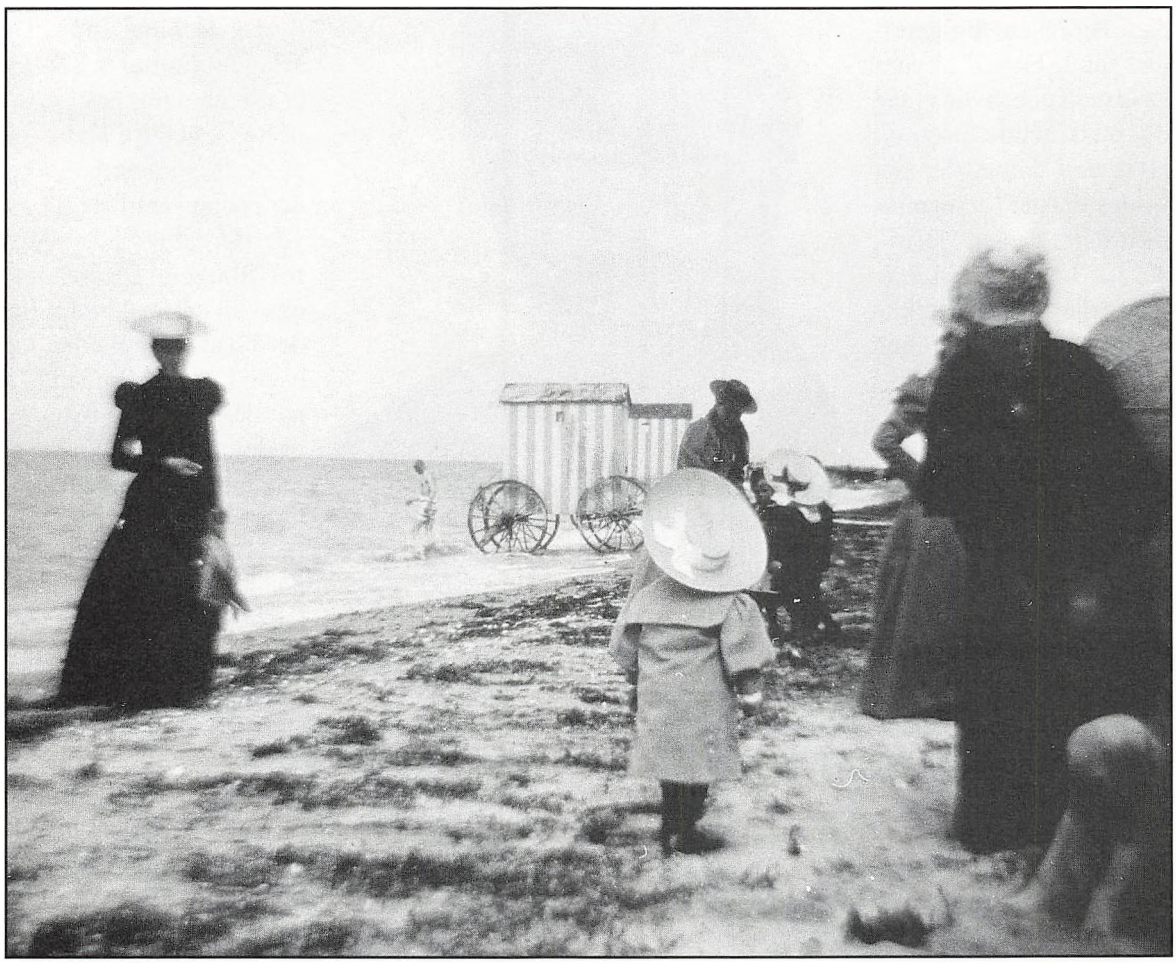

de fremmede i stuen sammen med forældrene. Det viste sig at være apoteker Glahn fra Sorø med kone og to døtre og maleren Thorolf Pedersen med sin mor og sin kæreste, Karen Margrethe Janssen. Maleren og hans to damer gik lidt efter videre på deres tur; men apotekerens blev hos Lendorfs til middag. Apoteker Glahn var farbror til Emmy Lendorfs forlovede og senere ægtemand, Johan Glahn (gift på Frederiksberg i oktober 1885) og til dennes ældre søster Margrethe Lytthans-Petersen gift med murermester Emil L-P. Lendorf-familiens gode venner og senere naboer i Gilleleje. Viggo Helsted havde Lendorfs hilst på og talt lidt med, når de på deres spadsereture på havnen eller ved stranden traf ham ved staffeliet i gang med at male. Senere uddybedes bekendtskabet efter det tidligere beskrevne samarbejde ved Bakkefesten i 1887 og den efterfølgende auktion over Helsteds og Thorolf Pedersens billeder, og de kom da også senere selskabeligt sammen i København om vinteren. Med Elias Petersen blev forbindelsen etableret og opretholdt fortrinsvis gennem de to andre malere, og den blev da heller aldrig så tæt og så varig, som den var med de to andre; men Elias Petersen udførte dog en tegning af de tre huse, som Carl Lendorf og Emil Lytthans-Petersen havde bygget til sig selv og hinanden samt til diakonisserne i 1885/86. Om tegningen stadig findes, vides ikke. Olga havde besøg af sin veninde Ingeborg Martens (sen. gift Hildebrandt) i sommeren 1887. Da Ingeborg sidst i august måned samme år rejste hjem gav Olga hende Elias Petersens tegning af de tre huse som afskedsgave og til varigt minde om opholdet i Granly i 1887.

Nogenlunde samtidig med, at familien Lendorf købte jord og byggede hus lige øst for det gamle Gilleleje (det blev i daglig tale kaldt Grønland), kom der også badegæster til den vestlige del af byen. De to billeder på disse sider viser badeliv på Veststranden lige vest for havnen. Badehusene på det lille billede er konstrueret med store hjul, så de kan flyttes.

Navneliste

A

Anchersen, Deodata, (fru Sophie Lendorfs yngste halvsøster)
– Emilie f. Hansen (Sophie L.'s stedmor)
– Emmi (Sophie L.'s ældre helsøster)
– Martin (prokurator i Vejle, justitsråd, far til Sophie L. og søstrene)
– Sophie g. Lendorf (gift. arkitekt Carl L., mor til Emmy og Olga L.)
– Thora (Sophie L.'s halvsøster)
Andersen, (sognepræst i Søborg/Gilleleje) (gift m. sognepræsten, mor til Ellen-Charlotte)
– Ellen-Charlotte

B

Behrens, Astrid f. Poulsen (datter af Emil og Anna P., g. m. red. Carl B., mor til Clara og Johan B.)
– Clara
– Johan
Benzon, Caroline von (frøken, ven af fam. Lendorf/ Bøgebjerg)
Bj ørnsen, („Madam")
– (skipper)
Blomberg, (indremissionær)
Blombærd, se Blomberg
Bøcher, Einar (læge, bekendt af Bøgebjerg)
Bøgebjerg, Else (Olgas ældste barn f. 1893, senere gift Wolf og mor til foranstående artikels forfatter)
– Erik (Olgas yngste f. 1903)
– Ernst (Olgas mellemste f. 1898)
– Olga f. Lendorf (gift m. Rasmus B.)
Rasmus Sørensen (billedhugger, gift. m. Olga L.)

C

Christensen, A. (skomager, repræsentant for „Fabers Minde")
Christiansen, Jacob Peter (tømrer sommervært for fam. Reck)
Christiansen, N. (murer, repræsentant for „Fabets Minde")
Cordua, familien som sådan (familien på Nellerupgaard efter Graaes)

F

Faber, Chr. (fyrinsp. „Fabers Minde")
Friis, (nævnes kun i forbindelse m. dansen v. Bakkefesten i 1887)

G

Garde, Peter Chr. (sognepræst i Søborg/Gilleleje)
Glahn, Emmy f. Lendorf (dt. af Carl og Sophie L. gift m. Johan G.)
– Harriet (Emmys og Johans mellemste, f 1890, sen. gift og skilt Guldager, ingen børn)
– Henrik (apoteker i Sorø, farbror til Johan G. og Margrethe L-P.)
– Johan (løjtnant, senere landinspektør, gift m. Emmy L. i 1885)
–Kate (Emmy og Johan G.'s yngste f. 1900 sen. gift og skilt Arendrup)
–Margrethe gift Lytthans-Petersen (ældre søster til Johan Glahn)
–Otto (Emmy og Johan G.'s ældste f. 1886.)
Gradman, Elisabeth (Lisbeth) sen. gift Tvede (ungd.veninde af Olga L.)
Grove, Johan (cand. jur. ass. i finansministeriet, ungdomsven af R. Bøgebjerg, forlover i 1892)
Graae, familien som sådan, (proprietærfamilien på Nellerupgaard)
Frederikke, (proprietærdt, fra Nellerupgaard, jævnaldrene m. Olga L.)

H

Hansen, (købmand og kromand i Gilleleje)
– f. Sødring (gift m. kromanden)
Helsted, Viggo (kunstmaler i Gilleleje)
Hildebrandt. Ingeborg f. Martens (ungdomsveninde af Olga L.)
Hilmer, Kai (fæt. til Olga L.)

J

Janssen, Karen Margrethe gift Thorolf Pedersen
Jensen, (forpagter, overfaldt Rydahls i 1883 ved Nakkehoved fyr)
Jensen. (skolelærer i Gilleleje)
Jensen, (skolelærerens kone)
Jespersen, Niels (murer i Gilleleje. ferievært for fam. Schaarup i 1885 og muligvis senere)

K

Kjerulf, Charles (komponist, musikkritiker)
Krag. Peter (sognepræst i Gilleleje)
Kvist, (enkefrue, ejer af Kignæs, stedmoder til fru kaptajn Reck)
Kønicke, Ellen, sen. gift Ehlern (kusine til Olga L.)

L

Lembcke, (2. præst, kapellan i Gilleleje)
Lendorf, Alfred (bror til Carl og Valdemar)
– Betty sen. gift Carstensen

(Alfreds datter)
– Carl (bror til Alfred og Valdemar)
– Christian Gottfried (far til Alfred, Carl og Valdemar)
– Emmy gift Glahn (Carls ældste datter)
– ? bedstemor L. (stedmor til Alfred og Carl og evt. mor til Valdemar)
– Olga gift Bøgebjerg (Carls yngste datter)
– Sophie f. Anchersen (gift m. Carl L.)
– Valdemar (bror evt. halvbror til Carl og Alfred)
Lytthans-Petersen, Emil
– Margrethe f. Glahn (gift m. Emil)
– Thora (deres datter)

M

Martens, Ingeborg. senere gift Hildebrandt (ungdomsveninde af Olga L.)
Meldahl, Ferdinand (arkitekt)
Moltke, Viggo (præst)

P

Pedersen,Thorolf (kunstmaler i Gilleleje)
– Karen Margrethe f. Janssen (gift m. T'horolf P.)
Petersen, Elias (kunsmaler i Gilleleje)
– Petræa gift m. Anders. Se listen uden efternavne.
Poulsen, Anna f. Næser (gift m. Emil P.)
– Astrid gift Behrens (datter af Anna og Emil P.)
– Emil (skuespiller, instruktør, gift m. Anna)
– Olaf (bror til Emil P., skuespiller)

Q

Quist (Kvist) (enke efter proprietær Peter Martin Quist, fmtl. hans anden kone og mor til fru Reck.

R

Reck, (ingeniørkaptajn, opvarmningsingenieør, svigersøn til fru Kvist (Quist))

S

Schaarup eller Skaarup, (Grosserer, venner af Lendorfs)
Sødring, gift Hansen (kromanden)
Saabye, August (professor på Akademiet, billedhugger)

W

Wieland, (fyrassistent evt. senere fyrmester)
Wolf, se u. Bøgebjerg, Else.

Øvrige personer

Anders gift med Petræa nævnes i 1892, som hjælper for Lendorf i skoven og evt. m. opsyn (Anders).
Anders og Petræa nævnes i forbindelse med rejsning af æresport i anl. af bryiluppet d. 15/7 1892.
De menes at bo i nærheden af Lendorfs i Gilleleje. Petræa har fået en søn efter juli, men formentlig før september/oktober 1892. Den nygifte Olga hjælper i den anledning Petræa med barnet og med madlavning.

Caroline en fastboende, der søndag d. 25. september 1892 inviteres til kaffe i Granly af Olga. Hun inviteres sammen med den oftere omtalte "FasterMarie", der har sin ko på græs i Fyrbakkerne, begge bor de fmtl. i nærheden af Lendorfs.
Faster Marie besøges fmtl. allerede i 1887, medmindre der er en anden „Faster" end Marie. Hun betegnes her som byens ældste kone. Ved samme lejlighed besøges „Madam Bjørnsen"

Frederikke (ikke Frederikke Graae) er gift med en ung fisker, synes at være nærtboende. Hun sendte blomster til Olgas bryllup 15/7 1892. I september/oktober samme år besøger Olga og Rasmus B.
Frederikke og tager også afsked med dem før, de unge Bøgebjergs vender tilbage til København sidst i oktober 1892. Det er ikke medtaget i artiklen, men det kan måske lette identifikationen at Frederikke i juni/juli 1893 fødte en søn, der døde før 31/7 kun 4 uger gammel.

Kirstine er Lendorfs unge pige, som kommer med til Gilleleje i 1885.

Petræa, se under Anders ovenfor.

Rebslageren eller måske snarere "Rebslagerens gamle Mor" forekommer også som nærboende, som familien hilser på og siger farvel til, når de rejser. Det gør i hvert fald Olga og hendes mand i efteråret 1892.

Træskomanden danser Olga med ved Bakkefesten i 1887, og han synes at have et hus oven for "Skoven", som han lejer ud.

RUNEINDSKRIFTER FRA SØBORG

Det nyfundne benstykke fra Søborg med indskriften, som sandsynligvis er brændt ind i knoglen med et stykke glødende metal.

Af Jens-Aage Pedersen.

Hvad ordet rune egentlig betyder, er der delte meninger om. Flertallet af de forskere, der har beskæftiget sig med emnet, mener dog, at ordet slet og ret betyder hemmelighed.

Nogen hemmelighed er det just ikke, at der kendes flere runeindskrifter fra Søborg, som i middelalderen var en købstad med tilknyttet borganlæg. Ikke færre end 4 runeindskrifter fra Søborg er publiceret til dato; men der er mindst én mere, som det vil fremgå af de følgende sider[1].

De fleste forbinder vel umiddelbart ordet runeindskrifter med de monumentale runesten fra vikingetiden med den store sten fra Jelling, Danmarks Dåbsattest, som den træffende er blevet kaldt, i spidsen. Men faktisk er flertallet af de danske runeindskrifter af nyere dato, nemlig fra middelalderen, og kun lejlighedsvist optræder de på rejste sten som i vikingetiden. Mange af dem pryder stenarbejder, som hører kirkerne til, såsom døbefonte, vinduesoverliggere og en enkelt portal. En del optræder på det kirkelige udstyr som røgelseskar, relikvieæsker og klokker. Enkelte kendes fra en bemalet glasrude og et par kalkmalerier, andre er indridset i kirkernes våde puds, og atter andre ses uden for kirkerne på gravsten. Hovedparten af indskrifterne møder vi imidlertid på prunkløse, mindre genstande som blyplader, teglsten og tilfældige knoglestumper, på kamme, kamfoderaler og spadserestokke o.s.v. At der i middelalderen har været ristet runer på langt flere genstande end de ret få, vi kender i dag, er der dog ingen grund til at tvivle på. Det skyldes således udelukkende tidens tand, at vi kun har bevaret enkelte runebeskrevne trægenstande, for det må reverender talt have myldret med indskrifter på træ. Man behøver blot at tænke på de mange runebreve på birkebark, der blev fundet i de dybtliggende, senvikingetidige bebyggelseslag i Novgorod i Rusland, eller på de godt 500 middelalderlige indskrifter på træ, der dukkede op ved de omfattende udgravninger, der fandt sted efter den altødelæggende brand på Bryggen i Bergen i 1955. Det er lidt paradoksalt, at mens vi kun sjældent har uoverstigelige, forståelsesmæssige problemer over for indskrifter fra vikingetiden, er situationen en helt anden for de middelalderlige indskrifters vedkommende på trods af, at denne periodes sprog ligger nærmere vort eget i tid, og at vi har et langt dybere kendskab til middelalderens end til vikingetidens sprog som følge af, at også andre sproglige kilder træder til i form af håndskrifter. Dette gælder også for Søborgs 5-6 runeindskrifter. 2 af dem giver mening, 3 er volapyk og det samme gælder den 6.

indskrift, der måske i virkeligheden slet ikke er med runer, men blot runelignende tegn.

Gravstenen fra Søborg

I Søborg kirkes tilmurede norddør er indmuret en 1 m høj og 3/4 m bred granitplade, som første gang omtales i 1838. Kort forinden var pladen udtaget af kirkegårdsdiget, hvor den dog ikke hørte hjemme, for stenen er en gravsten eller en del af en sådan. Stenens form kunne tyde på, at den har stået lodret som én af de to gavlsten ved en over jorden markeret grav, så runeindskriften var fuldt læselig. Men rester af 4 jernnagler i hjørnerne kunne i stedet pege i retning af, at stenen har været låg over en kiste med indkriftssiden vendende ned mod den gravlagte. Indskriften er

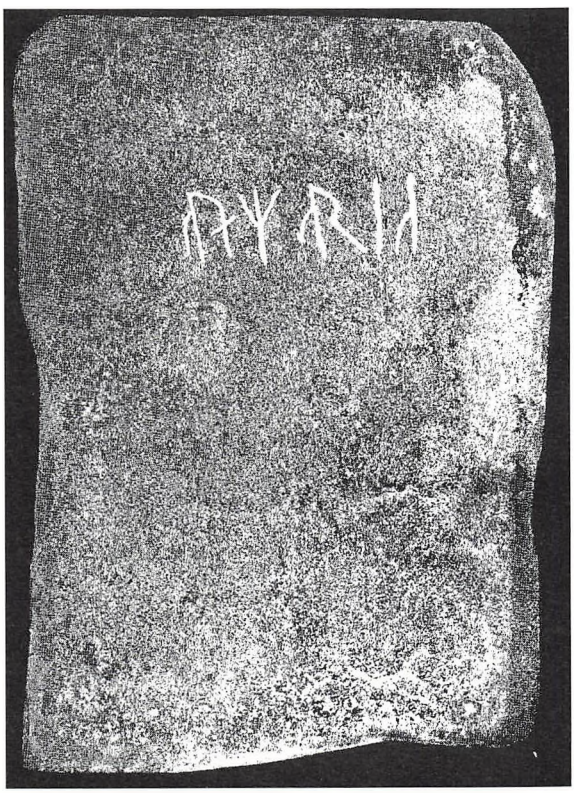

Gravstenen fra Søborg - her gengivet i negativ, så indskriften **auæ maria**, der var opmalet træder tydeligt frem.

til gengæld kort og umiddelbart forståelig: **auæ maria** står der. Det er indledningen til den i katolsk tid vel nok hyppigst fremsagte bøn, og meget velvalgt til en gravsten.

Indskriftens bagmand, hvadenten dette så er runeristeren selv eller en anden, der har forsynet ham med et forlæg på et andet materiale, må have haft stor fortrolighed med runeskrift, for der er i så høj grad som muligt anvendt de plads- og arbejdsbesparende binderuner, hvilket vil sige, at to eller flere runer deles om én og samme hovedstav fremfor at have hver sin.

Ordet **auæ** er således gengivet med ét eneste tegn. **v** gengives som altid med en **u**-rune, hvis lodrette venstre hovedstav tillige fungerer som hovedstav for den foregående **a**-rune, mens **u**-runens øverst krumme, nederst lodrette højre stav i tilgift gør tjeneste som hovedstav for **æ**-runen.

Den indledende **m**-rune i ordet **maria** lader sig ikke sammenbinde med naborunen - **a** og **r** derimod deles om den lodrette hovedstav, mens **i** og **a** heller ikke lader sig sammenbinde.

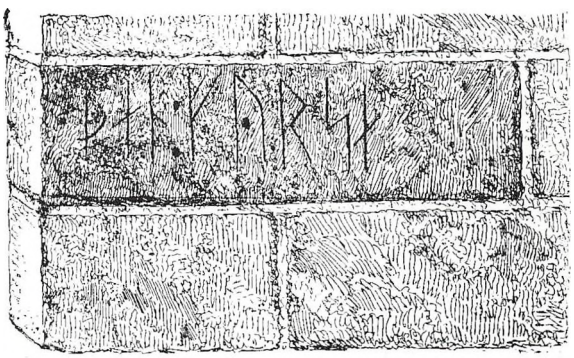

Udsnit af murværket i Søborg Kirkes sødøstlige hjørne. Indskriften lyder: **þæn f yrstæ**.

Fra "Fagre Yrsa" til "Første sten"

Ser man godt efter i murværket i 17. murstensskifte fra neden i lisenen, der udvendigt pryder det sydøstlige hjørne i Søborg kirkes kor, vil man bemærke en teglsten med runeindskrift.

Stenen er første gang noteret i 1894. I Ludvig F. A. Wimmers monumentale runeværk, der udkom i årene 1893-1908, læste han indskriften **þæn f yrsæ**, umiddelbart forståeligt som *Den F. Yrsa*, hvor han så valgte at opfatte **f**-runen som en forkortelse for adjektivet Fagre, omend andre adjektiver, dog mindre poetiske, vel også kunne komme på tale, hvis man – og runeristeren – var i det humør.

Wimmers *Fagre Yrsa* fik dog en forholdsvist kort karriere i danmarkshistorien, idet hun effektivt aflivedes i 1931, da stenen blev studeret af den unge Erik Moltke, der senere skulle komme til at sætte sit afgørende præg på dansk runeforskning gennem mere end et halvt århundrede. Moltke kunne eftervise[2], at en fordybning i stenen umiddelbart efter **f**-runen ikke var et ordskilletegn, som formodet af Wimmer, men en tilfældighed. Men mere afgørende var det, at indskriftens sidste tegn, **æ**-runen, i virkeligheden var en binderune for **t** og **æ**, idet der øverst på **æ**-runens hovedstav er hæftet en skråt nedad til venstre gående fure, en bistav til en **t**-rune, som man faktisk godt kan se på Magnus Petersens tegning i Wimmers runeværk, når man ved, at den er der. Ergo: Exit Wimmers Fagre Yrsa til fordel for en mere prosaisk læsning **þæn fyrstæ** eller på nudansk *Den Første*.

Om dette så skal forstås som den første sten i den pågældende brænding i teglovnen eller den første sten, den pågældende teglbrænder har produceret efter endt oplæring i faget, eller noget helt tredje, kan vi ikke vide i dag.

Runer på tegl

Det er ikke noget særsyn med runeindskrifter på tegl. De må sammenlignes med de indridsninger af anden art, som ofte optræder på teglsten: En dæksten fra en muret grav i Søborg kirke viser tydeligt en armbrøst, og fra et brokkelag i Esrum Klosters kælder[3] har vi en knækket sten med et skakbrætlignende mønster. Der kan være tale om simple tegninger, indridset af teglværksarbejdere eller andre i det våde ler på de nystrøgne sten på læggepladsen.

Indskrifterne er som regel let forståelige, som f.ex. den blekingske Lösen-stens **ego sum lapis**, latin for *jeg er en sten* eller den sydjyske Nørre Løgum-stens lakoniske **tihlsten**, på nudansk *teglsten*, for ikke at tale om et par jyske sten med mandsnavnene hhv. **peter** og **ketil** (Keld).

Disse indskrifter virker nærmest som pralerier over for ikke-skriftkyndige. På samme måde som fremmelige småbørn i dag ofte dokumenterer deres beherskelse af skriftsproget over for analfabetiske venner og bekendte med en møjsommelig prentning af alfabetets første bogstaver, er der en del af teglstensindskrifterne, som gengiver runerækken **fuþork** - altså den første af de tre såkaldte ætter i runealfabetet, som ud fra runernes rækkefølge simpelthen hedder *futhark'en*, da **þ** omtrent svarer til den engelske th-lyd.

Teglstensindskrifterne er ret beset ganske spændende, idet de synes at dokumentere, at skriftfærdighed i middelalderens samfund ikke, som det vistnok generelt antages, var begrænset til kirkens og centraladministrationens folk, men at også en del af de mennesker, der måtte leve af håndens arbejde, kunne meddele sig skriftligt, endda på latin.

At det ikke blot var slaviske gengivelser af en én gang tilegnet runerække som futhark'en, fremgår bl.a. af netop Søborg-stenens brug af noget så avanceret som en binderune.

Den første knogle fra Søborg

Den tredje -og længste- runeindskrift fra Søborg

står på et knoglestykke, som i 1966 fandtes tæt sydøst for Søborg Slot, og som meget vel kan have skjult sig i fyldjord, udbragt fra ruinområdet i forbindelse med én af de mange udgravninger dér[4].

Indskriften giver ikke mening, og de enkelte tegn er ikke helt entydige. Den tidligere nævnte Erik Moltke læste de 19 tegn som 3 **i**-runer, 1 latinsk **D**, 2 **i**-runer, 1 **þ**-rune, 5 **i**-runer, 1 **þ**-rune, 2 **i**-runer, 1 latinsk **K** og endelig 3 **i**-runer.

i i i D i i þ i i i i i þ i i K i i i

Det 4. tegn er dog ikke noget entydigt **D**, da den krumme højrestav ikke udgår fra den lodrette venstrestavs endepunkter, men et stykke fra disse, så en læsning som endnu en **þ**-rune er derfor nok mere korrekt.

Indskriften er uforståelig. Vigtigt er det dog at bemærke den opdeling i grupper af **i**-runer, omrammet af **þ**-runer og et latinsk **K**, som indskriften viser. Den opdeling skal vi møde igen.

Blystrimlen

Den næste runeindskrift fra Søborg dukkede op i 1981 under Gilleleje Museums og Nationalmuseets udgravning af bebyggelseslag umiddelbart foran de volde, der afgrænser Mellemholmen fra den nuværende Søborg landsbys areal.

Det drejer sig om en rektangulær, 7 cm lang og 1 cm bred, ret tyk blystrimmel med ophængningshul nær den ene ende og med en blanding af runer og runelignende tegn på begge sideflader. Indskriften er behandlet af Marie Stoklund[5], der dog må strække våben og kun læser 9 af 13 tegn på A-siden, de 3 endda med reservation, og undlader at tage stilling til, om B-sidens indskrift er runer eller blot runelignende tegn. Yderligere ytrer hun tvivl, om de sidste 4 tegn på A-siden overhovedet er runer eller blot en gentagelse af de runelignende indramningsornamenter, der ses foran de delvist læselige tegn.

I Marie Stoklunds artikel gengives derfor læsningen

? ? þ þ i k r r r ? h h ? ?

Da de to indledende og fem afsluttende tegn, inklusive de 2 **h**-runer, utvivlsomt er yderlige dele af indramningsornamentikken, der består af mere eller mindre runelignende tegn, synes den egentlige indskrift at skulle læses:

þ þ i k r r r

hvor de indledende og afsluttende tegn måske er runer, men snarere yderligere en del af indramningsornamentikken, der består af forskellige runelignende tegn, nogenlunde symmetrisk ordnet omkring den egentlige indskrift.

Som det ses, er der visse lighedspunkter med det ovenfor omtalte benstykkes indskrift. På benstykket har vi den ensformige gentagelse af **i**-runen, og på blystrimlen er det **þ**- og **r**-runerne, der går igen, og det er værd at bemærke, at benstykkets tre lyde, **þ**, **i** og **k**, de to første med runer, den sidste med latinsk bogstav, genfindes i nøjagtig samme rækkefølge på blyamuletten, her dog suppleret med **r**.

For fuldstændighedens skyld skal nævnes, at

heller ikke nærværende artikels forfatter formår at stille noget op med tegnene på B-siden.

Endnu et benstykke

En hidtil upubliceret indskrift er dukket op så sent som i januar 1997 under arbejdet med at magasinere det store fundstof fra de omtalte mangeårige udgravninger efter Gilleleje Museums flytning til nye lokaler. Det drejer sig igen om et ikke yderligere tildannet benstykke, en 6 cm lang stump af et ribben af et ikke nærmere artsbestemt mindre dyr, formentlig et svin, fundet i 1987 under udgravning af bebyggelseslag i præstegårdens have.

Runerne afviger fra det normale for indskrifter på knogle ved *ikke* at være ridset med spidsen af en kniv eller et andet skarpt instrument, så de står

skarpt mod knoglens overflade. I dette tilfælde er tegnene ret brede, omkring 1 mm, en enkelt endda stedvist 2 mm bred, og de er kun svagt fordybet under knoglens naturlige overflade og mørkere end resten af knoglen. Formentlig er de indbrændt i knoglestykket ved hjælp af et stykke ophedet metal, måske ryggen af en kniv. En lignende fremgangsmåde er ikke forfatteren af disse linjer bekendt fra andre runebeskrevne knogler;

men teknikken er almindelig den dag i dag, når tegn skal prentes på træ.

Der er et par enkelte svage furer på knoglestykket, som kan forvirre læsningen, og tillige er indskriften ikke komplet, da knoglen er overbrudt i begge ender. De to yderste runer i hver ende af knoglestykket er derfor kun delvist til stede og lader sig ikke læse med sikkerhed. Indskriften lyder:

- ? ? k u i i k u i i i K ? ? -

og er som blystrimlens og det andet benstykkes indskrifter uden sproglig mening.

De 3 **k**-er er uens udformet. De to første består hver af en lodret hovedstav og en opad-udadgående bistav til højre. Men hvor en normal **k**-rune har bistaven udgående retlinjet fra midten af hovedstaven, er bistavene i dette tilfælde krumme og udgår fra hovedstavenes bund, for den fuldt bevarede **k**-runes vedkommende endda adskilt fra hovedstaven af et 0,1 mm bredt parti af knoglens oprindelige overflade.

Det sidste **k** har derimod bistaven udgående fra hovedstavens midte: men en noget svagere nedadgående bistav dokumenterer, at **k**-et i dette tilfælde ikke er en rune, men et latinsk bogstav.

Indskriftens 8. tegn er ovenfor gengivet som en **u**-rune. Normalt er en **u**-runes højre stav på det nederste stykke retlinjet og parallel med den lodrette venstrestav eller endda lidt udadskrånende i forhold til denne. I dette tilfælde er højrestaven også krummet nedadtil og bøjer ind i retning af hovedstaven uden dog at nå denne, muligvis fordi runen nedadtil afsluttes af en skarp ryg på ribbenet. Tegnet kan derfor med lige så stor ret mistænkes for at være et latinsk **D**. Når en læsning som en **u**-rune er valgt her, skyldes det ligheden mellem den tegngruppe, som tegnet indleder, **uiiiK** og indskriftens første hele gruppe **uiik**, idet der i denne gruppe næppe kan være tvivl om tegnets identifikation.

Ud fra denne gentagelse af et antal **i**-runer, omrammet af et **u** og et **k** kan man vist roligt gå ud fra, at de to første tegn, der i begge tilfælde er øverste del af lodrette hovedstave, også har været to **i**-runer, og meget vel kan de to tegnrester, der afslutter indskriften, være den nedre del af hhv. hovedstaven og bistaven på en **u**-rune eller hovedstaven og den nedre bistav på en **r**-rune, og den bevarede del af indskriften kan derfor med rimelig sikkerhed rekonstrueres enten som

- i i k u i i k u i i i K u -

eller

- i i k u i i k u i i i K r -

Hvis man over for denne indskrift synes, at man har set den før, så er det ikke helt galt. Præcist den samme fornemmelse havde forfatteren af disse linjer, da han en januardag i 1997 pludselig stod med den i hånden, og der gik et par dage, før han som en anden Arkimedes kunne sige Heureka. Den minder i sin monotone gentagelse af **i**-runer, omrammet af andre runer, stærkt om det ovenfor omtalte benstykke fra slotsruinen. Men ikke blot **i**-erne er fælles. **k** er sluttegn i alle tre bevarede runegrupper på ribbenet fra præstegårdshaven og i den ene af grupperne på knoglen fra ruinen, mens de indledende tegn på runegrupperne på de to benstykker er forskellige, hhv. **þ** og **u**. Eller måske netop ikke så forskellige endda, når man i stedet for at se på tegnenes lydværdi hæfter sig ved deres form.

Det nævntes ovenfor under omtalen af det andet **u** på benstykket fra præstegårdshaven, at det med lige så stor ret kunne opfattes som et latinsk **D**. De to tegn ligner derfor hinanden betydeligt, når kniven smutter eller man på anden måde er

skødesløs. Forskellen mellem en **þ**-rune og et latinsk **D** ligger udelukkende i den krumme højrestavs forankring på den lodrette venstrestav. På **D**-bogstavet udgår den krumme højrestav fra den lodrette venstrestavs endepunkter, mens **þ**-runens højrestav forankres et stykke oppe og et stykke nede på hovedstaven. Forskellen er derfor af og til ganske lille, og det vil da også erindres fra omtalen ovenfor af indskriften på benstykket fra slotsruinen, at nærværende forfatter læser alle dens 3 tegn af denne art som **þ**-runer, mens international runeforsknings største navn gennem det sidste halve århundrede, Erik Moltke, læste det første af dem som et latinsk **D**.

Således betragtet må man nærmest hævde identitet mellem indskrifterne på de to benstykker. Der er meget kort vej fra det nye benstykkes **u**-runer til latinsk **D**, og der er lige så kort vej fra latinsk **D** til det tidligere fundne benstykkes **þ**-runer, så kort vej, at selv Erik Moltke har læst forkert.

I betragtning af den store lighed mellem de to indskrifter er det vel ikke nogen urimelig tanke, at de kan skyldes én og samme person, specielt når man erindrer sig, at det enlige **k** på benstykket fra slotsruinen er et latinsk bogstav, ganske som det sidste af de 3 **k**-er på stykket fra præstegårdshaven. Og i samme åndedrag kan man spørge sig, om ikke også blystrimlens indskrift hører hjemme i denne familie.

Den ensformige gentagelse af èt og samme tegn er fælles - på benstykkerne **i** og på blystrimlen **þ** og **r**. Tegnrækkefølgen er på blystrimlen **þ-i-k-r**, på den først fundne knogle **þ-i-k** og på den sidst fundne **u-i-k**, hvor det må erindres, at de sidste tegnfragmenter ovenfor rekonstrueredes som enten et **u**, begyndelsestegnet i endnu en runegruppe, eller et **r**, det tegn, der følger efter **k** på blystrimlen.

De tre indskrifter kan derfor karakteriseres som variationer over ét og samme tema, **þik(r)**, som desværre modstår ethvert forsøg på sproglig tydning. Men det har måske slet ikke været hensigten, at indskrifterne skulle give mening.

Indskrifter i bly

Beskrevne blystykker er ved at være almindelige indslag i det middelalderlige fundstof. Oftest er det tale om udvalsede eller -hamrede, mere eller mindre kantbeskårne blyplader med indskrifter, snart med runer, snart med bogstaver.

Bedst kendt er vel den blyplade, som fandtes i Valdemar den Stores grav, og som opregner kongens største bedrifter, og da også en del andre plader var fundet i standspersoners grave, var det tidligere almindeligt at betragte dem som ensidigt koblet til gravkulten. Dette indtryk er imidlertid forkert, hvad de senere års fund af disse blyplader har vist. De findes i ret stort antal i verdslige aflejringer, spændende fra byer som Køge, Viborg og Randers over bylignende bebyggelser som Tårnborg ved Korsør til egentlige landsbyer som Glim, Allindemagle eller Selsø i Hornsherred, og altså også i vor lokale middelalderkøbstad Søborg.

Indskrifterne kan være lange som Selsøstrimlens kun delvist læselige indskrift, hvor navnene Lukas, Markus, Johannes og Kristus, -4 gange gentaget- umiddelbart er genkendelige, omend fejlskrevne, ligesom dens 4 gange gentagne, fejlskrevne **kruks** må være en bogstaveret gengivelse på latin af et korsformet ordskilletegn på forlægget[6]. Eller der kan være tale om korte indskrifter som på en plade fra Søborg, der bærer de græske tegn Alfa og Omega flere gange gentaget.

Fælles for størsteparten af pladerne er, at de i deres oftest forvirrede tegnrækkefølge indeholder genkendelige tegngrupper med navne eller formler, der henviser til kristendommen, og at de oftest er foldet sammen til små pakker, der ikke er åbnet igen før i nyeste tid. Indehaverne har derfor ikke selv kunnet læse eller vise andre andet end højst et lille udsnit af indskriften, så om denne gav sproglig mening eller ej, og om tegnene var runer, bogstaver eller blot rune- eller bogstavlignende tegn, har reelt været ligegyldigt. Deres funktion var og blev amuletter, oftest båret i lommen, tasken eller pungen i sammenfoldet stand og med en helt eller næsten skjult indskrift, og kun yderst sjældent i en snor eller kæde om halsen som blystrimlen fra Søborg.

Benstykkernes funktion

Mens blystrimlen således må betegnes som en amulet med magisk funktion, ikke som et smykke, er det umiddelbart vanskeligere at se de to ben-

stykker i samme lys. Tilfældige knogler med indskrifter er ikke usædvanlige fund; men at finde dem kræver en grundig afvaskning og inspektion af de tusinder af kødben, der dukker op, når man udgraver middelalderlige bylag, og man kan derfor frygte, at mange er gået tabt. Ved de omfattende gravninger i Slesvig i 70-erne dukkede ikke færre end 7 stykker op, og fra Danmarks vigtigste by i middelalderen, den i dag svenske Lund, foreligger hele 34, hvoraf de 8 stammer fra én og samme udgravning i 1983[7]. Som for teglstensindskrifternes vedkommende er der et par benstykker fra Lund, der fortæller noget umiddelbart indlysende, nemlig **binisþitabinisþt** eller på nudansk *Ben er dette*, *ben er dette* og **ossa**, det latinske ord for knogle.

En stor gruppe, 13 stykker fra Lund og 3 fra Slesvig, gengiver mere eller mindre korrekt, som også en del teglsten, runealfabetet futhark'en eller blot en større eller mindre del af dette, evt. suppleret med andre indskrifter[8]. Enkelte indskrifter er fuldt læselige og oversættelige, skønt vi i dag ikke forstår indholdet, f.ex. en knogle fra Lund med meddelelsen *Bonde skar målruner. Ørnens årer er fjerene.*

Andre indskrifter synes ved deres brug af adskillige, fejlfri runetegn, opdelt af mellemrum eller skilletegn, at indeholde meddelelser, som nok er læselige, men ikke oversættelige, som f. ex. disse tre fra Lund: **sibi sitr miþ asa fur asau – britæ iærlæ fol – uakan luh fa nu þa.**

Atter andre indskrifter indeholder, som Søborgbenstykkerne, kun enkelte læselige, men ikke meningsgivende tegn, af og til gentaget som i Søborg, f.ex. **kuuunka**, der optræder på to forskellige knoglestykker, eller 18 gange **m**, der pryder den ene side af en knogle, mens den anden side har futhark'ens første 3 tegn, efterfulgt af 6 gange **m**. Yderligere er der knogler, der har runelignende tegn alene eller i tilgift til ægte runer.

Der synes således i materialet at være flere grupper repræsenteret, dels de pralende indskrifter, herunder futhark-indskrifterne, som vi så på teglstenene, dels fortællende indskrifter og endelig de mere kryptiske.

Måske er der én af de fortællende indskrifter, som kan kaste lys over de kryptiske, den med ørnens årer. Med sin brug af ordet *målruner* dokumenterer den, at også andre typer af runer optræder. Det ved vi også fra den oldislandske litteratur, hvor målruner, runer anvendt i skriftsproget, står i modsætning til troldruner, anvendt i magisk øjemed og netop ikke sprogligt meningsgivende. Det synes at være netop den gruppe, de sprogligt uforståelige benindskrifter fra Lund og også fra Søborg repræsenterer.

Lykkebringende amuletter

Er det rigtigt, som det ovenfor formodedes, at indskrifterne på de to knoglestykker fra Søborg skyldes samme person, og at blystrimlen med sin variation over samme tema hører til samme gruppe, kan dens funktion som magisk amulet tvangfrit overføres til knoglestykkerne, og som vi så, kunne der også i materialet fra Lund hentes argumenter for de beskrevne knoglestykkers funktion i magisk øjemed. For sit indre blik ser man herefter let den driftige forretningsmand i sin bod på Søborg marked, leveringsdygtig i ondtafværgende eller lykkebringende amuletter i bly til de, der havde råd til det, eller i knogle -samt formentlig i træ- til småkårsfolk.

Efterskrift

I tillæg til de 5 sikre runeindskrifter fra Søborg skal der gøres opmærksom på en mulig indskrift, fundet 1982 i markoverfladen nord for præstegårdshaven. Et brudstykke af en hårdtbrændt, rødbrunt glaseret tagsten, 7½ x 6 cm stort, viser rester af tegn i et godt 4 cm højt billedfelt, øverst

afgrænset af en fuldt optrukket fure, nederst af en stiplet.

Selv så svage furer, som der her er tale om, svækker beklageligvis en teglsten, der derfor ofte brækker netop på dette sted, når den senere udsættes for stød eller slag. Dette gælder i udpræget grad nærværende teglstensstump. Vendes den med den fuldt optrukne fure øverst, afgrænses stumpen opadtil af et brud, der falder sammen med den fuldt optrukne rammestreg, og dens højre kant udgøres af et brud gennem en anden fure, der forløber fra øvre til nedre rammestreg, altså enten en rammestreg, der har afsluttet „indskriften", eller hovedstaven af et tegn. Bruddet i venstresiden følger øverst hovedstaven i et tegn, men løber midtpå ud i en spids uden kontakt med en indridset fure.

Den bevarede del af indskriften, hvis det da er en indskrift, består af få tegn. Først en opadtil overbrudt, lodret fure, udgående fra den stiplede, nedre rammestreg. Dernæst en lodret fure fra rammestreg til rammestreg, midtpå suppleret med en halvcirkelformet fure på højre side. Herefter følger fure, der kun er tydeligt indridset i toppen, men dog kan anes også ned til den nedre rammestreg.

De to næste furer udgår fra den øvre rammestreg og løber sammen i en vinkel, der slutter et pænt stykke over den nedre rammestreg. Forbindende dette tegn med det næste, der kun består af en lodret stav fra øvre til nedre rammestreg, er den øvre rammestreg supleret med en kort fure. Endelig følger den fure, hvorigennem stenens højre brud forløber.

Over for et sådant stykke må man nødvendigvis komme til kort. Det kan ikke afgøres, om det overhovedet er en indskrift eller blot en samling indridsninger, som ikke giver mening. Til fordel for tanken om en indskrift kan egentlig kun fremføres rækkens 2. tegn, der næppe kan være andet end en **þ**-rune, samt det vinkelformede tegn, der alt efter temperament kan opfattes som et hængende, latinsk **V** eller en ligeledes hængende, omvendt **u**-rune.

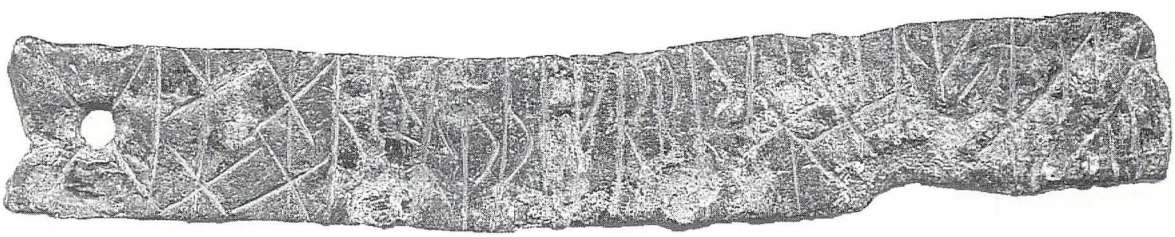

NOTER

1. De to gammelkendte indskrifter har numrene 256 og 257 i L. Jacobsen og E. Molkte: Danmarks Runeindskrifter, 1941-42, hvortil generelt henvises.
   De to næste kan findes omtalt i E. Moltke: Runes and their origin. Denmark and elsewhere, 1985, en posthumt udkommet, revideret udgave af samme forfatters Runerne i Danmark og deres oprindelse, 1976.
   Søborg-indskrifterne kan beses i Søborg kirke (gravstenen og teglstenen), på Gilleleje Museum (blyamuletten, benstykket fra præstegårdshaven og teglstensfragmentet fra Mellemholmen) og på Nationalmuseet (benstykket fra ruinområdet).
2. L. Jacobsen: Nye Runeforskninger, 1931 s. 5 ff.
3. Begge sten kan ses i Gilleleje Museums middelalderudstilling.
4. E. Molkte: Anf. arb. 1985, s. 133.
5. M. Stoklund: Runefund. Aarbøger f. Nordisk Oldkyndighed og Historie 1986, s. 198.
6. M. Stoklund: Runer 1995. Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1995, s. 284.
7. Se herom E. Molkte, anf. arb. 1985, s. 457 ff.
8. Heri inkluderet et par indskrifter, som fra anden side læses anderledes, f.ex. Lundbenstykke 24, hvor Molkte i anførte arbejde lader fantasien sprudle under bæltestedet.

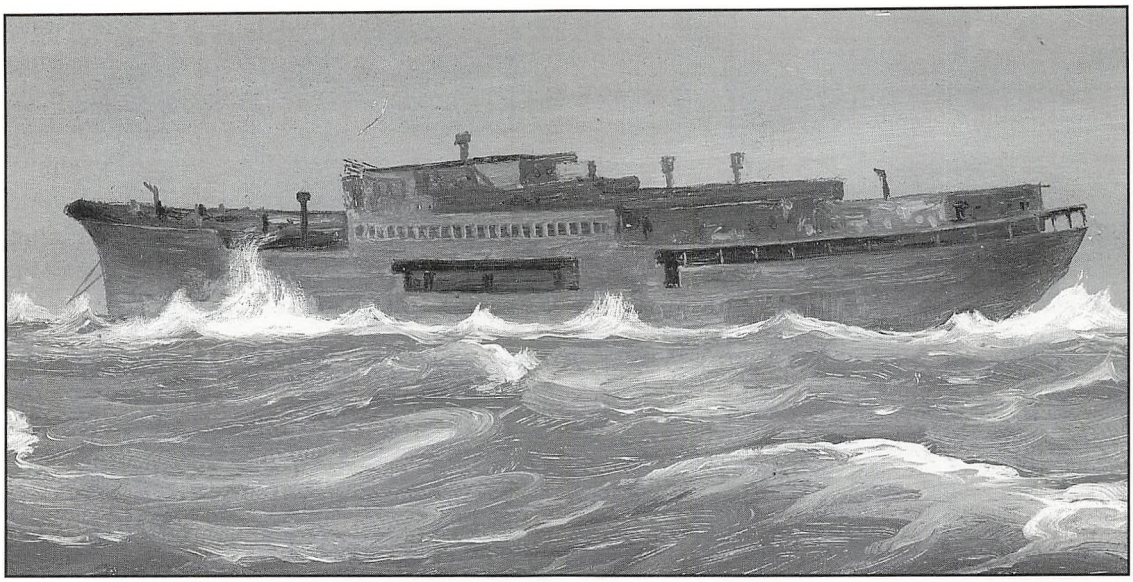

Maleri 1945 af O.W. Dahlstrøm

BLACK PRINCE

Luksuslineren, der dukkede op som skydemål på Gilleleje Flak under Anden Verdenskrig.

af Per Christensen, Strandborg

Det er med skibe som med mennesker - mens de flestes skæbne ikke giver anledning til de store overskrifter, er der dog enkelte som oplever dramatik og turbulens. Om et sådant skib handler dette:

I min afdøde mors evighedskalender står der en notits: „Skibet" er taget af grunden 25. april 1946".

Alle, der i krigsårene 1939 til 1945 havde deres gang i Gilleleje, husker sikkert det rustne skibsskrog, som, upåvirkeligt af de heftigste storme, lå ret nord for Gilleleje havn.

Som årene gik, vænnede vi os til det markante syn i horisonten. Endda i så høj grad, at mange ligefrem savnede „Skibet", da det endelig slæbtes til København af Switzers bjergningsselskab.

Uvilkårligt stillede man spørgsmålene: Hvad var der gået forud for denne flerårige gæsteoptræden, og hvad hændte senere med vraget?

Vi bringer denne artikel selv om de fleste illustrationer er endog meget uskarpe. Vi har vurderet, at artiklen trods billedernes tilstand vil være af stor interesse. (red.)

Det begyndte i Norge

Dette smukke passagermotorskib løb af stablen i Oslo den 22. december 1937 og fik navnet Black Prince. Som en forenklet version af sejlskibstidens gallionsfigurer var skibet ifølge rederiets tradition forsynet med et våbenskjold - en ridder i panser og plade: The black prince - Prinsen af Wales 1331 - 1376.

A/S Fred Olsen, stiftet 1881, ejede ca. et halvt hundrede skibe fordelt på fem rederier. Black Prince tilhørte rederiet Ganger Rolf. Den omstændighed, at det var hendes kongelige højhed kronprinsesse Märtha som var gudmor, giver os et vink om, at der her er tale om et helt specielt projekt:

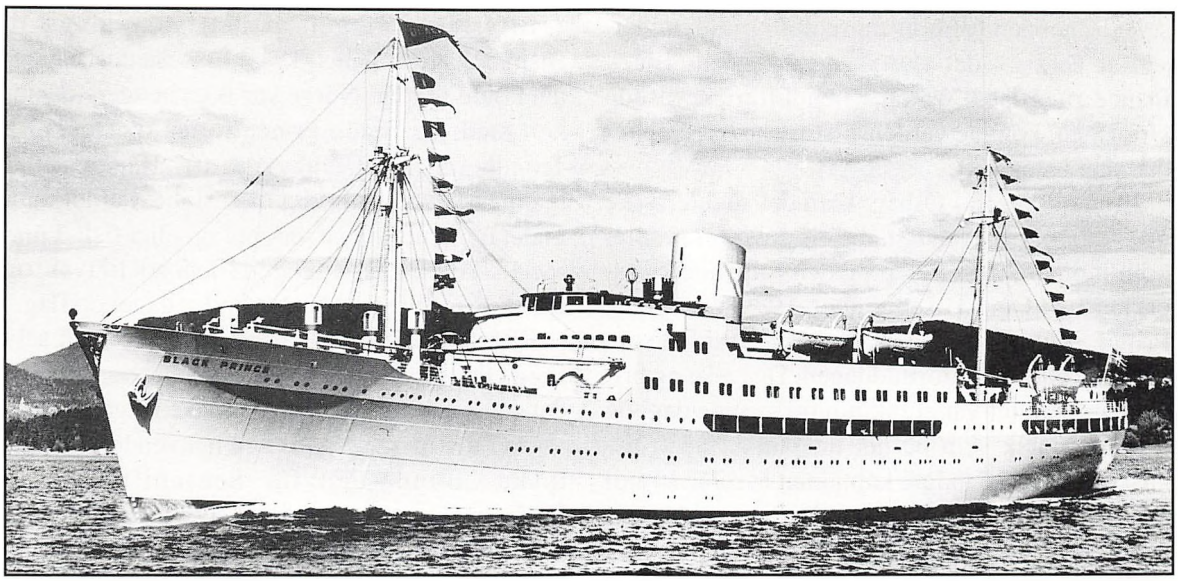

Black Prince i festdragt og som vrag ud for Gilleleje (modstående side), hvor den tyske marine anbragte skroget på grund for at bruge til som bombemål for Luftwaffe.

NSB, de norske statsbaner, havde besluttet at åbne en ny forbindelse mellem Sørlandets Kristianssand og hovedstaden. Dette gav Fred Olsen en mulighed for at effektivisere sin passagertrafik mellem Norge og England, hvorfor man bestilte søsterskibene Black Prince og Black Watch hos Akers mekaniske værksted i Oslo. I februar 1938 skriver det britiske søfartstidskrift The Motorship om disse nye skibe vedlagt tegninger og beskrivelser af skibet.

Flydende luksushotel

Black Prince med sine godt 5000 tons, målte 117 x 16 meter, og stak ved fuld last 5,64 meter, med dobbelte skruer, drevne af hver sin nicylindrede totaktsmotor fra B&W, var marchhastigheden minimum 16 knob, en pæn fart på den tid. Ombord fandtes flere spise- og rygesaloner. Der var på første klasse plads til 188 - på anden klasse 68 passagerer. Alle kamre havde bad med koldt og varmt vand. Fra hvert kammer kunne man regulere den effektive ventilation og varme. Skibets tørlastkapacitet var 1700 tons, og kølelasten rummede 18000 kubikfod.

Den 16. februar skriver Olso-avisen Aftenposten om indretningen af det nye skib. 400 mand under ledelse af driftsingeniør E. Christophersen har travlt med at indrette det tommeskrig til et luksushotel. Lukafer, saloner og trapper tager form, dæksudstyret er snart på plads - man aner nu, hvilken „beauty" skibet bliver i Nordsøfarten.

Den første prøvetur

Black Prince gik på prøvetur i Oslo-fjorden i begyndelsen af maj 1938 og blev overtaget af Fred Olson ved jomfrurejsen den 9. maj, ved hvilken lejlighed rederiet var vært ved en overdådig middag - kogt laks med persillesmør og agurkesalat, stegt landkylling med årstidens salat og stegte kartofler - og derefter islagkage og kaffe med små „avec"er og de bedste vine til middagen. Og så gik Black Prince i gang med at krydse Nordsøen. Først på egen hånd - nogle måneder senere fik den assistance af søsterskibet Black Watch. Ved koordinering af sejlplan og togtider, var rejsetiden Newcastle til Oslo nedbragt til 23 timer - et imponerende resultat af samarbejdet mellem statsdrift og privat initiativ. Søfartsnationen Norge, repræsenteret ved A/S Fred Olsen kunne være tilfreds.

Krigen bryder ud

Der var imidlertid en „mistelten", man havde glemt at tage i ed - rigskansler Adolf Hitler, der allerede to måneder før Black Prince's prøve-

sejlads, gennemførte sit „anschluss", indlemmelsen af Østrig i det stortyske rige. Mens Black Prince og Black Watch i pendulfart krydsede Nordsøen, kom de verdenshistoriske begivenheder slag i slag.

Efter succesen i Østrig, kom det sudetertyske problem, og da Hitler stadig fik lov at fremture, kom indmarchen i Polen og den følgende krigserklæring. Den 3. september 1939 var Black Prince midt i Nordsøen. Krigsudbruddet kom klokken elleve om formiddagen. De tyske og britiske minefelter var et faktum fra samme dag, og da intet norsk skib på det tidspunkt var krigskasko-assureret, valgte kaptajnen at returnere til norsk havn. I løbet af september måned besluttede rederiet Ganger Rolf at oplægge Black Prince og Black Watch. De erstattedes af rederiets knap så nye skibe, Blenheim og Bessheim. Med frygt for at tyskerne eventuelt ville besætte syd-Norge, blev de to „Black-skibe" oplagt i den lille Åsefjord, en bifjord til Trondheimfjorden, 20 - 30 km nordøst for Trondheim. Åsenfjorden var et trygt sted at ligge. Allerede under første verdenskrig lå det tyske passagerskib Berlin interneret her. Fortøjningspæle var opsat, og på land var der installeret forbrændingsovn til skibenes affald. Endnu et af rederiets skibe Bretagne blev lagt her.

April 1940 delte Norge og Danmark som bekendt skæbne. Tyskerne kom til Norge, og den 26. august beslaglagde den tyske krigsmarine de to passagerskibe, for at anvende dem som logiskibe for tropperne i det nordnorske Finnmarken. Black Prince blev opankret helt inde i Hamnbukt, det inderste af den snævre Porsangerfjord.

Efter sænkningen af det tyske slagskib Bismarck i maj måned 1941, fik besættelsesmagten kolde fødder. Norge var ikke længere et sikkert sted, og Black Prince førtes til Dokken i Trondheim for at ombygges til „Raider" eller hjælpekrydser. Samtidig blev skibet kamuflagemalet og lignede nu hverken fugl eller fisk. I juni 1941 skiftedes besætningen fra norsk til tysk, og Black Prince forlod Norge under hagekorsflag.

Efter dette tidspunkt er de norske kilder, selv Fred Olsens arkiv unøjagtige. En henvendelse til det danske farvandsvæsen bar ikke frugt. Heldigvis var der mere respons i en henvendelse til det tyske „Bundesamt für Seeschiffahrt und Hydrographie" i Hamburg. Deres bibliotekar sendte grundige svar og henviste yderligere til krigshistoriske arkiver i Freiburg og Potzdam.

Via uddrag fra Erich Gröners to publikationer: Die Deutche Kriegsschiffe 1815 - 1945 og opslagsværket: Die Handelsflotten der Welt, var det muligt at supplere Fred Olsens arkivar Klippenbergs oplysninger. Tyskerne bruger den 24. august 1940 som beslaglæggelsesdato. Den 31. marts 1941 overflyttes skibet til Kommando Oslo, men dette varer kun 6 ugers tid - Black Prince bliver nu udnævnt til „Beischiff 25", en slags hjælpeenhed for Danzigs u-bådsflotille. Fire måneder senere, den 11. september, ændres det angelsaksiske navn Black Prince til det mere nordisk klingende Lofjord. Ifølge Luftwaffes forordning, VI 3405/41, skal skibet nu bruges som logi for ubådenes mandskab, og lå som sådan for anker i farvandet Danzig Neufahrwasser. Den 14. december 1941 klokken tre om natten, udbrød der brand i skibet. Ifølge tyske udsagn var brand-

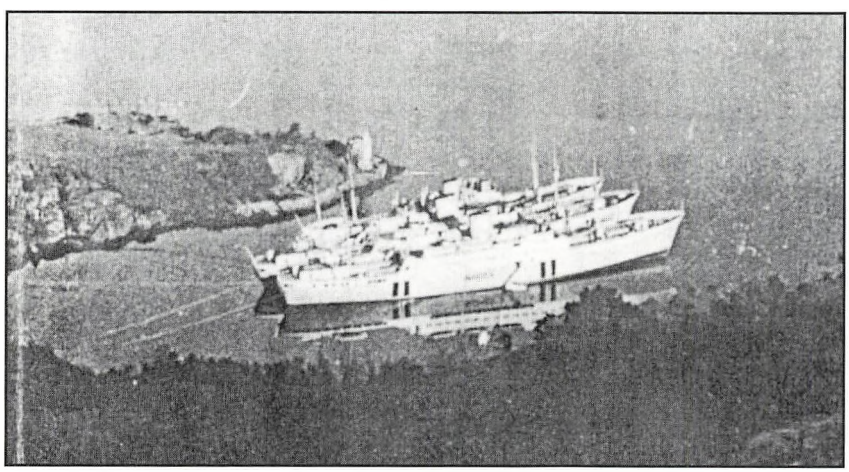

Black Prince, Balck Watch og Bretagne ligger fortøjet i Åsenfjorden, godt beskyttet mod luftangreb bag de norske fjelde.

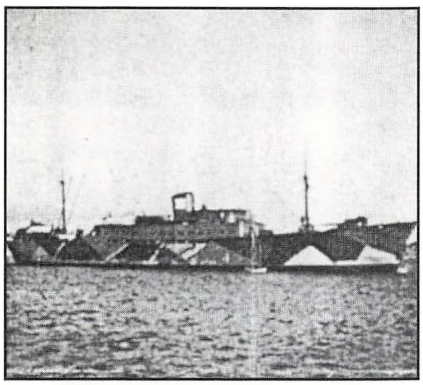

Black Prince i tysk krigstjeneste

årsagen ukendt, men 28 personer omkom. Skibet udbrændte og sank på positionen.

Bombemål

Ifølge en ny forordning, AG 7607/42, blev vraget hævet og lænset i dagene mellem den 2. og den 7. juni 1942. Efter en tiltrængt dokning på Danzig skibsværft, blev Lofjord, ex Black Prince, nu degraderet til „Zielhulk" (bombemål) til disposition for Luftwaffes bombeøvelser.

Den tredje forordning, A IV 5987/53, overgiver vraget til Luftwaffes „Kommando for skibe og både". Denne sender atter vraget i dok, denne gang i Gothenhafen. Dette sker den 1. juli 1943. Skroget tætnes, tømmes for værdier, bl.a. hoved- og hjælpemaskineri, som fjernes gennem et stort hul i styrbords side agten for midtskibs, skåret med skærebrænder. Efter denne sidste doktur bugseres vraget over Østersøen til Helsingør. Efter en kort ventetid på Helsingør red, går turen til Ostindiefarergrunden nord for Gilleleje havn. På en passende vanddybde af ca. 4 meter åbnes bundventilerne, bagbords anker strækkes ud, og for at opnå yderligere stabilitet, pumpes der sand i det tomme skrog. Det var svært for dem, som havde kendt skibet før, at genkende det nu. Et arret, rustent skrog med forvredne søgelændere og kamre som flød med halvbrændte madrasser og ituslagne møbler. Men i stævnen skuede den sorte prins stadig mod horisonten i nord.

Vraget vækker opsigt

Et så stort skib vakte naturligvis stor opmærksomhed i Gilleleje. Skibe af den størrelse var vi ikke vant til at se så tæt på. Indtil byens befolkning i smug brød de tyske forbud om at nærme sig vraget, verserede mange rygter og hypoteser. hvilken makaber last gemte vraget på? Hvilket formål havde bragt det til Gilleleje? Skulle det monstro bære et anti-luftskytsbatteri, eller måske have lytteapparater omborg, som dem man så på Gilbjerg?

Interessen samlede sig imidlertid om et uanseeligt lille sommerhus på badehotellets strandgrund, tæt vest for vestmosen. Hotellet havde i sommertiden anvendt det som iskiosk, men uden for sæsonen stod huset tomt. Tyske

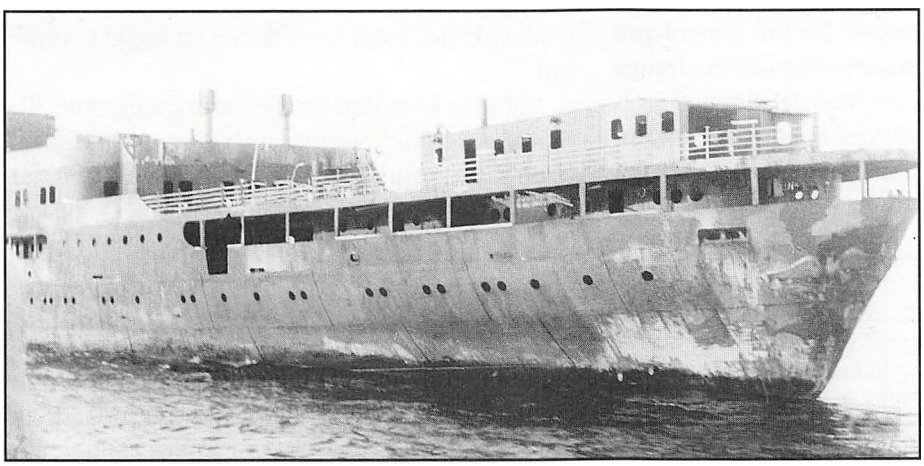

Black Prince som vrag på Gilleleje Flak. Herunder den kortfattede tyske registrering af, at Lofjord, tidligere Black Prince, nu er reduceret til "Zielhulk", bombeskrog, for Luftwaffe.

Lofjord (. .38) norweg. *M/P* **Black Prince**; 24.8.40 Wohnschiff *Luftwaffe*; 31.3.41 an *KMD Oslo*; 15.5.41 Beischiff *25. U-Fl. Danzig*; 11.9.41 Umbenennung: **Lofjord**; 14.12.42 † 03^{h}00 Danzig-Neufahrwasser / Großfeuer, Ursache?, ausgebrannt/28 Tote; 2.6.42 ↑, Zielhulk *Luftwaffe* / 11.51 br Antwerpen.

soldater trak nu et telefonkabel fra pensionat Østmolen, tværs over havnen til sommerhuset. På hele strækningen var kablet ophængt i Nesas master. Og nu bragtes der avanceret foto- og måleudstyr ned til huset.

Naturligvis! Black Prince skulle agere øvelsesobjekt for uerfarne tyske bombepiloter, og fra huset kunne resultaterne analyseres!

Sabotage!

Denne tyske aktivitet på stranden var også faldet i øjnene på den 15-årige feriegæst, Erling Paridon, senere praktiserende læge i Hornbæk, og nevø af Evald Andersen, manufakturhandler på Vesterbrogade i Gilleleje. Trods sin ungdom var han, og hans kemikyndige ven fra gymnasiet, Johan Leth Esbensen, så småt begyndt på sabotage mod tyskerne. Erling besluttede, at sommerhuset skulle saboteres, men først skulle det være fyldt med kostbart grej. I slutningen af juli måned skaffede han sig adgang til det ubevogtede hus. Det var fyldt med gummikabler og instrumenter - tiden var inde. Johan kom fra København med de nødvendige kemikalier og nogle meter velegnet krudtlunte. Endnu to unge blev informeret om planerne - Dennis Anker Jørgensen, senere læge i USA og sønnen af den lokale bagermester på Østergade, Kurt Nielsen.

Af fætteren Palle havde Erling diskret "lånt" en stak ugeblade, og fra onkel Evalds håndkøbsapotek havde Erling organiseret små kvanta af de svært tilgængelige væsker, benzin, benzolsprit og petroleum. Iført badekåber bar de fire drenge alle grejerne til stranden ved 19-tiden den 1. august 1943. Alt blev diskret skjult i et mellemrum mellem huset og dets fundament, hvorefter

Erling Paridon og vennen Johan Leth Esbensen med en brandbombe, stjålet fra tyskerne ved Ryvangens kasserne i 1943.

drengene tog sig en svømmetur. I alt lå nu 6 brandbomber og én sprængbombe med lunte klar til aftenens aktion.

Denne aften var der som sædvanlig bal på badehotellet. Der hersker lidt uklarhed om, hvilket orkester det var - 1942 var det Leo Mathiesen. Erling mener at huske, at Peter Rasmussen spillede basun, så det har sikkert været Kaj Ewans orkester, sommeren 1943. Erling og Dennis havde sat to unge piger stævne - feriegæsten Tove og den lokale Inge Juliussen. Efter et par danse gik de ud på verandaen mod nord, og efter aftale lod de højrøstet forstå, at de ville gå tur på Vestmolen. Herfra var der frit udsyn til det lille træhus.

Da de følte kysten klar, gled de to par under bolværket og nærmere sig slentrende sommerhuset. Rollerne var fordelt. Tove og Inge skulle holde vagt, Dennis og Erling skulle anbringe bomberne. Ved en forudgående manipulation med husets skydevinduer, var det en let sag at komme ind.

Vel inde kom den første alarm på pigerne. To hvidklædte skikkelser nærmere sig. Angste krøb drengene musestille sammen under et

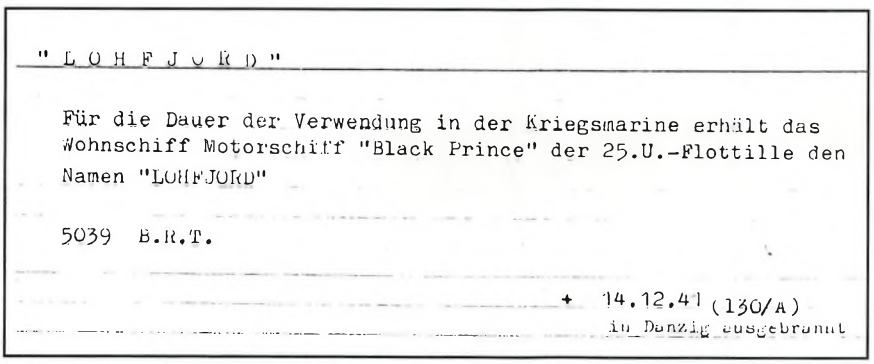

"LOHFJORD"

Für die Dauer der Verwendung in der Kriegsmarine erhält das Wohnschiff Motorschiff "Black Prince" der 25.U.-Flottille den Namen "LOHFJORD"

5039 B.R.T.

+ 14.12.41 (130/A)
in Danzig ausgebrannt

Dokument fra den tyske marine. Black Prince hedder herefter "Lohfjord". Nederst ses den korte tilføjelse: "Udbrændt i Danzig."

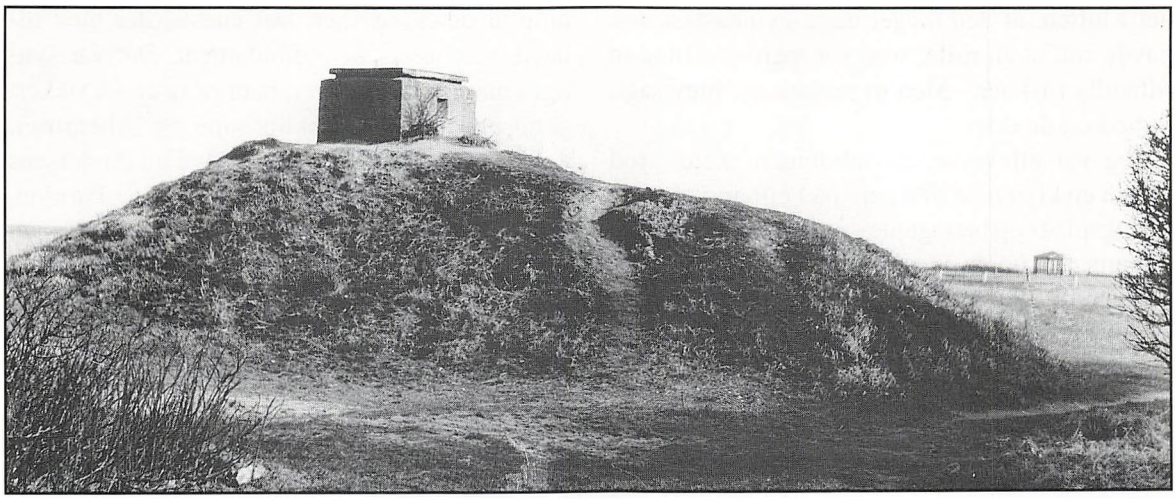

Bunkeren på Veststranden under Anden Verdenskrig. I dag (1997) er den helt tilgroet med hybenroser. I baggrunden til højre ses det lille hus, som senere blev sprængt i luften.

vindue,indtil Tove meldte „fri passage". Så gik Dennis og Erling i gang. Kabelrullerne trilledes over i et hjørne. Ugebladene bragtes ind og spredtes i huset. Derefter blev alt overhældt med de brandbare væsker. Dennis valgte at anbringe sprængbomben under en solid sort trækasse, som tilsyneladende havde et værdifuldt indhold. Sprængbombens lunte blev sat i forbindelse med én af brandbomberne. Med svovlsyre syrede de alle bomberne og forberedte sig på et hurtigt tilbagetog. Atter meldte Tove fare på færde - nok et ungt cottoncoat-klædt par styrede nordover. Svovlsyren åd sig langsomt men sikkert gennem brandbombernes emballage - snart ville det hele være et flammehav. Det viste sig heldigvis, at det formodede kærestepar styrede vestover til klitternes ensomhed. Så var det med at komme væk. Inge var nervøs, så Erling fulgte hende hjem til Lille Strandstræde og så nu himmelen nord for badehotellet farvet rød af flammer. Dennis og Tove var gået op på hotellet for at danse videre, og da de havde danset et par gange hørtes det dumpe drøn, da sprængbomben aktiveredes. Alle i salen studsede og løb til verandaens store ruder. Som en ildstøtte hævede flammerne sig fra det brændende hus. Resigneret lagde kapelmesteren taktstokken fra sig - dansegulvet var tomt - alle forlod salen og hastede ud på stranden for at betragte dette forsinkede Sankt Hansbål.

Enkelte tilskuere begyndte spontant at synge midsommervisen. Takket være alsangbevægelsen kunne de fleste teksten udenad, og da man nåede tredje vers i Holger Drachmanns vise, sang alle med: Vi elsker vort land og med sværdet i hånd skal hver udenvælts fjende beredte os finde -!

Over Gilleleje trak den aften et tordenvejr. De grådige flammer, næret af de store ruller råfilm, hævede sig højt mod den blygrå nattehimmel. Bag Black Prince sorte silhuet flammede enkelte lyn over Kullens fjerne klipper. Erling og Dennis var bange. Resultatet af deres indsats forskrækkede dem en hel del. Husets tag var styrtet sammen, den sorte kasse var sprængt i stykker, og man kunne se enkelte forvredne dele af de dyre måleinstrumenter. Folk fortsatte med at synge - nu var det Internationale som stod for tur. Begejstringen var stor, og i modsætning til de to drenge, morede folk sig overdådigt.

Erling og Dennis forlod brandstedet og begav sig ad Kanalvej mod byen - stadig flere strømmede mod dem, på vej til veststranden. I mylderet så Erling et glimt af en meget alvorlig Kurt Nielsen ved Nordsjællands Banks hjørne. Med en spørgende, diskret gestus mod brandstedet, fastholdt han deres blik. Begge nikkede bekræftende og fortsatte vestover, forbi hotellet mod Vesterbrogade.

Da fætter Erling stille trådte ind i onkel Evalds stue, var hele familien samlet: Huset er brændt, udbrød han lavmælt og satte sig ved bordet. Alle så på Erling, men ingen kommentarer hørtes, hverken ved den lejlighed eller siden. Og dog lå

det i luften, at den meget unge gymnasiast nok havde spillet en rolle, som var mere end blot en tilfældig tilskuers. Men jo mindre der blev sagt, jo bedre i de tider.

Jeg var elleve år, da sabotagen skete; stod blandt en klynge af tilskuere på Feilbergvejs parkeringsplads og betragtede det imponerende skue. Flammernes højde og vildskab forskrækkede mig. Jeg var alvorligt bange for, at den halve by ville gå til. En ældre dame i friserkåbe og med papillotter i krøllerne udbrød til de nærmeste: Det der kan da kun være sabotage.

Næste dag var der travlhed på to fronter. På Gilbjerg sænkede de unge sabotører ubemærket kemikalieresterne i skovsøens dyb, for at fjerne sporene af deres handling, alt imens en kommission af højtstående tyske officerer tavse betragtede brandens ødelæggelser. Det danske politi foretog også rent rutinemæssige undersøgelser, men først af alle, havde Erling med stor tilfredshed synet stedet. Huset med dets inventar var fuldstændig ædt op af flammernes hærgen - og dermed eventuelle spor.

Den 3. august bragte Frederiksborg Amts Avis en lille notits om en lynbrand på Gilleleje weststrand. Uanset hvad tyskerne har troet, har det næppe været i deres interesse at betegne branden som påsat, og dermed indrømme, at de har været forsømmelige med at etablere en effektiv bevogtning af deres værdier. Det eneste, der blev tilbage, var husets betonfundament. Det var synligt i mange år fremover, men i dag er det sikkert gemt under en vandreklits sand og hybenroser. Takket være manufakturhandler Fini Andersens kontaktformidling og accept fra Erling Paridon, står det nu klart, hvorledes branden opstod - en hændelse, der ofte i årtiers forløb er gisnet om.

GILLELEJE

Lynnedslag

Et heftigt Tordenvejr trak Natten til i Gaar over Gilleleje. Et ubeboet Sommerhus paa Badehotellets Grund nedbrændte til Grunden. Man formoder, at Branden skyldes Lynnedslag. I Hesbjerg paa Gdr. Jens Jensens Mark blev en Havrehob antændt af Lynet og nedbrændte.

Notits i Frederiksborg Amtsavis efter sabotagen mod huset på stranden

Men Black Prince lå stadig uanfægtet på sin grund, et par mil nord for Gilleleje. Og i krigens materialeknappe tider, var fristelsen for stor. Lidt jern og diverse metaller forsvandt fra tid til anden. Selv tyske soldater fra Østmolen gik foran og brækkede store flager af det kostbare teakdæk løs. Vraget trak torskestimer til, og stedet var givtigt både ved garn- og pirkefiskeri.

Frihedens time

Så oprandt endelig frihedens time. I maj 1945 var Gilleleje havn godt fyldt op. Fire flygtningefartøjer fra det Østprøjsiske Pilau, lå side om side med fire tyske minestrygere. Engelske tropper besøgte to gange Gilleleje, og benyttede lejligheden til at afvæbne den tyske garnison på Gilbjerghoved og beundre vort fine alderdomshjem.

Frihedsrådet antog fiskeskipper Erik Frederiksen på kutteren „Søstjernen" til at patruljere i farvandet omkring Gilleleje. Blandt flere arrestatio-

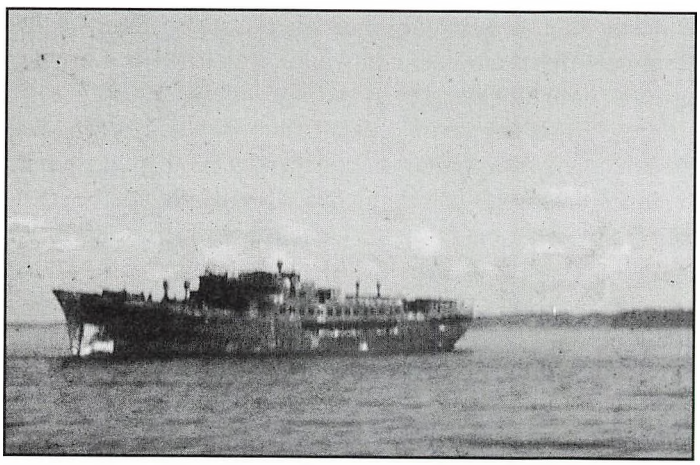

Black Prince som den så ud, mens den lå som tyskernes bombemål ud for Gilleleje. Lige bag agterstavnen anes Nakkehoved Fyr.

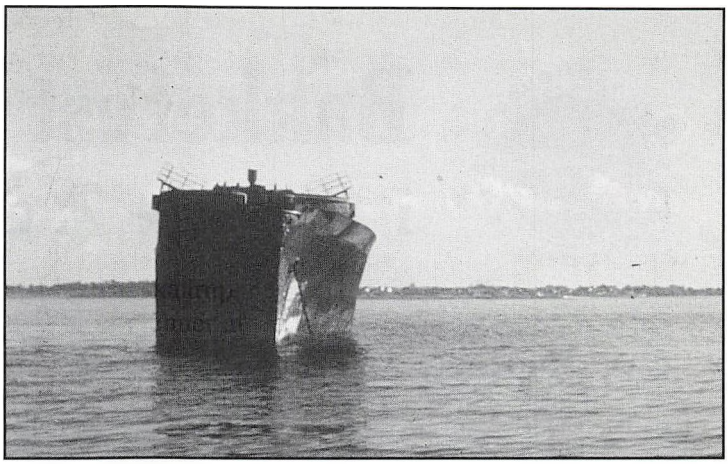

Bombemål Black Prince ses her ret fra stævnen. Til højre anes Gilleleje by inde på kysten.

ner, foretog han også en enkelt på Black Prince. En tysk underofficer var roet ud til vraget. Han undskyldte sig med, at han ville fiske. Men mangelen på passende fiskeudstyr modsagde hans påstand, hvorfor Frederiksen overgav ham til kommandanten på Gilbjerg.

Den 19. juni 1945 fik Black Prince besøg af repræsentanter for Fred Olsens rederier. De synede de sørgelige rester af det fordums smukke skib, foretog enkelte notater og rejste hurtigt igen.

Fra bombemål til udflugtsmål

Lørdag den 30. juni afholdt museumsforeningen en fest for at tjene penge til en byggefond. H.C. Terslin havde lånt en idé fra 30'ernes bakkefester, hvor fiskerne, uden omkostning for bakkeselskabet, havde sejlet publikum på udflugt til fyrskibet Gilleleje Flak. Nu var målet Black Prince. Gæsterne fik en oplevelse, og museet fik penge i den slunkne kasse. De, som ikke nåede at komme med Terslin til vraget, fik chancen den følgende weekend.

Ung som gammel - udenbys gæster og lokale borgere - alle flokkedes på havnen, ivrige for at komme på havet. Ved begge lejligheder pilede de mange kuttere frem og tilbage med gæster.

Når man lykkeligt var kommet ombord gennem det store hul i skibssiden, søgte de fleste så højt op, som muligt. Med et fast greb om et rustent søgelænder, kunne man, højt hævet over vandet, betragte hele den Nordsjællandske kyst fra Hornbæk til Udsholt strand. Mange har utvivlsomt sendt en lille tak til det forsyn, som nådigt sparede Danmark for krigens værste rædsler.

Voksenbilettens tokrone var givet godt ud. Alene på de to „bakkedage" fragtedes over 2.000 personer til Black Prince. Dertil kommer dem, som var museets gæster.

Vi skriver nu 1946, og efter årsskiftet havde Switzers bjergningsselskab flere gange forsøgt at gøre Black Prince klar til bugsering. Hver gang uden held. Vejret drillede simpelthen. Men i april bedredes situationen, og to arbejdshold arbejdede på tørn med at pumpe skroget tomt for sand og havvand. Den 25. april tog Gilleleje afsked med Black Prince, efter at det havde været en fast bestanddel af byens udsigt i knapt tre år.

Formeningen var, ifølge Frederiksborg Amts Avis, at vraget skulle hugges op hos firmaet Petersen og Albeck - det sted, hvor gamle skibe mødes for sidste gang. Sådan skulle det imidlertid ikke gå! Omend skibets tidligere ejer havde vendt tommeltotten nedad, var der stadig appeal i Black Prince!

Skibsreder Herlofsen, også fra Oslo, var specialist i kølefragt og sejlads med sydfrugter. Han så en mulighed for, at vraget kunne bygges om til fragtbåd og bød 300.000 kroner for Black Prince. Den 21. juni 1946 blev Black Prince fortøjet ved en skibsværftskaj i Greåker mellem Sarpsborg og Frederiksstad i Østfold. Black Prince var atter hjemme efter mange års turbulent eksil. Ombygningen blev imidlertid skrinlagt, og efter nok en heldig bugsering, blev vraget fortøjet i Antwerpen.

I 1950 meldte en ny køber sig. 4 frugtimportører fra Hamburg, repræsenteret ved Fa. Willy Bruuns købte vraget, stadig med ombygning for øje. Også disse fik kolde fødder, og for

Bakkefest Nr. 25
i Gilleleje 7. og 8. Juli.

Program for Jubilæumsfesten:

Lørdag den 7. Juli.

Kl. 15,30: **Vikingeskibet** ankommer til Havnen.

Kl. 16: **Festpladsen** og **Tivoliparken** aabner.

Kl. 16—16,30: **Lurblæsning** paa Festpladsen.

Kl. 16, 17 og 20: **Lystsejlads** med Fiskerbaade fra Havnen til „Black Prince".

Kl. 19: **Danmarksmestrene i Gymnastik** giver Opvisning paa Fest pladsen.

Kl. 19—21: **Bal** i Kroens Sal. Entré 1 Kr.

Kl. 20—23: **Asfaltbal** paa Kanalvejen.

Søndag den 8. Juli.

Kl. 10, 11, 16, 17 og 20: **Lystsejlads** med Fiskerbaade til „Black Prince".

Kl. 13: **Fodboldkamp.**

Kl. 14,30: **Blomster-Corsoen** starter fra Raadhuset.

Kl. 15,30: **Danmarksmestrene** i Gymnastik.

Kl. 16: **Tivoliparken aabner.**

Kl. 17: **Københavns Politi-Orkester.** Koncert af 40-Mands Orkester.

Kl. 19—21: **Bal** i Kroens Sal.

Kl. 19,15: **Udenrigsminister J. Christmas Møller** taler paa Stejlepladsen ved Kanalvejen.

Kl. 20—23: **Asfaltbal.** Entré 1 Kr.

Kl. 23,15: **Jubilæums-Festfyrværkeri** paa Stejlepladsen ved Kanalvejen.

Strandbakkeselskabets annonce fra 1945. Både lørdag og søndag er der adskillige ture fra havnen til Black Prince.

sidste gang trak en slæbetrosse vraget fri af kajen. Denne gang var det alvor. Rejsen endte hos ophuggerfirmaet J. de Smedt i Burght i Belgien.

Efter 14 års omtumlet tilværelse på - og under vandet, endte den sorte prins som skrot i lyset af skærebrændernes flamme.

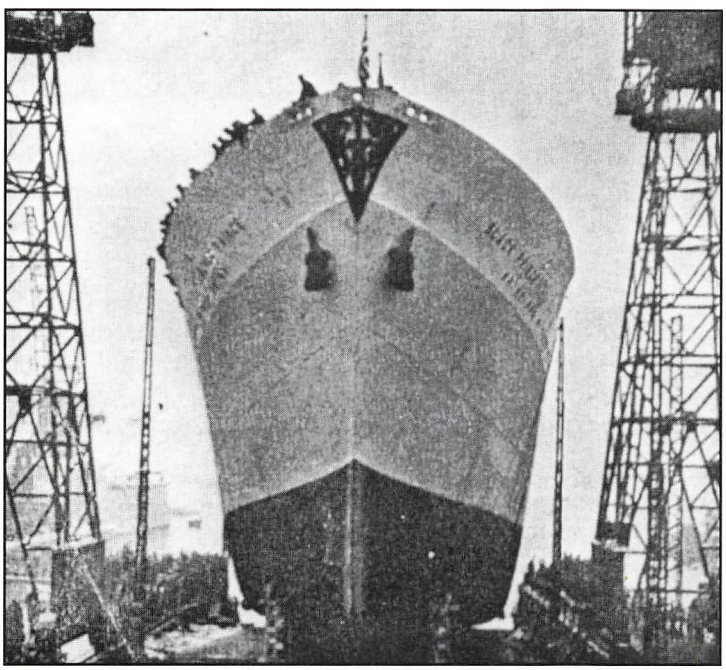

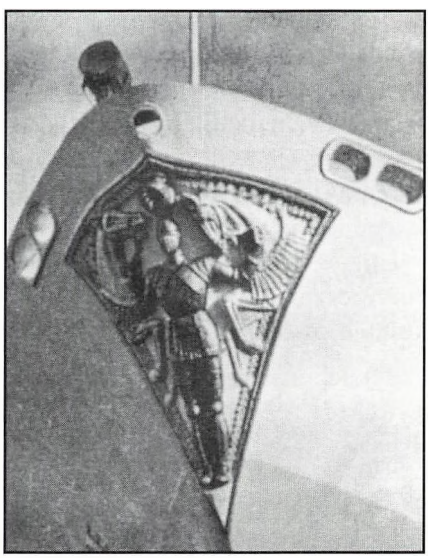

Black Prince ved stabelafløbningen i 1938. Herover ses det imponerende relief.

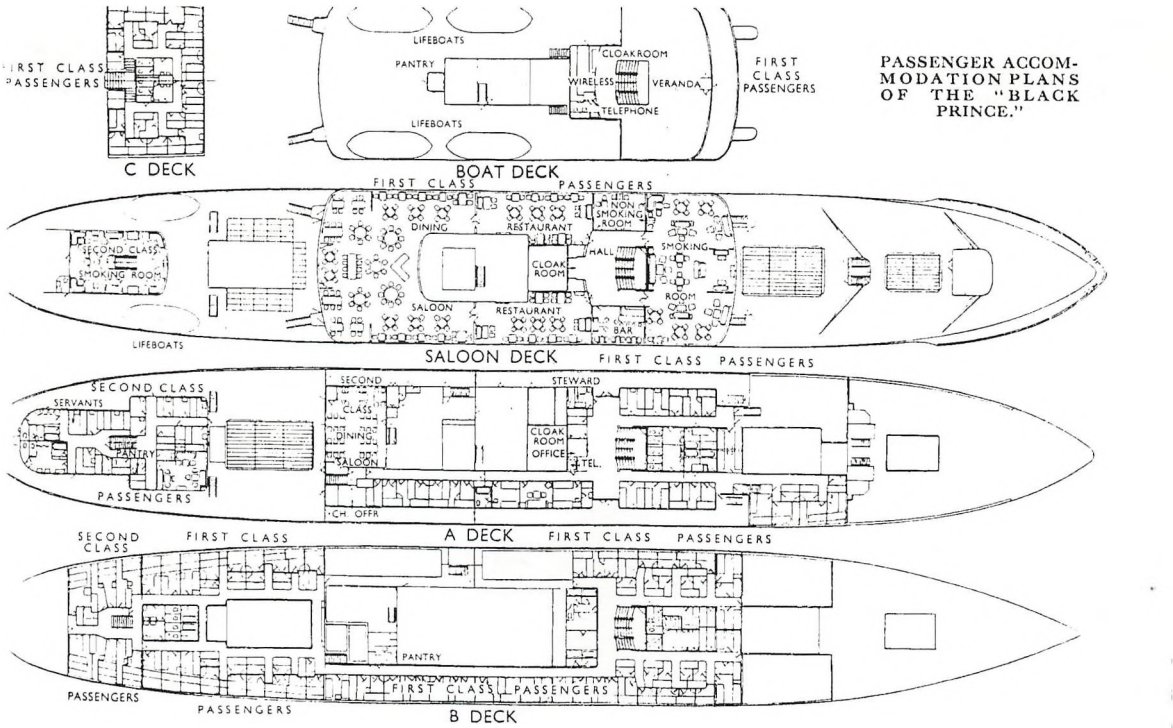

PASSENGER ACCOMMODATION PLANS OF THE "BLACK PRINCE."

Tekniske data:

Bygget hos: Akers Mekaniske Verksted
Bygget for: A/S Ganger Rolf (Fred. Olsen & Co), Oslo
Byggenummer: 473
Tonnage: 5039 BRT - 2938 NRT
Dimensioner: 356,1 x 53,3 fod
Maskine: 1215 NHK - 5600 BHK - 2 propeller
Hastighed: 13 KN
Søsat: 1938
Døbt: 22.12.1937
Gudmor: H.K.H. Kronprinsesse Märtha
Leveret: Maj 1938
Kaldesignal: LJWQ

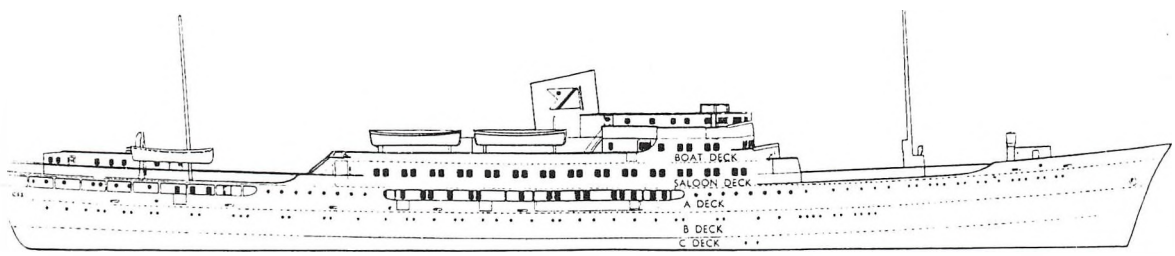

Montør Frede Svendsen, Gilleleje
Maskinfabrikant Bent Petersen, Gilleleje
Fisker Karl Egon Petersen, Gilleleje
Elektriker Julius Jørgensen, Gilleleje
Manufakturhandler Fini Andersen, Gilleleje
Fru Inge Christensen, f. Juliussen, Nivå
Læge Erling Paridon, Hornbæk
Handels- og søfartsmuseet, Helsingør
Norsk sjøfartsmuseum, Bygdøy, Oslo
"Aftenposten", Oslo
Tidsskriftet „Skibsfart", Oslo
Arkivar Knut Klippenberg Rederiet Fred Olsen, Oslo
Månedsskriftet „The Motorship", London
Akershus Amtstidende, Drøbak
Frederiksborg Amts Avis, Hillerød
Bundesamt für Seeschiffahrt und Hydrographie, Hamburg
Bundesarchiv, militär archiv, Freiburg
Militärgeschichtiches Forschungsamt, Potsdam

Gilleleje Museums Bøger

Gillleje Museums-forening har næsten fra sin start udgivet årbøger. Vi har stadig en række eksemplarer på lager, hovedsaglig de nyere årgange, men også tidligere årbøger findes endnu i et vist omfang. Det drejer sig om årgangene 1950, 1953, 1954 og 1958/59.

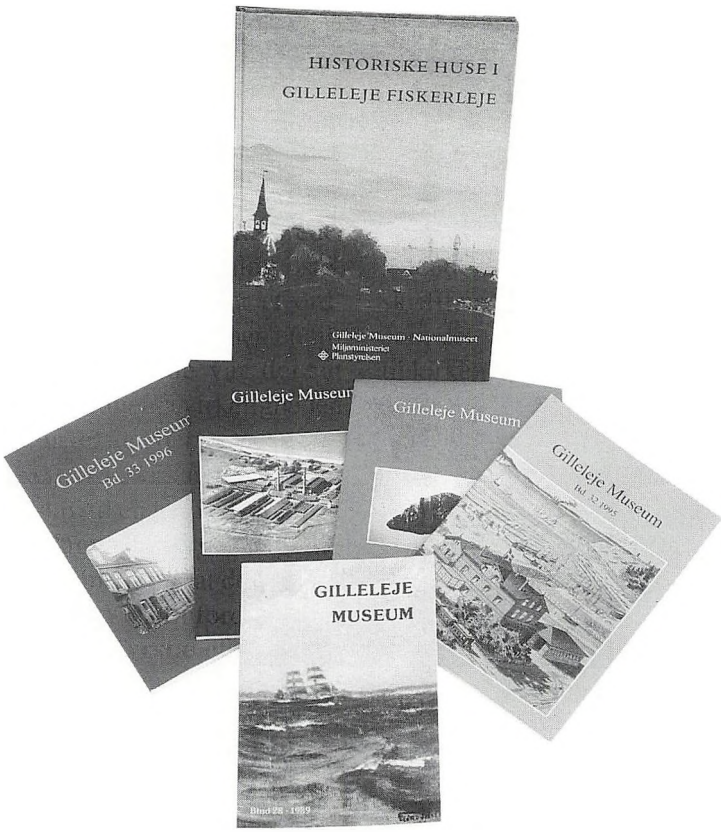

Bogen "HISTORISKE HUSE I GILLELEJE" koster 148 kroner.

Museet har derudover en lang række andre ting til salg. Det drejer sig blandt andet om postkort og en model af en af de gamle Gilleleje-både "Niels Juel" som drev fiskeri fra Gilleleje i forrige århundrede.

Vi har lidt større restoplag af de seneste års bøger, som er udgivet under fællestitlen Gilleleje Museum. Det drejer sig om bøgerne fra 1979, 1984, 1989, 1992, 1993, 1994 og 1995.

Derudover har vi eksemplarer af den store registrering af "HISTORISKE HUSE I GILLELEJE FISKERLEJE".

ÅRBØGERNE sælges til en enhedspris af 95 kroner pr. styk.

Bøger og andre varer kan købes året rundt i museets nye butik, der er indrettet sammen med Gilleleje Biblioteks butik i de nye lokaler PYRAMIDEN, Vesterbrogade 56 i Gilleleje.
Der er åbent hver dag fra klokken 13 til 16.
Man kan også købe varerne ved telefonisk henvendelse til museet inden for normal kontortid. Så tilkommer der forsendelse og opkrævning til den annoncerede pris.

Gilleleje museum

Gilleleje og Omegns Museumsforening har siden 1929 drevet Gilleleje Museum. De første år var det ikke ret stort, men i dag er det et professionelt drevet og statsanerkendt museum, som netop er flyttet til nye lokaler i Pyramiden på Vesterbrogade i Gilleleje.
Her er vi i øjeblikket ved at indrette en fast HISTORISK UDSTILLING, som kommer til at dække tiden fra oldtiden til vore dage i Holbo Herred, som svarer til Helsinge og Græsted-Gilleleje Kommuner.

Museet bliver ikke helt færdigt i år, men vi håber snarest muligt også at kunne inddrage den sidste fase af udstillingen, et arbejdende værksted.

Herudover har vi en udstilling af de vand og vadefugle, som vi møder på kysten.
Desuden driver museet DET GAMLE HUS på hovedgaden i Gillelleje, og SKIBSHALLERNE, der ligger under bakken bag det gamle hus.
SKIBSHALLERNE med en lang række skibsmodeller viser fiskeriets historie fra tidlig middelalder til vore dage.
Gilleleje Museums to største museumsgenstande er NAKKEHOVED ØSTRE FYR, som er verdens ældst bevarede kulfyrede - og Vilhelm, den mere end 100 år gamle fiskebåd, som er fuldt restaureret og hjemmehørende i Gilleleje, hvor den kan ses i havnen.

Museets afdelinger har åbent mellem 13 og 16 hele året.

Lige fra starten har museets drift været baseret på frivillig arbejdskraft. Og frivillige er også i dag nødvendige for museets drift. Interesserede er meget velkomne til at deltage i arbejdet - hvad enten det gælder det rent museale eller LOKALHISTORISK ARKIV.

Stenen med de to helleristninger af skibe blev fundet på Birkerøgelgård i den vestlige del af Gilleleje i 1962.
De to skibe på stenen har siden været Gilleleje Museums logo, som i forbindelse med udflytningen til Pyramiden er under modernisering.

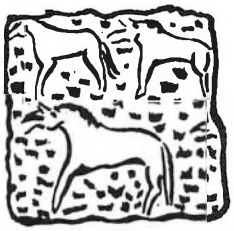

Arkiv- og museums foreningen for Helsinge kommune

FORENINGENS FORMÅL ER AT UDBREDE KENDSKABET TIL OG VÆKKE INTERESSEN FOR HELSINGE KOMMUNES LOKALHISTORIE.

Dette søges gjort ved:

- at støtte og fremme Helsinge Kommunes Lokalhistoriske Arkiv og Museer.
- at indsamle og bevare genstande, arkivalier og lignende af kulturhistorisk art til ovennævnte.
- at formidle lokalhistorien. Herunder udgive/og eller støtte publikationer.
- at samarbejde med andre lokal- og kulturhistoriske foreninger og institutioner.

Foreningen har en række aktiviter:

- Lokalhistoriske foredragsaften rundt om i kommunen.
- Lokal-, by- og egnsvandringer.
- En årlig forårsudflugt til kulturhistoriske steder og museer i Nordsjælland.
- Udgivelse af årbogen i samarbejde med Gilleleje Museum.

Medlemsskab: Det årlige kontingent udgør for tiden 125.00 kr.

Formand:
Inger Larsen
Ny Maarumvej 264
Ejlstrup
3200 Helsinge
Tlf.: 48 79 44 46

Sekretariat:
Helsinge Kommunes
Lokalhistoriske Arkiv og Museer
Skolegade 43
3200 Helsinge
Tlf.: 48 79 79 00

BLIV MEDLEM AF:

Arkiv- og museums foreningen for Helsinge kommune

Giro: 523-7882
Arkiv- og Museumsforeningen
for Helsinge Kommune
Kasseren
Bakkebjergvej 32
3230 Græsteed

125 kr. pr år incl. årbog

BLIV MEDLEM AF:

Ramløse Mølleforening

Giro: 128-3316
Ramløse Mølleforening
Kasseren
Møllevænget 19
3200 Helsinge

60 kr. pr år

Bliv medlem af Gilleleje og Omegns Museumsforening

Det koster kun 100 kroner for 1997 og i 1998 bliver det 125 kroner.

Du får gratis adgang til alle museets fire forskellige afdelinger: Den Historiske Samling i Pyramiden, Vesterbrogade 56, "Det gamle Hus" og Skibshallerne, Gilleleje Hovedgade 49, samt Nakkehoved Østre Fyr - og sidst men ikke mindst får du også årbogen.

Derudover har du mulighed for gratis at melde dig ind i Vilhelms Skibslaug, som vedligeholder og sejler med det historiske skib.

GILLELEJE MUSEUM
Pyramiden
Vesterbrogade 56
3250 Gilleleje
giro 90 44 302
tlf. 48 30 16 31 - fax 48 30 16 71

GILLELEJE OG OMEGNS
MUSEUMSFORENING
formand Dorthe Jensen

Vilhelms Skibslaug
formand Jørgen Brenting

Vilhelm repræsenterer Gilleleje Museum ved Træskibssammenslutningens pinsestævne, Svendborg 1997. Fra venstre ses Fulton, postbåden Eino, Vilhelm og kutteren Valkyrien.
Forsiden: Vilhelm på vej ud af Svendborgsund